

СУ "Св. Климент Охридски" - катедра "Европеистика"
и Фондация "Ханс Зайдел"

ОБЕДИНЕНА ЕВРОПА

**МИСИЯ
ВЪЗМОЖНА**

СБОРНИК С ДОКЛАДИ

Годишна студентска научна конференция
на випуск "Ерих Мария Ремарк"
София, 2023 г.

СБОРНИК С ДОКЛАДИ

Годишна студентска научна конференция
на випуск „Ерих Мария Ремарк“,
специалност „Европеистика“,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Обединена Европа- мисия възможна

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
и Фондация „Ханс Зайдел“

София, 2023 г.

**Съставителство
и научна редакция:**

Проф. д-р Ингрид Шикова

Ас. Десислава Антонова - Стоянова

ISBN: 978-954-8702-61-4

Съдържание

Вместо увод 5

Европейският съюз – пространство на сигурност и солидарност

Как се променя Общата външна политика и политика за сигурност на Европейския съюз спрямо Русия след разпадането на Съветския блок?

Симеон Маринов 9

Рисковете от нелегалната миграция за Европейския съюз и натискът върху Република България като външна граница

Ива Димитрова 19

По какъв начин бежанската вълна от Украйна влияе на обществените нагласи в държавите - членки на Европейския съюз?

Алек Исам Али 31

Интеграцията на Република Северна Македония – причини за забавяне на преговорите за членство в Европейския съюз и последиците за общественото мнение

Виктор Михайлов 41

Европейският съюз – икономика и енергетика

Какви са последиците от Брекзит върху бюджета на Европейския съюз?

Валерия Андреева 55

Възобновяемите източници на енергия в държавите - членки на Европейския съюз, като инструмент за икономически растеж и повишаване на качеството на живот

Анна-Мария Пенкова 63

България в еврозоната – какво влияние ще има еврото?

Петя Кръчмарова 74

Как войната в Украйна се отразява икономически на държавите - членки на Европейския съюз?

Елизавета Макарова 83

Европейският съюз – здраве и култура

Здравната система в България и влиянието
на Европейския съюз върху нея

Мила Зархулева 93

Успяват ли държавите членки, с помощ от ЕС,
да опазят културното наследство на Европа
от застрашаващите го фактори?

Любов Любенова 102

Вместо увод

Това е сборникът от доклади на студенти от втори курс, специалност „Европеистика“ – випуск „Ерих Мария Ремарк“, представени на конференцията „Обединена Европа – мисия възможна“, проведена на 16 май 2023 г. Това е сборникът не само на тези, които подготвиха доклади и споделиха изводите от тях от конференцията трибуна, а на всички студенти от випуска, които коментираха, задаваха въпроси, вълнуваха се, изразяваха различно мнение. Четящите тези текстове сигурно ще открият слабости и недостатъци, дори грешки. Но по-важно е, че първата крачка, макар и трудна, е направена – крачка към творческото любопитство, към критичното мислене и към изследователската страст.

Днес за първи път, подготвяйки увода към сборника от студентската конференция, няма да започна с Европа, а с нещо по-различно, но според мен много важно за вас. Бих искала да споделя с младите хора една от тайните на щастието и тя се нарича именно страст. Дефиницията на речника на „Британика“ за страст е силно чувство на ентузиазъм или вълнение за нещо или за правенето на нещо. Страстта е разликата между това да имаш работа, с която да печелиш хляба си, и да имаш професионална кариера, която да ти носи удовлетворение. Всеки в живота заслужава да прави това, което обича. Да правиш със страст това, което обичаш – ето я тайната компонента на щастието. Никои не заслужава да прекарва деня си в нещо, което не му харесва. Ако мразите това, което правите, трудно ще имате възходяща професионална кариера. Постоянно ще гледате часовника и ще отброявате часовете, докато дойде време да свърши работният ден. Затова разберете как вашите умения могат да бъдат приложени към тази страст и направете кариера от нея. Когато обичате това, което правите, ще имате мотивация да се усъвършенствате, да знаете повече, да можете повече.

Защо започнах с това предисловие? Защото нас ни събра в университета Европа. Посветете ѝ се и работете с цялата си страст за нея. Днес – от студентската аудитория на специалност „Европеистика“, утре – от всяко друго място, където ще приложите вашите професионални знания и умения. Известният икономист Алфред Маршал говори за необходимостта от „хладни глави, но топли сърца“ при правенето на икономическа политика. Днес на Европа ѝ трябва хладни глави за решаване на проблемите и предизвикателствата и горещи сърца да я обичат и да я защитават страстно.

Европейската интеграция е сложен и труден процес, но си струва всички усилия. Нека не го оставяме на противниците на Европа, а да го пазим, да се грижим за него, да го подобряваме и усъвършенстваме. Това е вашата мисия, скъпи студенти. За да бъде Обединена Европа – мисия възможна.

Проф. Ингрид Шикова

Европейският съюз -
пространство
на сигурност
и солидарност

Как се променя Общата външна политика и политика за сигурност на Европейския съюз спрямо Русия след разпадането на Съветския блок?

Симеон Маринов

Твърдението на Жан Моне, че Европа ще бъде изградена чрез кризи, с течение на времето и с оглед на текущата ситуация в Европа все повече се доказва. В твърде кратък период на континента успяват последователно да се зародят кризи, като всяка една ни среща с проблеми от разнороден и следователно сложен произход – световната финансова криза, съпровождащата криза в еврозоната, мигрантската криза и кризата с Covid-19. Всяко едно от решенията за справяне с кризите, независимо какво е, придава ново качество на Европейския съюз (ЕС), правейки го по-адаптиращ се към внезапни промени в непредсказуемата атмосфера на XXI век. Финансовите кризи водят до съществени иновации в сферата на финансите, миграционният поток – до надграждане на вече съществуващите механизми за охрана на външните граници на ЕС, но нито една няма толкова голям ефект и отзвук върху политиката за сигурност, колкото кризите, породени от действията на Русия срещу суверенитета на Украйна.

Хипотезата, която този доклад се опитва да докаже, е, че в бъдеще Европейският съюз, за да повлияе по-ефективно на външни заплахи, ще трябва да съдържа в себе си елементи не само на мека, но и на твърда сила.

Разликата между твърда и мека сила в международните отношения се основава на контраста между **принудата**, използвана от държавата и подкрепена от военни или икономически заплахи, и начина, по който държавата или организация влияе върху световната политика поради **привлекателността** на своите ценности (Nye, 2004).

Механизмите в областта на външната политика преди всичко се определят от същността на ЕС като регулатор, в който институциите са предназначени да насърчават сигурността, демокрацията и просперитета, да се постигат и поддържат тези ценности до голяма степен чрез икономическа интеграция – по-конкретно управление чрез регулиране, а не чрез пряка намеса (Sitter & Goldthau, 2015). Така външната политика се характеризира с използване на меката власт, на която акцентът се поставя върху дипломацията – зачитане на международно право и суверенитет и окуражаване на междунационалното сътрудничество. Независимо от изградения успех на меката власт във воденето на външната политика на ЕС, сблъсъкът с твърде агресивната Руска федерация подлага на изпитание Съюза.

Като глобален играч, за да поддържа своята тежест и интегритет, ЕС не може да стъпва само на своята икономическа тежест, а трябва също така да има и политически авторитет. И тук влизат в действие не малка

част от механизмите на Общата външна политика и политика за сигурност (ОВППС) – тя е неизменна част от/за развитието на ЕС. Ако не съществува стабилна политическа рамка, макар и да е икономически гигант, Съюзът наистина ще се превърне в политическо джудже¹. Като инструмент, такъв, какъвто е уреден в Договора за ЕС и обхващайки полетата на външната политика и политиката за сигурност, от важно значение е общата политика за сигурност и отбрана (ОПСО), неразделна част от ОВППС. Ролята на политиката за сигурност и отбрана се основава върху превенцията на конфликти и/или изграждането на мирни условия след конфликт (текущите мисии и операции са 20 на брой). Съгласно споменатото досега, нито една ситуация от казаните по-горе не дава такъв отзвук, както продължителните военни действия на Русия. От създаването на ОВППС през 1993 г. до сега единствено може да споменем конфликта в Югославия като първоначален тест, а първото изпитание – действията в Украйна през 2013 г. и последващият конфликт след 2014 г., който обуславя ситуацията в момента.

До 2013 г. отношенията между ЕС и Русия бяха базирани чисто на икономическа и енергийна взаимозависимост. През 1997 г. се подписва Споразумението за партньорство и сътрудничество с Русия. Първите признаци на спад в отношенията могат да бъдат свързани с първия президентски мандат на Владимир Путин, разширяването и последвалото създаване на Европейската политика за съседство (ЕПС) от Европейската комисия (Комисията „Прогу“). Назначаването на Хавиер Солана за върховен представител за ОВППС изиграва значителна роля в оформянето на външната политика на ЕС, превръщайки я в по-последователна и ефективна.

Важна роля играе развитието на политиката за съседство като рамка за разпространение на ценности като доброто управление, подобряването на качеството на живот, върховенството на правото, принципите на пазарната икономика и устойчивото развитие. Тя се определя като най-новия външнополитически инструмент на ЕС (Ferrero-Waldner, 2006). От поканените страни за участие в политиката за съседство е и Русия. Нейният отказ за участие в ЕПС се базира на това, че тя не желае да участва в политика, която ще я постави редом до по-малки нации, а иска да установи по-преки отношения със Съюза – напълно в разрез с принципите на победение на ЕС. Допълнително, с променящата се вътрешнополитическа обстановка и с поставянето на основите на авторитарен режим тя започна да се отдалечава все повече и повече от амбициите си за участие в европейски организации. Европейският съюз никога до този момент не изключва Русия, а именно самата тя, поради ясни причини, избира неучастие. И с това все пак ЕС се съгласява и позволява нейното желание да се третира като отделен случай и започва изграждането и развиването на така наречените четири общи пространства², положени и определени след среща на върха през 2003 година.

¹ Цитирано от изказване на белгийския външен министър Марк Ейскенс през 1991 година: „Европа е икономически гигант, политическо джудже и военен червей.“

² Основната цел на пространствата, а именно общото икономическо пространство (1), пространство за свобода, сигурност и правосъдие (2), за сътрудничество в областта на външната сигурност (3) и за научни изследвания, образование и култура (4), е да укрепят все още установяващите се двустранни отношения въз основа на взаимно договорена рамка за бъдещи действия.

Въпреки усилията от страна на Съюза да поддържа двустранните отношения с Русия, след 2003 г. може да се твърди, че няма взаимно разбираемост. Като доказателство за това постепенно разделение и отчуждаване може да бъде посочена Оранжевата революция³ в Украйна през 2004 г. С тази революция Украйна изразява своето желание да продължи напред към по-близки отношения с ЕС, както и решимостта да отстоява своя суверенитет и да не се поддава на влияние на външни фактори.

Друг важен фактор са решенията след срещата на върха в Букурещ и признаването на независимостта на Косово. Тези решения не съвпадат с геополитическите интереси на Русия, а влошаването на отношенията все повече се задълбочава. За илюстрация можем да проследим как се променя руската оценка за ЕС в Концепцията за външна политика на Русия от 2000 г. и сходен по същност документ от 2008 г. - преминава се от **„ключово значение“** до **„един от основните търговско-икономически и външно-политически партньори“** (Moshes, 2009). На практика се разкриват и претенциите ѝ за влияние в региони, които имат геополитическо значение за Русия. Заедно с въпроса за Косово и проведения референдум в Грузия за членство в НАТО, напрежението ескалира и се стига до Руско-грузинската война. Резултатът от войната има важно значение, защото той предвещава ситуацията и действията занаяпрег.

Нека разгледаме действията на Русия и отговора на ЕС. Първи важен акцент е използване на военни действия от страна на Русия за постигане на целите си, вторият е извършването на твърде съмнителни дейности под претекст, че те са единствено в подкрепа и защита на руските граждани извън страната. Третият елемент е прякото незачитане на международното право с признаването на Южна Осетия и Абхазия като независими нации - тактика, която отново се използва през 2022 г. с признаването на Донецк и Луганск. А последният акцент е свързан с нуждата от икономическа и военна модернизация на Русия. На пръв поглед не изглежда важен за темата ни, но следва да се подчертае, че за да осъществи модернизацията, Русия се нуждае от ЕС, който е най-големият и най-важният ѝ партньор в търговията. Но тук вътрешното разделение на ЕС по време и в периода след войната крие нож с две остриета. Едното острие представлява критиката към Съюза в областта на външната политика и намаляването на способността да оказва натиск, а другото острие представлява фалшиво изградена интерпретация от страна на Русия, че ЕС ще толерира отново подобен конфликт от такова естество само с моментно „охлаждане“ на двустранните отношения - една от основните грешки на Владимир Путин с действията срещу Украйна през 2014 г.

По това време процесът на интеграция на държавите от Централна и Източна Европа продължава и заедно с тях Азербайджан, Грузия и Армения, членуващи в Европейската политика за съседство, поддържат стремежа си към задълбочаване на сътрудничеството на регионално и международно ниво. Следват проведените преговори за всеобхватна зона за свободна тър-

---

³ Оранжевата революция представлява серия от протести срещу огромната корупция около президентските избори в Украйна през 2004 г., като от едната страна се намира Виктор Янукович (с руски наклонности), а от другата - Виктор Ющенко с реформаторски наклонности.

говия⁴ с Украйна, Грузия и Армения, задълбочавайки все повече и повече процеса на евроинтеграция. Очакваната рязка отрицателна реакция на Русия така и не идва. Точно обратното - отношенията някак подгържат позитивен тон. Най-вероятната причина е периодът на модернизация в гържавата, през който подгържането на стабилни и продължителни икономически връзки със Съюза е приоритет. Промяна в обстановката идва с решението за създаване на Евразийския икономически съюз през 2010 г., отдалечавайки Русия от задълбочаване на сътрудничеството с ЕС.

Вече с нов геополитически фокус през 2013 г. Русия се опитва с агресивни политически усилия да попречи на подписването на Споразуменията за асоцииране на Армения, Украйна и Грузия, успявайки единствено да привлече Армения към Евразийския съюз поради редица причини - енергийна зависимост, военно присъствие в самата страна и конфликт с Азербайджан. След неуспеха да привлече другите гържави и най-вече Украйна, Русия рязко променя метода на действие и се обръща към пропагандата като средство за постигане на интересите си. Последвалата политическа криза в Украйна заради пропагандната кампания постави гържавата в крайно дестабилизирано положение, от което Русия се възползва. Кулминационният момент на тази ситуация започва от Евромайдана⁵ и завършва с нахлуването, окупацията и анексирането на Крим. С това двустранните отношения ЕС - Русия претърпяват радикален разрыв (Casier & DeBardleben, 2018), който бележи може би началото на критичната повратна точка. Действията се извършват бързо поради вече изградената тактика на действие от страна на Русия към своите съседни гържави, а именно - нарушаването на териториалния суверенитет под претекст, че единствено така ще се защитят руските граждани и интересите им. Благодарение на пропагандата се добавя и нуждата за контраудар срещу „фашисткото“ управление в Украйна, подпомогано от НАТО⁶, което „подкопава“ гласа на руските граждани и говорители. Разбира се, доказателства за тази крайна причина не се намират, но след посещение на Върховния комисар на ОССЕ⁷ за националните малцин-

⁴ Споразумението цели да намали митата, с които се сблъскват европейските фирми, когато изнасят за Украйна, цели да улесни търговията, правейки митническите процедури по-ефективни и цели да сближи държавните стандарти с тези на ЕС. Цитирано и преведено от: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/eu-ukraine-deep-and-comprehensive-free-trade-area>

⁵ Евромайданът е период на остри демонстрации и вълна от гражданско неподчинение в протест на отказа на Виктор Янукович да подпише Споразумението за асоцииране. С течение на времето протестите се разрастват и достигат своята повратна точка с „революцията на достойнството“, характеризираща се със свалянето от власт на Янукович и на правителството.

⁶ Организацията на Северноатлантическия договор е съсредоточена в два аспекта - политически и военен. В политическия тя „насърчава демократичните ценности и дава възможност на членовете да се консултират и да си сътрудничат по въпросите на отбраната и сигурността за решаване на проблеми, изградяване на доверие и в дългосрочен план предотвратяване на конфликти“ (цитирано и преведено от официалния сайт на организацията), а във военен - дипломатическо решаване на конфликти и в краен случай предприемане на операции за управлението на кризисни региони: <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>

⁷ Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа разглежда обширен спектър от въпроси на сигурността в три измерения: политико-военно; икономическо и екологично; човешко. Основни характеристики на ОССЕ са всеобхватният подход към проблемите на сигурността, включително в областта на транс-националните заплахи и борбата с трафика на хора. Цитирано от официалния сайт на Министерството на външните работи на Република България - <https://www.mfa.bg/bg/3085>

ства Астриг Торс през 2015 г. се констатира точно обратното - за постояни нарушения на правата на кримските татари и етническите украинци. В ретроспекцията кризата между ЕС и Русия заради Украйна предшества претекста за по-дълбока, по-сложна конфронтация, която допринася за нестабилността на Украйна след ноември 2013 г. Споделят се вече два несъвместими „възгледа за света“, които подкопават възможността за сътрудничество помежду им в краткосрочен и дългосрочен план (Найккала, 2010). По този начин граденният с десетилетия консенсус за зачитане на националния суверенитет и демократичния процес е разрушен и се наблюдава забръщането на старите похвати на териториално забладяване.

Както бе споменато по-горе, случаят с Грузия служи като нож с две остриета. Заблудата на Русия, че ЕС отново ще толерира такова победение, придава чувство на увереност в действията - точно това чувство изигра лоша шега, защото тя ще се изправи срещу Съюза, който си е взел поука от събитията през 2008 г. Вече не говорим само за охлаждане на отношения, а санкциониране на действия. Нахлуването на 27 февруари 2014 г., бе посрещнато с почти мигновени призови за мир, прекратяване на участието в Групата на осемте (Г-8), прекратяване на преговорите по въпросите с визите и пълната подкрепа за Украйна и препотвърждаването на Споразумението за асоцииране и Задълбочената и всеобхватна зона за свободна търговия. Всички тези решения са договорени четири дни след инвазията по време на извънредно заседание на държавните и правителствени ръководители от ЕС на 3 март. След това в периода до 18 декември се провеждат още 17 заседания на Съвета по външните работи, в които се включват множество санкции от всякакво естество - замразяване на активи, визови забрани и забрани за пътуване, за внос на стоки от Крим и допълнителни ограничителни мерки. Позицията на ЕС спрямо Русия се втвърдява драстично в светлината на плановете на Путин за референдум в Крим. С конфликта в Донбас и все по-засилящото се участие на руски военни сили пред Русия се поставят условия в четири стъпки - механизъм за проверка от страна на ОССЕ, спазване на прекратяването на огъня, връщане на три гранични контролно-пропускателни пункта и освобождаване на затворници, които тя трябва да предприеме с цел да се възвърне мирът. Те не се увенчават с дълготраен успех, което само кара ЕС да увеличи интензивността на ограничителните мерки. Кризата, предизвикана от анексирането на Крим илюстрира **нуждата за допълване на меката власт с елементи от твърдата.**

С избирането на Петро Порошенко като президент на Украйна се създава и Тристранната контактна група⁸, която спомага за споразуменията Минск I и Минск II⁹. Макар и да не постигат дълготрайно прекратяване на военните действия, те проправят пътя към задълбочаване на хуманитарната помощ и рестартиране на икономическото развитие.

От 2015 г. се стига до остро влошаване и обрат в отношенията между ЕС и Русия, от „ухажване до конфронтация“ (Maass, 2016), но все пак се

⁸ Тристранната контактна група съдържа в себе си представители на ОССЕ, Украйна и Русия. Тя е инструмент за намиране на дипломатически изход от войната в Донбас и съдържа няколко работни групи по проблеми на сигурността, по политически, икономически и хуманитарни проблеми.

⁹ Серия от споразумения, очертаващи условията за уреждане на конфликта по дипломатически път.

маеше надежда за подобряването на сътрудничеството в дадени области на регионално ниво. Както се споменава в официалния документ „Глобална стратегия за външната политика и политика за сигурност“ (2016 г.) „последователният и единен подход трябва да остане крайъгълният камък¹⁰ на политиката на ЕС към Русия“¹¹. Акцентира се и върху „пълното зачитане на международното право и принципите в основата на европейския ред за сигурност, включително Заключителният акт от Хелзинки и Парижката харта“¹². Въпреки всички усилия, свалянето на пътнически полет от про-руски сепаратисти над Украйна отбеляза точката, от която трудно може да има затопляне в отношенията между ЕС и Русия.

Ако погледнем тактиката на привличане към сферата на влияние на Русия, ще забележим, че почти винаги корупцията се е внедрявала в икономическите или политическите сектори и малко по малко като отрова отслабва дадената страна до такава степен, в която институциите вече няма да са достатъчно ефективни. ЕС забеляза тази тактика още от привличането на Армения към Евразийския съюз и в отговор на това тя подчерта важността за предаването на ценности като прозрачност и върховенство на правото в страните от Централна и Източна Европа с цел укрепване на институциите.

В началото на 2022 г. опасенията на Русия са, че с развитието на Украйна като модерна демократична държава ще се погкопаят не само амбициите за възвръщане на сферата на влияние, но и самият авторитарен режим в страната. Всички тези съмнения и влошени отношения, нарастващите връзки на Украйна и НАТО се оказват по-важни за решението за война. Година преди конфликта редица експерти забелязват рязка промяна в дипломатическия тон на Русия, последвано от военните учения с Беларус и последното струпване на военнослужещи по границите на Украйна. Всичко това доведе до военна агресия и нахлуване на територията на суверенна европейска държава от страна на Русия през февруари 2022 г.

Европейският съюз, позовавайки се на метода на използване на мека сила, успя много бързо да съгласува и да реагира на агресията с първия пакет от санкции. Вторият пакет санкционира най-съществените политически фигури като Владимир Путин и Сергей Лавров, бяха въведени икономически ограничения в енергийния и технологичния сектор. С всеки изминал пакет ограниченията и санкциите биват все по-тежки от предходните.

Третият пакет налага забрана за извършването на трансакции с Руската централна банка, изключването на седем руски банки от услугите на

---

¹⁰ Фразеологичен израз, означаващ най-съществената част в нещо.

¹¹ Цитатът е изведен от официалния документ, издаден през 2016 година „Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy“: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf, официална страница 33-и, „The European Security Order“, втори абзац, втори и трети ред.

¹² Актът от Хелзинки установява неприкосновеността на европейските граници, отхвърля всякакви причини за намеса във вътрешните работи на страните и призовава зачитането на правата на човека от всички подписали. С Парижката харта се слага край на времето на конфронтация в Европа и се дава начало на нова ера, основана на уважение и сътрудничество.

SWIFT¹³, затваряне на въздушното пространство на ЕС и включва първия погнوماгащ пакет, равняващ се на 500 млн. евро, за финансирането на военнoзащитна техника в подкрепа на Украйна. Следващите четвърти, пети и шести пакет включват забрани и ограничения за нови инвестиции в енергийния сектор, ограничения за стоки, внасяни от Русия, забранен е достъпът до европейски пристанища и депозирането в портфейли, предназначени за криптовалути. Последните три пакета – седмият, наричан още и пакет за „поддържане и привеждане в съответствие“, осмият и деветият – продължават задачите на предходните шест, а именно – отслабването или парализирането на руската икономика, за да няма как да се запази военните си нужди. С оглед на всички тези мерки, ограничения и забрани идва и въпросът за спазването им. Неправилното и непоследователното прилагане на мерките подкопава способността за единно звучене на гласа на ЕС, поради това заедно с поуките от споразуменията в Минск, на 28 ноември се приема единодушно решението за добавяне на „нарушаване на санкции“ към списъка на престъпленията на Съюза, гарантирайки „хармонизирано прилагане на санкции в целия ЕС“ и „възпиране на опитите за заобикаляне или нарушаване на санкциите“¹⁴.

С оглед на събитията и на всички действия дотук може да се стигне до извода, че очакванията за подобряване на двустранните отношения между ЕС и Русия почти не съществуват. Колкото повече време минава, толкова повече Кремъл става по-замборен за диалог, по-репресивен към своето общество и по-жесток. Европейският съюз предприе и ще предприема още повече мерки за предотвратяване на конфликти, но за да се говори за ново начало на двустранните отношения, трябва промяната да се зароди отвътре. Изглежда само дълбока смяна на режима ще даде възможност да се започне наново. А към момента, заради успешните репресивни тактики, единственият възможен вариант това да се случи е с окончателна загуба в Украйна.

Заклучение

Изследването на влошаването на отношенията между ЕС и Русия е от съществено значение за множеството дебати, свързани с използването на мека или твърда сила. Защо е съществен? От една страна, ЕС има стратегия, използваща меката сила, а от друга страна – Русия има стратегия, използваща твърдата сила. По време на този период на влошаване се откриват минусите на всяка от двете сили. В случая на ЕС се забелязват успешните интервенции през 2004 и 2013 г. около президентските избори в Украйна, но също така непосредствено след „референдума“ в Крим се разкри и разделението в ЕС, което затруднява и забавя процеса на вземане на решения. От друга страна, прилагането на твърда сила от Русия я изолира все повече както в икономически, така и в международен план. Към това

---

¹³ Общността за глобална междубанкова финансова телекомуникация позволява точен и сигурен начин за трансфер на информация и извършване на преводи. Механизмите ѝ също позволяват да налага икономически санкции.

¹⁴ Цитирано и преведено от официален сайт на ЕС: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>

можем да добавим ненужната загуба на човешки живот, разрушения и други негативни аспекти на твърдата сила - тук може да посочим и въздействието на войната върху световния пазар на храни, което доведе до проблеми по отношение на продоволствената сигурност за милиони хора по света. Проследявайки отношенията между ЕС и Русия, можем да направим извода, че стратегията на ЕС трябва да продължи да се основава на типичната за него мека сила, на същевременно да се подобри отбранителната способност и механизмите за справяне със заплахи от всякакъв произход.

Използвана литература:

1. Casier & DeBardeleben, T. (2018). *EU - Russia Relations in Crisis Understanding Diverging Perceptions*. 2 Park Square, Milton Park, Abingdon: Routledge.
2. Ferrero-Waldner, B. (06 2006 г.). The European Neighbourhood Policy: The EU's Newest Foreign Policy Instrument. *European Foreign Affairs Review*, стр. 139-142.
3. Finon & Locatelli, D. (January 2008 г.). Russian and European gas interdependence: Could contractual trade channel geopolitics? *Energy Policy / Volume 36, Issue 1*, стр. 423-442.
4. Haukkala, H. (2010). *The EU-Russia Strategic Partnership: The Limits of Post-sovereignty in International Relations*. London: Routledge.
5. Maass, A.-S. (2016). *EU-Russia Relations, 1999-2015: From Courtship to Confrontation*. London: Routledge.
6. Moshes, D. A. (24th February 2009 г.). EU-Russia relations: unfortunate continuity. *European Issues / № 129*, стр. 1-8.
7. Nitoiu, C. (14 February 2014 г.). EU - Russia relations: Between conflict and cooperation. *International Politics 51*, стр. 234 - 253 .
8. Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
9. Sitter & Goldthau, N. &. (2015). Soft power with a hard edge: EU policy tools and energy security. *Review of International Political Economy*, 942-965.

Интернет източници:

1. Европейската политика за съседство | 26/12/2018 - <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/170/the-european-neighbourhood-policy>
2. Извънредно заседание на държавните и правителствените ръководители от ЕС относно Украйна | 06/03/2014 г. - <https://www.consilium.europa.eu/bg/meetings/european-council/2014/03/06/>
3. Задълбочена и всеобхватна зона за свободна търговия ЕС-Грузия | 10/12/2020 - <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/bg/content/zadlbochena-i-vseobkhvatna-zona-za-svobodna-trgoviya-mezhdu-es-i-gruziya>
4. The Common Foreign and Security Policy (CFSP) | 20/01/2022 - <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/europe/-/228280>
5. Außenhandel mit Mittel- und Osteuropa noch robust (Foreign trade with Central and Eastern Europe still robust), | 05.07.2022 - <https://www.ost-ausschuss.de/de/aussenhandel-mit-mittel-und-osteuropa-noch-robust>
6. A Paradigm Shift: EU-Russia Relations After the War in Ukraine | Stefan Meister, 29/11/2022, Article <https://carnegieeurope.eu/2022/11/29/paradigm-shift-eu-russia-relations-after-war-in-ukraine-pub-88476>

7. Timeline - EU restrictive measures against Russia over Ukraine | 31/03/2022 - <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>
8. Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group with respect to the joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine, P. Poroshenko, and the initiatives of the President of Russia, V. Putin (Minsk Protocol, or Minsk I Agreement), | 05/09/2014 <https://www.peaceagreements.org/view/1363>
9. Infographic - EU sanctions in response to Russia's invasion of Ukraine | 09/06/2022 - <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-sanctions-russia-ukraine-invasion/>
10. EU response to Russia's invasion of Ukraine | 05/03/2022 - <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/#sanctions>
11. Infographic - How EU countries are addressing the global food crisis | 08/10/2022 - <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/how-eu-countries-are-addressing-the-global-food-crisis/>
12. Leadership Revised How Did the Ukraine Crisis and the Annexation of Crimea Affirm Germany's Leading Role in EU Foreign Policy? | Wolfgang Koeth, 9/12/2016, Article https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/ASPJ_French/journals_E/Volume-09_Issue-2/koeth_e.pdf
13. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security | 27/04/2021 https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf
14. The Yugoslav conflict and European Community diplomacy | 27/09/2015 - <https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/1f5d29d1-bc79-44af-ae41-6fdb3f41608e/9d5f248f-3b34-4e90-ad0e-8900503b2459>
15. The EU, Neither a Political Dwarf nor a Military Worm - <https://www.icip.cat/perlapau/en/article/the-eu-neither-a-political-dwarf-nor-a-military-worm/>
16. The EU and the Creative and Destructive Impact of Crises | Stefan Lehne, 18/10/2022, Article <https://carnegieeurope.eu/2022/10/18/eu-and-creative-and-destructive-impact-of-crises-pub-88145>
17. The EU's Russia Policy Five guiding principles | 19/09/2017 - [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589857/EPRS_BRI\(2016\)589857_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589857/EPRS_BRI(2016)589857_EN.pdf)
18. WHAT WE DO: POLICIES AND ACTIONS - Missions and Operations: Working for a stable world and a safer Europe | 30/03/2022 - https://www.eeas.europa.eu/eeas/missions-and-operations_en#9620
19. Russia, the European Union, and the Eastern Partnership / Carl Bildt | 29/11/2020 - https://ecfr.eu/archive/page/-/Riga_papers_Carl_Bildt.pdf
20. EU/Russia: The four „common spaces“ | 19/11/2020 - https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_04_268
21. The EU and Georgia: Time Perspectives in conflict resolution | 04/10/2018 - <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/occ70.pdf>
22. Bucharest Summit Declaration | 10/04/2009 - https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm
23. Behind the scenes of the Russia-Georgia conflict | 07/04/2012 - https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/BN/0809/Russia_GeorgiaConflict
24. Revisiting the 2008 Russo-Georgian War can offer lessons for today | 16/02/2022 - <https://neweasterneurope.eu/2022/02/15/revisiting-the-2008-russo-georgian-war-can-offer-lessons-for-today/>
25. Three Eastern Partnership Neighbours in the South Caucasus | 20/08/2018 - <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/172/three-eastern-partnership-neighbours-in-the-south-caucasus>

26. Stabilisation and Association Agreement | 16/09/2022 - https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/stabilisation-and-association-agreement_en
27. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area | 24/10/2020 - <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/eu-ukraine-deep-and-comprehensive-free-trade-area>
28. The End of an Era in EU-Russia Relations | Dmitri Trenin, editor Maria Lipman and Alexey Malashenko, 22/10/2013 - https://carnegieendowment.org/files/new_era_russia_eu.pdf
29. Russia: Eu Trade Relations with Russia. Facts, figures and latest developments. | 21/04/2022 - https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/russia_en
30. Източно партньорство | 18/07/2015 - <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/eastern-partnership/>
31. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Vilnius, 28-29 november 2013 Eastern Partnership: the way ahead | 15/12/2017 - https://www.consilium.europa.eu/media/31799/2013_eap-11-28-joint-declaration.pdf
32. OSCE High Commissioner on National Minorities, Ukrainian authorities discuss human rights violations in Crimea | 27/03/2015 - <https://www.osce.org/hcnm/146691>
33. European Council | 14/02/2015 - <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2014/06/26-27/>
34. Ukraine ceasefire 'agreed for east of country' at Minsk peace talks | 06/09/2014 - <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/05/ukraine-ceasefire-east-minsk-peace-talks>
35. Informal meeting of heads of state or government | 12 February 2015 - <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2015/02/12/>
36. European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations | 02/06/2022 - https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/ukraine_en
37. Understanding the Normandy Format and Its Relation to the Current Standoff with Russia | 09/02/2022 - <https://www.csis.org/analysis/understanding-normandy-format-and-its-relation-current-standoff-russia>
38. 45th anniversary of the Helsinki Accords | 01/08/2020 - <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/security-disarmament-and-non-proliferation/news/2020/article/45th-anniversary-of-the-helsinki-accords-01-aug-20>
39. THE EU AND SOFT POWER | 27/03/2020 - <https://europe.unc.edu/iron-curtain/power-and-politics-the-prisoners-dilemma/the-eu-and-soft-power/>
40. Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia | 09/02/2020 - <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>

Рисковете от нелегалната миграция за Европейския съюз и натискът върху Република България като външна граница

Ива Димитрова

Бежанската криза в Европа е една от основните теми на разискване в европейското общество, а решението ѝ е все по-трудно. В периода 2013 - 2015 г. повечето европейски държави се изправиха пред най-голямата миграционна вълна от края на Втората световна война насам, което изглежда сериозно предизвикателство не само пред по-малките от тях, но и пред политическите лидери в Европейския съюз (ЕС). Войните в Ирак и Сирия, политическото напрежение и бедността в много части на Африка и Азия към момента все още изглеждат трудноразрешими проблеми. Като се прибави към общата картина и демографският взрив, неработещите икономики, инфлацията и високата младежка безработица, можем да придобием представа за главните фактори, които определят емиграцията към Европа. (Бърдаров, Г., 2012 г.)

По различни причини през последните години милиони имигранти и бежанци пристигат по море или суша на територията на Европа, бягайки от военни конфликти, насилие, бедност и преследване в собствените си държави. Не по-малко сложна се оказва ситуацията и за самите членки на Съюза. Държави като Словения, Унгария, Хърватия, България отделиха огромни ресурси, за да спрат нелегалното преминаване. Други държави започнаха да изграждат центрове за настаняване на имигрантите, а трети - да мобилизират армията за опазване на границите си. Вече става въпрос дори и за връщане на граничния контрол между страни от ЕС, което поставя под сериозна заплаха съществуването на Шенгенското пространство, а оттам и на целия Съюз (Цветков, К., 2012 г.). Решението на бежанската криза очевидно е сложно и изисква сериозен капацитет и общи усилия от всички държави членки.

В настоящия анализ се поставя задачата да се изследват бежанските потоци към Европа и ЕС от Близкия изток. Анализът ще се съсредоточи върху начина, по който бежанската вълна от Близкия изток влияе върху икономиката, сигурността и социалната политика на държавите - членки на ЕС. Този анализ има за цел да разисква проблем, който се заражда в периода 2013 - 2015 г. и продължава и до днес, макар и с по-бавни темпове, но все пак ни засяга пряко като граждани на Съюза. Бежанската вълна от Близкия изток се различава от украинската, но същевременно двете притежават сходни белези. Спецификата на анализа се крие в крехката граница между сигурността и солидарността. А точно на тази граница стои и една от най-засегнатите държави - България, която е външна точка на Съюза и през която преминава бежански поток.

За да се стигне до решението на поставената задача, трябва да се открие коренът на проблема, да се премине през факторите, които го образуват и чак тогава ще се достигне до отговора на въпроса: Какви рискове за гържавите членки крие бежанската вълна от Близкия изток и крие ли изобщо рискове?

За да се направи това, обаче, е нужно на първо място да се открият разликите между понятията „бежанец“ и „мигрант“. Бежанците са хора, които напускат своята страна поради страх от война, от преследване заради раса, националност, принадлежност към конкретна социална група или политическо мнение. Бежанецът не се ползва от закрилата на своята гържава и затова търси международна закрила. Мигрантът, от друга страна, е лице, което се намира в процес на смяна на мястото за живеене. Той не бяга от страх, а доброволно се преселва да живее в чужда гържава поради политически, икономически или други причини. Така през последните години се забелязва увеличение на броя на критичните зони на световната карта като Близък и Среден изток, Централна Азия, а последните няколко месеца и Украйна, което е прегноставка за нарастващата вълна от хора към Европа, които бягат от ужасите на войната и търсят място за спасение извън пределите на своята гържава. По този начин военните конфликти се оказват побудители на засилената мигрантска вълна към Европа, която от десетилетия приема хора от различни континенти, потърсили по-добра възможност да продължат живота си (Шопов, Н.). Бягащите от войната хора, обаче, и особено идващите от Сирия, Ирак, Афганистан, се оказват заплаха за европейската сигурност, тъй като заедно с тези, които търсят по-добри условия за нормален и спокоен живот, има и такива, които са свързани с трансграничните престъпления. Наред с бежанците, които бягат от войната, има и много нелегални мигранти, които се опитват да преминат в Европа с помощта на организирани престъпни групи, с което поставят под риск както собствения си живот, така и този на хората, през чиято граница преминават.

Първата хипотеза, която текстът ще разгледа, е свързана с последициите от бежанската вълна от Близкия изток за Европа и ЕС. Последициите от наплива на мигранти към Европа могат да бъдат много и най-различни. Като се започне от вътрешната и външната сигурност на гържавите - членки на Съюза, премине се през икономическите промени, които претърпяват гържавите, и се стигне до социалната политика и интеграцията на бежанците към европейското общество.

Миграцията, на първо място, е глобален феномен, който чрез прилагането на добре работещи механизми за управление на миграционните процеси, може да окаже положително или съответно негативно влияние за развитието на икономиката на ЕС, като същевременно се прилагат механизми, регулиращи рисковете, свързани със сигурността на територията на общото европейско пространство. През последните години миграцията придобива различни измерения и прави промени в живота на обществата, променя характеристиките на лицата, които търсят по-добър и по-спокоен живот и бъдеще за себе си. В края на XX век и началото на XXI век се наблюдава бързо разрастване на миграционните потоци и миграцията се превръща във важна част от всички глобални проблеми. Тези промени във времето

изискват един нов подход при регламентирането на миграционните политики. Нелегалната миграция е приоритет в политиките на всички държави членки и те се обединяват за справянето с нелегалните мигранти (Стамова, В., 2013 г.).

Голяма част от хората в мигрантската вълна бягат от насилието, но и голям процент от тях са със съмнителен профил, т.е. граждани от страни, в които има конфликти, а други нямат документи. Проблем представлява неумението на ЕС да се справи с контролирането на мигрантските потоци. Мигрантската вълна е общоевропейска криза в сигурността на европейските държави. Огромна част от мигрантите изповядват исляма. Техните традиции, манталитет, култура се различават от тези на европейските граждани. Един мигрант е възможно да се превърне в заплаха за сигурността на обществото, тъй като след заселването му в дадена европейска държава той трудно се интегрира в обществото и не се чувства част от него.

Атенатите в различните държави показват острата нужда от подобряване степенята на сигурност в ЕС. Голяма част от миграцията включва и навлизане в територията на Съюза на много мигранти по нелегален начин. Заплахата за сигурността, която съществува, е от тип, който включва: потенциален извършител на пробив на сигурността може да бъде всеки мигрант по всяко време и местоположение. Трябва да се затегне контролът по границите, за да могат мигрантите да преминават през контролно-пропускателните пунктове с цел да се намали притока на нелегални мигранти. Трайно явление във вътрешната политика на държавите и в международните отношения са бежанските процеси. Обществената сигурност обхваща външната и вътрешна сигурност. В последно време все повече се налага необходимостта от управление и регулиране на миграционната политика, което включва овладяване на незаконната миграция, усъвършенстване на правната и нормативна рамка за предоставяне на убежище, създаване на образователен и трудов пазар за обезпечаване на свободно движение на човешките ресурси. Важно място имат оценката и анализът на рисковете и противодействие на нарушенията и техните извършители, отстраняване на последиците и бързи коригиращи действия с цел защита на обществения ред и сигурност (Симеонов, С., 2019 г.).

Важна роля при движението на хората между страните играят международните политически и икономически взаимоотношения. Разрушаването на околната среда и бедността, съчетани с липсата на сигурност и мир, нарушаването на човешките права са фактори, които оказват влияние върху международната миграция. В условията на глобализация миграцията придобива глобален мащаб, тъй като тя е социално-икономически феномен, който засяга голям брой страни и райони (Бузов, В., 2014 г.). Бежанските кризи през последните години стават все по-често явление. Процесите на глобализация и кризата на държавата засилват чувството на несигурност и уязвимост у гражданите и те започват да търсят лична сигурност на по-ниско ниво, в общността на етнос или религия.

Бежанската криза понастоящем поставя под въпрос не само миграционните политики, но и свободата, толерантността и равенството, заложили като основни принципи в политиката на ЕС.

Миграцията може да бъде класифицирана като законна и незаконна, като това се определя в зависимост от спазването на международните спогодби и националното законодателство. Политиката на миграция е насочена към баланс както към законната, така и към незаконната имиграция. При правилно управление на потоците от мигранти се гарантира справедливо третиране на гражданите от трети страни, които законно пребивават в държавите от ЕС, засилване на мерките за борба с незаконната имиграция, трафика, контрабандата.

Нелегалната миграция представлява принудителното движение на хора от държави, които се намират в тежко икономическо положение или в състояние на военни конфликти, хуманитарни кризи, екологични катастрофи и нарушаване на човешките права (Пенчев, Кр., 2019 г.), към държави с висок жизнен стандарт и развита икономика. Терминът „незаконна миграция“ включва акта на влизане в страната в нарушение на международноправните норми, националното право и нормите на правото на Европейския съюз и се ограничава до незаконно премиване на границата. Може да се обобщи, че незаконната миграция в ЕС е форма на териториално преместване на населението, при което влизането и пребиваването на чужди граждани и лица без гражданство в приемащата държава се извършва в нарушение на международното право, националното законодателство на държавите и правото на ЕС (Стаматова, В., 2013 г.).

Съвременната ситуация представя пред нас променящия се модел на сигурността. Заплахата за глобалната сигурност е свързана със срастването на корупцията, престъпността и тероризма в условията на незаконна миграция. Преминавайки границите на държавите, без да спазват правилата, незаконните мигранти извършват деяния, които се криминализират от почти всички държави в света. Трябва да се отчете и друг аспект: връзката на незаконната миграция с организираната престъпност. Увеличаването на броя на мигрантите обуславя повишаване на нивото на контрабанда на наркотици и на насилствени престъпления на територията на приемащата страна. Миграционната вълна е благоприятна среда, прикритие на организираната престъпност, тероризма. От тази гледна точка тя представлява заплаха за националната сигурност. Миграционният натиск е особено силен. Нито една държава не е в състояние самостоятелно да предложи ефективни средства за противодействие на незаконното премиване на границите на Европа (Радулов, Н., 2015 г.).

Основните проблеми на сигурността на отделните държавите през XXI век ще бъдат предопределени от неустойчивото развитие, регионалната нестабилност, появата и изострянето на конфликти от религиозен и етнически генезис, както и глобализацията на организираната престъпност. Понятието „сигурност“ се характеризира с многоаспектен обхват на употреба, който има много дефиниции и интерпретации в зависимост от това за какви цели се използва. Сигурността е висша човешка ценност и потребност, а също така и състояние, мяра и едновременно с това и психологическо усещане в индивидуален и в социален план (Вълчева, А., 2017 г.).

В научната литература по темата сигурността е определена като: „неустойчиво, желано от присъстващия като устойчиво равновесие със себе

си и със света“ (Йончев, Д., 2014 г.). Формират се нови принципи на сигурността, които са резултат от развиващия се процес на глобализация на икономическия, социален и политически живот, съчетано с отворения достъп до информация за случващите се събития в света. Стеснява се културното разнообразие в света, увеличава се конфликтът на интереси между традиционните и развитите общества. Динамиката на новото време поражда миграция в големи мащаби.

Връзката на миграцията и сигурността е важна тема във всяка една гържава. На първа линия възниква проблемът за противоречията, представени от наличието на мигрантска, бежанска вълна и усилията за защита на сигурността на гържавата, обществото и личността. Съвременната миграция очевидно се отразява върху реда и сигурността в обществото до степен промяна на националната идентичност и културни ценности. Развитието на процесите на интеграция в областта на граничния контрол, заплахите за националната сигурност и обществения ред обуславят необходимостта от интегрирано гранично управление. Проблемите, свързани с управлението по границите, не могат да бъдат решени само на границата, а се изискват действия на всички нива в национален и международен план (Вълчева, А., 2017 г.).

Освен върху сигурността, миграцията от Близкия изток дава своето отражение и върху социално-икономическата структура на Съюза. Миграцията, идваща извън границите на ЕС, и въпросите, свързани с нейното регулиране, са едни от най-актуалните теми на съвременната европейска политика. Миграцията е сложен социален феномен и не бива да се разглежда единствено в аспекта на придвижване на човешки маси. Тя е комплексен обществен процес и поражда широк комплекс от социално-икономически, политически, културни и дори религиозни проблеми. От една страна, миграционните потоци противодействат на застаряването на населението в западноевропейските общества. Те предоставят ресурс за икономическото развитие и не на последно място се явяват фактор за увеличаване числеността на населението на гадена територия. От друга страна, миграцията носи и редица рискове от несигурност, свързани със социалната стабилност, икономическата среда и културната идентичност на приемащите общества (Трендафилова, Б., 2015 г.).

Изследването на икономическото и социалното развитие в страните показва, че миграцията на труда създава ползи както за приемащите гържави, така и за мигрантите и техните семейства. Икономическите мигранти в ЕС гледат на работата си в чужбина като възможност за упражняването на труда си, свързана с допълнителни трудности (придвижване и установяване в нова работна и жизнена среда), но и осигуряваща по-добри социални и финансови позиции. Те от своя страна гарантират стандарт, предоставящ възможност за бъдещо потребление на стоки и услуги с дълготрайна употреба, като например жилища и имущество, образование, инвестирането в собствен бизнес в страната по произход (Петров, К., 2017 г.).

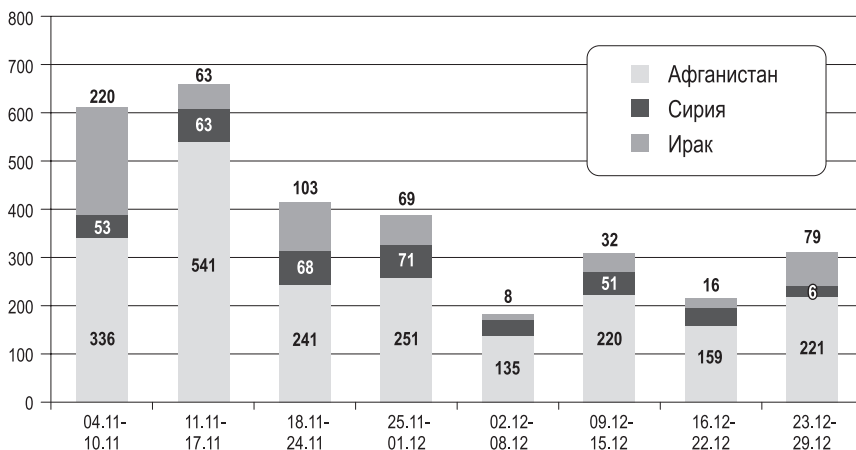
Втората хипотеза, която текстът ще разгледа, е свързана с друг важен аспект, намиращ се в основата на сигурността на Съюза и закрилата на неговите граждани, а именно въпросът дали Република България се справя

с противодействието на незаконната миграция и успява ли като външна граница на ЕС да гарантира сигурността както на своите, така и на европейските граждани.

България като държава - членка на Съюза от 2007 г., се явява външна граница, която свързва Европа с Близкия изток и Азия. Кръстопътното географско положение на страната ѝ отрежда стратегическо място на политическата карта на Европа и Балканския полуостров, но в същото време я изправя пред сериозното предизвикателство да противодейства на миграционния натиск от голям брой чужди граждани, които, нахлувайки през границите на страната, по-късно се ориентират към Европа и носят със себе си заплахата пред сигурността на Съюза. Преминавайки границите на държавите, без да спазват правилата, незаконните мигранти се превръщат в пречка за сигурността. Само по себе си, понятието „сигурност“ се свързва с липсата на опасност и наличието на безопасност. Сигурността се възприема като човешка ценност и потребност, както и като състояние, мяра, психологическо усещане. Понятието „външна граница“ се използва, за да се опишат границите на някои държави - членки на Съюза, които съставляват външната граница на Европейския съюз. Според чл. 2 от Кодекса за шенгенските граници (КШГ) външните граници са сухопътните граници на държавите членки, включително реки и езера, морски граници и техните пристанища, речни пристанища и езерни пристанища, доколкото те не представляват вътрешни граници. България е една от държавите членки, която представлява външна граница на Съюза. За да достигнат Европа, мигрантите използват различни маршрути, като България се възприема от тях като транзитна страна, през която трябва да преминават, за да достигнат до други държави в Западна и Северна Европа.

Според данни на Главна дирекция (ГД) „Гранична полиция“ в периода 2013 - 2016 г., когато има сериозен миграционен натиск към България в резултат от събитията в Ирак и Сирия и действията на „Ислямска държава“, провокиращи политическа и хуманитарна криза, източносредиземноморският маршрут се оказва предпочитан и основен за голяма част от незаконно преминаващите мигранти. Той се използва предимно от хора от Близкия изток (Сирия, Афганистан) и Африка (Сомалия, Еритрея), преминаващи транзитно през Турция към Гърция или България и към други държави от ЕС. Активността по този маршрут е свързана главно с миграцията на граждани, които пътуват със семействата си, затова и е най-голям дялът на непълнолетните, а между тях и на непридружените непълнолетни лица. България и Гърция като част от източносредиземноморския маршрут се възприемат като транзитни страни, а не дестинации за по-голямата част от имигрантите, които обикновено или продължават през Западните Балкани, или чрез използване на неистински документи по въздух се насочват към ЕС. Данни на ГД „Гранична полиция“ сочат, че през 2013 г. се отчита драстично увеличаване на броя на лицата, които незаконно са преминали държавната ни граница, като това са 14 637 души, което е шест пъти повече от установените през 2012 г. опити, когато това са 2 356 души. Тенденцията на нарастване на миграционния натиск се запазва и през следващите няколко години. Така например, през 2016 г. са регистрирани общо 42 466 опита на граждани на трети страни да преминават на територията

на страната, което макар че е намаление с 56% спрямо същия период на 2015 г., когато те са 95 641, отново показва висок дял на лицата, които незаконно искат да преминат през държавната ни граница. През 2016 г. общо на вход, на изход без регистрация и във вътрешността на страната са задържани 18 844 граждани на трети страни спрямо 31 281 през 2015 г. Намаляване на миграционния натиск по българската държавна граница се откроява през 2017 г. и 2018 г. Според данни на Министерството на вътрешните работи (МВР) за 2018 г. на входа на държавната граница са задържани 689 незаконни мигранти, което е със 7% по-малко в сравнение с 2017 г., когато са били 734 лица. Сред задържаните преобладават лица от Афганистан - 28%, Ирак - 20%, Сирия - 15%, а останалите са от други държави. Що се отнася до изхода на държавната граница на България, през 2018 г. там са задържани 634 незаконни мигранти, което е със 74% по-малко спрямо 2017 г., когато са били 2 413 души. Тук също преобладават гражданите от Афганистан и Ирак.¹

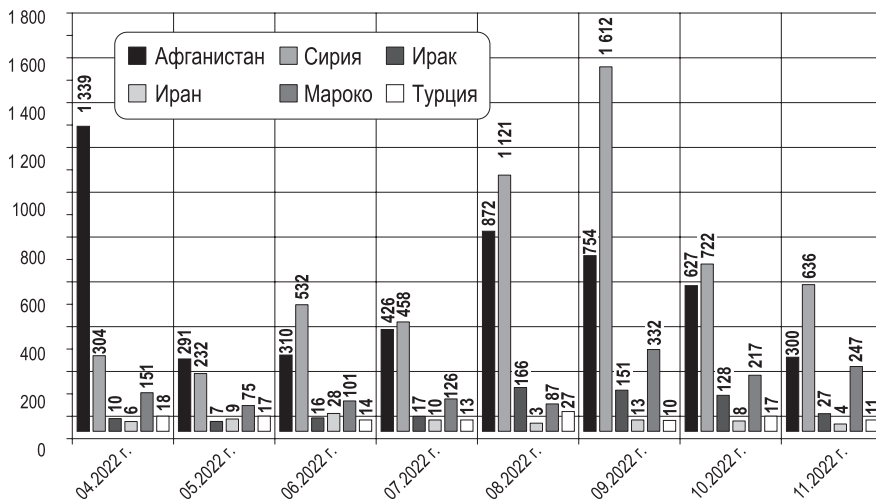
Графика 1. Основни националности на задържаните на вход, на изход на държавната граница и във вътрешността на страната

Графиката представя задържаните на българска територия за периода 04.11.2016 г. - 29.12.2016 г. според ГД „Гранична полиция“

Нарастване на миграционния натиск към България се отчита през 2022 г. За първото шестмесечие на годината (януари - юни 2022 г.) според справка на ГД „Гранична полиция“ са задържани 7630 граждани на трети страни, като от тях на вход на държавната граница - 834 лица, на изход без регистрация - 1053 лица, и установени в незаконен престой във вътрешността на страната - 5743 души. Спрямо общия брой на задържаните през същия период на 2021 г. - 3673, се отчита 2,1 пъти увеличение. Инцидентът в Бургас в края на август 2022 г., при който загинаха двама полицаи при опит да спрат автобус, превозващ нелегални мигранти, дава основание на служебния министър на вътрешните работи Иван Демерджиев да заяви, че т. нар.

¹ Отчети на Главна дирекция „Гранична полиция“

„каналджи“ са обявили война на българската държава и българската държава ще отговори с цялата си мощ на това предизвикателство (Цонева, Й.). От тогава до сега българските медии постоянно информират за задържани незаконни мигранти от гранични полицаи. Това налага необходимостта България като външна граница на Съюза да бъде особено внимателна и да възпрепятства всеки опит за незаконно нахлуване в страната на мигрантски потоци.

Графика 2. Задържани на вход, на изход на държавната граница и установени в незаконен престой във вътрешността на страната граждани на трети страни, разпределени по месеци и представени в абсолютни стойности

Графиката показва задържаните на българска територия в периода 04.2022 г. - 11.2022 г. според ГД „Гранична полиция“

От пренасочването на миграционните потоци най-засегната е българо-турската граница в периода 2013-2016 г., където са установени 99% от всички случаи на незаконно влизане. Тази тенденция продължава да е актуална и към момента, като според данни на ГД „Гранична полиция“ през първото шестмесечие на 2022 г. близо 97% от опитите за незаконно преминаване на границата се случват на турско-българската граница.

Българо-турската граница се откроява като най-динамична и предпочитана за преминаване от мигрантите. По отношение на маршрута и начина им на действие е важно да се обърне внимание на това, че мигранти се събират в Истанбул, откъдето самостоятелно или с помощта на каналджи, отиват или директно до границата с България, или с автобус до Одрин. Голяма част преминават през държавната граница самостоятелно, без водач. Тези мигранти, които имат уговорка с каналджия, се срещат с посредници, които организират придвижването им до държавната граница. Откарват ги с микробус или лек автомобил до гориста местност в близост до границата, там каналджията им указва посоката, но не преминава с тях на българска територия. В част от случаите мигрантите се стремят да избегнат задържане от служители на Гранична полиция – лицата се водят

до границата от турски граждани и се предават на посрещачи, български граждани, които ги извозват във вътрешността на страната с цел организация за последващото им извеждане за страните от ЕС.

Независимо че от гледната точка на мигрантите България се възприема за транзитна страна, нелегалната миграция поражда редица проблеми, които в своята цялост се превръщат в сериозна заплаха пред сигурността. В тази връзка внимание заслужава и фактът, че през септември 2022 г. властта в България обяви частично бедствено положение в общините Бургас, Хасково и Ямбол заради мигрантския натиск по турско-българската граница, като основната причина, посочена като мотив за обявяването му, е трагичното състояние на горските пътища в района на границата с Турция, което се използва от незаконно преминаващите мигранти. Така на преден план се откроява първият проблем, а именно - вътрешнополитическата криза в страната, която се отразява върху ресурсите на службите на МВР, натоварени с охраната и защитата на търговската граница. От една страна, служителите от сектори „Охранителна полиция“ и „Жандармерия“ са ангажирани с безпроблемното протичане на поредните предсрочни парламентарни избори, като все повече се извършват акции срещу търговията с гласове, а това от своя страна намалява ресурса за противодействие на незаконната миграция. Внимание е необходимо да се обърне и на обстоятелството войната в Украйна, което се превърна в предпоставка за командироването на гранични полици от южната граница към северната граница на страната, за да могат да поемат сериозната бежанска вълна от преминаващи украинци. Само по себе си това води до отслабване на ресурсите по южната граница, което се използва пълноценно от мигрантите и каналджиите. В същото време, няма как да се подмине и лошото състояние на оградата по българо-турската граница, което предпоставя лесното ѝ преминаване. За ремонта и подсилването на оградата на границата с Турция в края на 2021 г. са осигурени 5 млн. лв., като целта е възстановяване на нейната цялост с оглед ограничаване на потока мигранти. Според експерти по сигурността е важно и предприемането на действия по възстановяване работата на системата за наблюдение и сигналните системи по южната граница, тоест т.нар. „зелена граница“. В резултат на спрени или невъзвършени обществени поръчки се стига до проблеми с охранителните системи и невъзможност за извършване на наблюдение. Затова е важно осъществяването на ефективно сътрудничество с Frontex (Европейската агенция за гранична и брегова охрана) с оглед отстраняване на пропуските в системата по охрана на границата (Безлов, Т.).

Незаконният миграционен натиск предпоставя възможности за създаване на престъпна дейност, а преминаването на голям брой незаконни мигранти води до превръщането на каналджиството в голям незаконен пазар в Европа. Също така, каналджииската дейност предпоставя превръщането ѝ в трафик и експлоатация на хора, тъй като финансовите средства не са единственият начин за заплащане между мигрантите и каналджиите, като последните прибягват и до трудова експлоатация или търговия с органи. Много от нелегалните мигранти са млади хора, без образование, а това ги прави лесна мишена за престъпна дейност. Заедно с това не бива да се пренебрегва и рискът, произтичащ от това, че в редиците на премина-

ващите нелегални мигранти може да има радикализирани лица, включително терористични бойци, които да влязат в ЕС заедно с миграционните потоци. Така нелегалната миграция сериозно застрашава качеството не само на националната, но и на европейската сигурност. В тази връзка уместно би било усилията на държавите и обществата да бъдат насочени към прекратяване и ограничаване на военните конфликти, тъй като те са основният източник, отключващ миграционните потоци. Също така са важни действията за приобщаването на мигрантите към европейския цивилизационен модел, като се залага в голяма степен на тяхното образование и промяна на общественото отношение към тях, в този смисъл същите да не се изолират и отделият, а да се търси начин за постепенното им включване в обществото.

Преминаване на държавната граница от незаконните мигранти, понякога безпроблемно, може да се обясни и с това, че служители на МВР участват в различни корупционни схеми и сътрудничат с каналджиите. Безспорно, това е много сериозен нюанс от проблемите, който провокира незаконната миграция, но той заслужава особено внимание и по-задълбочено проучване, което обаче не е обект на настоящия анализ. Според проф. Николай Радулов, *„в „Гранична полиция“ съществува корупционна среда“*, която улеснява преминаването на незаконните мигранти в страната (Радулов, Н., 2015 г.).

Друг проблем, който поставя на дневен ред незаконната миграция, произтича от изискванията на нормативната база, според които служителите на МВР, които заловят незаконни мигранти, трябва да ги настанят в центрове за бежанци, тъй като искат убежище. След това те напускат тези центрове за бежанци, отново в нарушение, българската полиция и чуждите служби ги залавят отново, след това отново тези лица биват връщани в тези лагери, докато накрая не излязат от страната. На практика се оказва, че служителите на реда изразходват сериозен финансов и човешки ресурс, за да заловят незаконните мигранти, като попадат в един омагьосан законодателен кръг, предопределен от европейските рамки на третиране на незаконните мигранти. Мигрантите са спокойни, защото са наясно, че попречването им да влязат в дадена страна не е ограничение, защото могат да го правят толкова пъти, колкото се налага, без за тях да има реални последици. Затова посоката, в която трябва да се работи, е извършването на законодателни промени, чрез които да се ограничи спокойствието за ненаказуемост на незаконния мигрант, а служителите на реда да не губят мотивация да изпълняват служебните си задължения.

На база всичко горепосочено може да се обобща, че сигурността както на българските, така и на европейските граждани е поставена пред сериозна заплаха в резултат от незаконните миграционни потоци, тъй като същите се свързват с предпоставка за нарастване на престъпността и загуба на контрола по държавната граница. Също така социалните, битови и психологически трудности, с които се сблъскват мигрантите, се възприемат като фактор, който пречи на тяхната адаптация в новата среда. За противодействие на незаконната миграция се грижат органите на реда в лицето на ГД „Гранична полиция“, която отговаря за контрола по държавната граница. Полицейското сътрудничество, нормативните промени, осигуряването на възможности за интеграцията на мигрантите чрез образование

и промяна в отношението към тях, междуинституционалното партньорство, както и международните усилия за ограничаване на военните зони на световната карта, могат да съдействат в борбата с незаконната миграция и последиците от нея.

Въз основа на анализиранията информация би могло да се заключи, че незаконната миграция в ЕС е форма на териториално преместване на населението, при което близането и пребиваването на чужди граждани и лица без гражданство в приемащата държава се извършва в нарушение на международното право, националното законодателство на държавите от Европейския съюз и правото на ЕС.

Европа е изправена пред сблъсък между собствените си ценности и разбираня за хуманност и страховете от загуба на идентичност и потъпкване на същите тези ценности. Най-важният обобщен извод е, че българското общество е натоварено с редица страхове спрямо бежанците, но за голяма част от него тези страхове не са преминали в омраза към чужденците и не носят идеологическата тежест на ксенофобията. Болшинството от населението счита, че бежанците представляват заплаха за националната сигурност на България предвид трудностите в интеграцията, страха от чуждите религия, етнос и култура, но преди всичко поради безпокойството, че държавата ни се намира в тежко икономическо състояние. Преобладаващото мнение е, че решението на проблема с бежанците би трябвало да бъде общо за всички страни в рамките на ЕС. Като външна граница на ЕС България е максимално заинтересована от възприемане на единен общоевропейски подход и търсене на солидарно решение на проблема.

Новият XXI век заедно с неограничените възможности пред модерното общество носи със себе си и предизвикателството миграция, която се превръща в съставна част от водещите глобални проблеми. В същото време, географското положение на България и членството на страната ни в ЕС я превръщат в обект на множество транзитни, миграционни, контрабандни и криминални потоци. Това налага необходимостта от нов прочит на рисковете и заплахите пред сигурността, резултат от засиления натиск на незаконно преминаващите мигранти. Заедно с това е важно постоянно усъвършенстване и развитие на нормативната рамка с оглед ограничаване на корупционните практики и организирана престъпност, свързани с нелегалната миграция.

Използвана литература:

1. Бърдаров, Г. (2012), Имиграция, конфликти и трансформация на идентичности в Европейския съюз. С., Едикта
2. Бузов, В. (2014), Глобални рискове за сигурността на Балканите. В: Поредица за трансгранично сътрудничество „Нови предизвикателства пред сигурността на Балканите“, Series for transborder cooperation „New Challenges To The Balkan Security“, тематичен сборник с научни изследвания, том 1, Велико Търново: Издателство Ивис, с. 47-53.
3. Вълчева, А. (2017), Бежанската вълна - заплаха за сигурността на Европа. Европа през 21 век: Регионалната сигурност и необходимите реформи в Европейския съюз, Том 4, Първа част. Необходимите реформи в ЕС: концептуални, институционални и правни аспекти, с. 184-190,

4. Пенчев, Кр. (2019), Незаконната миграция като заплаха за националната сигурност. Юридически сборник на Бургарски свободен университет от научна конференция „Проблеми на миграцията“ Център по юридически науки, Том XXVI, 456 с., с. 124-130
5. Радулов, Н. (2015), Мигрантската вълна - опит за взлом в европейската сигурност. Бежанската вълна и предизвикателствата пред националната сигурност, Сборник от Национална конференция. Институт за стратегии и анализи, 98 с., с. 29-32.
6. Радулов, Н. (2017), Националната сигурност и мигрантската вълна. Сборник доклади от годишната научна конференция на факултет „Национална сигурност и отбрана“ 19-20 май 2016 г. - Съвременни предизвикателства пред сигурността и отбраната. Първа част. София, Военна академия „Георги Стойков Раковски“, 204 с., с. 83-89.
7. Йончев, Д. (2014), В търсене на сигурността, „Изток-Запад“, София
8. Отчети на Главна дирекция „Гранична полиция“
9. Цонева, Й., Мигрантския натиск към България се е увеличил двойно - <https://www.dnes.bg/obshtestvo/2022/08/25/migracionniiatnatsk-kum-bylgariia-se-e-uvulichil-dvoino.541419>, посетен на 19 декември 2022 г.
10. Безлов, Т., Нужни са законодателни предложения, за да се редуцира рискът от незаконни мигранти и рецидивисти на пътя - <https://www.focusnews.net/novini/interviu/Tihomir-Bezlov-Nuzhni-sazakonodatelni-predlozheniya-za-da-se-reducira-ris-1407110>, посетен на 19 декември 2022 г.
11. Трансграничната организирана престъпност. България и Норвегия в контекста на миграционната криза. Център за изследване на демокрацията, 2017.
12. Радулов, Н., Има много корумпирани служители по границата, плаща се за постове в „Гранична полиция“ - <https://frognews.bg/obshtestvo/aktualno/prof-nikolairadulov-ima-mnogo-korumpirani-slujiteli-granitsata-plashtapostove-granichna-politsiia.html>, посетен на 19 декември 2022 г.
13. Национална стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията 2015-2020 г.
14. Стаматова, В. (2013), Понятието „незаконна миграция“ в правото на Европейския съюз. Сборник от научна конференция с международно участие „Знанието - традиции, иновации, перспективи“, 14-15 юни 2013 г., Бургас, Том II, БСУ, 336 с., с. 171-176.
15. Симеонов, С. (2019), Миграционен натиск и обществена сигурност. Юридически сборник на Бургаски свободен университет от научна конференция „Проблеми на миграцията“ Център по юридически науки, Том XXVI, 456 с., с. 7-84.
16. Кръстева, А. (2014), От миграция към мобилност. Политики и пътища, София: НБУ.
17. Glossary on Migration. International Organization for Migration, Geneva: 2004.

По какъв начин бежанската вълна от Украйна влияе на обществените нагласи в държавите - членки на Европейския съюз?

Алек Исам Али

1. Въведение

Военните операции от страна на Русия на територията на Украйна започват още през 2014 г., когато Русия анексира Крим. Тази анексия чрез военна агресия се смята за една от причините за повишаването на напрежението между двете държави и военния конфликт през 2022 г. На 24 февруари 2022 г. Русия започна война срещу Украйна, която предизвика вълна от бежанци, търсещи закрила и спокойствие в държави - членки на Европейския съюз (ЕС). Бежанска вълна, зараждането на която се случва в страна с близо 42 милиона души население, е изпитание дори за Съюза. Според данни от Gallup World Poll (Елингър, Ериксон, Упсала 2022) три седмици след руската инвазия в Украйна повече от четири милиона души се насочват към страни от ЕС. Най-голям брой в този период достигат бежанците в Полша, чийто брой надхвърля 2 милиона, над 2 милиона се насочват към Румъния, Унгария и Словакия. Година след началото на войната броят на напусналите Украйна надвишава седем милиона души (UN High Commissioner for Refugees, 2022).

В настоящия анализ са представени обществени нагласи, породени от бежанската вълна, в държави - членки на ЕС. Този анализ има своята важност, защото се отнася за актуален проблем, който пряко засяга всички европейски граждани, а от съществено значение е разбирането кои са факторите, пораждащи проблема. Като съществени фактори, на които е придадена особена важност поради войната в Украйна, са сигурността и здравеопазването, които, от една страна, са взаимосвързани, от друга - всеки един от тях има своята специфика.

В изследването вниманието ще бъде насочено към здравеопазването, поради наличието на напрежение в здравната система на страните, породено както от пандемията от Covid-19, така и от последиците от мигрантската криза през 2016 г. и по-късно от бежанската вълна от Украйна. Проблемът не се свързва с категоризирането на бежанските вълни през годините, а по-скоро с липса на механизъм за справяне с „потенциалните епидемиологични рискове“, които бежанската вълна крие (De Coninck, 2022). Специфично развиващата се ситуация като продукт на поставената независима променлива - бежанската вълна от Украйна, е строго специфична за отделните държави, поражда различни обществени нагласи в по-засегнати страни (в частност Полша и Румъния) и в по-слабо засегнатите - Германия.

Конкретно насоченият поглед към тези страни не е случаен, защото вижданията на съответните граждани, пречупени през призмата на въл-

ната, са строго специфични за границите на държавата, в която са ситуирани те. Влиянието на факторите, които ще намерят своята специфика в текста, са еднакви за всяка една от страните, но влиянието им поражда различни обществени нагласи. Дори в страни с твърда позиция по отношение на убежището и имиграцията като Полша и Унгария, масовата обществена подкрепа за приемане на бежанците от Украйна е налице. Политиците, приложени в сегашната ситуация, ярко контрастират с тези през 2015 - 2016 г., когато кризата от няколкомилонната сирийска бежанска вълна разтърси ЕС. Налице са обаче други фактори, които оказват влияние върху обществените нагласи.

2. Теоретична рамка

Както вече беше посочено, войната в Украйна води до голям приток на бежанци в страни - членки на ЕС. Повечето от бежанците не са ваксинирани срещу Covid-19, ваксинацията срещу коклюш, полиомиелит и морбили при украинските погроставащи се оказва недостатъчна. Въпреки задължителните ваксинации срещу морбили и коклюш в Полша - страната, която приема най-много бежанци, движението против ваксините срещат подкрепа от голяма част от украинските семейства. Само по себе си това води до значителни епидемиологични заплахи при масовата миграция и пренаселеност в някои страни с относително малобройно население като Швеция. Проблемът е актуален както за съседните на Украйна страни, така и за по-далечните държави. Това налага провеждане на кампании за ваксиниране, насочени към бежанците и населението в страната, която ги приема. При тази ситуация е необходимо прякото участие на местни органи за обществено здравеопазване чрез спешно разработване на планове за ваксиниране на бежанци и приоритизирането на поставяне на ваксини като MMR (vaccine against measles, mumps and rubella), DTP (vaccine against diphtheria, pertussis and tetanus) и полиомиелит при деца бежанци (Rzymiski, Falfushynska, Fal, 2022). Установяването на ваксинационния статус на всяко украинско дете представлява проблем пред приемащата страна, тъй като голяма част от тях постъпват без наличието на ваксинационен паспорт, от което следва, че се третират като неваксинирани. Необходимо е усилията за насърчаване на ваксинацията да бъдат подкрепени от звената за първична здравна помощ и родителската общност, работеща с родители и деца бежанци. Погроставащите, които търсят спасение в дадена страна, които пребивават над три месеца в дадена страна, задължително трябва да подлежат на имунизация съгласно местните указания за задължителна и препоръчителна ваксинация. В Полша или Румъния те трябва да подлежат на задължителна ваксинация срещу MMR, DTP и полиомиелитна ваксина.

При наличието на ваксина срещу Covid-19, която се изисква в Полша, Германия и други страни членки, е необходимо стартирането на кампании, насочени към възрастни от високорискови групи. Такъв план за справяне със здравната криза и възстановяване на здравеопазването изисква подготовка и широко разпространение на информационни материали, обясняващи ползите от ваксинацията срещу Covid-19 на ниво индивидуално и обществено здраве (включително тяхната ефективност срещу наскоро появилите се варианти на SARS-Cov-2), типове ваксини срещу Covid-19, одобрени в опре-

гелена страна, техният протокол за ваксинация и механизъм за действие, както и стъпки за подготовка за ваксинация. В страните-членки на ЕС, понастоящем са разрешени следните ваксини срещу коронавирусната инфекция:

1. Comirnaty mRNA ваксина (BioNTech/Pfizer)
2. uPNK ваксина Spikevax (Moderna)
3. Ваксина срещу Covid-19 Векторна ваксина Janssen (Janssen / Johnson & Johnson)
4. Ваксина AstraZeneca
5. Nuvaxovid (Novavax) субединична протеинова ваксина (проф. Ангжей М. Фал, проф. Пьотр Жимски, 2022).

Бежанците без валидни документи за ваксинация би трябвало да се третират като неваксинирани. Потенциалната дезинформация срещу ваксините, целяща да дестабилизира общественото здраве в страните, приемащи украински бежанци, е необходимо да намери противодействие чрез активно наблюдение на социалните медии и движенията против ваксините от агенциите за национална сигурност с цел предотвратяване на опитите на чужди сили да влияят негативно върху интеграцията на бежанците. Необходимо е и мобилизацията на икономически и инфраструктурни ресурси, за да се осигури по-лесен достъп до допълнителни дози ваксини и други превантивни мерки, до всички здравни услуги, които една страна предлага. Необходимо е местните здравни власти да получат финансова подкрепа от ЕС, но също така активно да си сътрудничат със Световната здравна организация и партньорствата за обществено здраве като GAVI за по-лесен достъп до ваксини за украинските бежанци и избягването на ситуации, застрашаващи здравето на европейските граждани (Tankwanchi, 2022).

Сегашната ситуация предполага създаване на общоевропейски механизъм за справяне със заплахите в областта на здравеопазването, породени от бежанската вълна. Необходимо е всички държави да си сътрудничат и координират своите действия по формата на „партньорства за мобилност“, екстернализиране на граничния контрол и прехвърляне на отговорността за предотвратяване на незаконната миграция към Европа върху транзитната страна (Tankwanchi, 2022). През септември 2020 година Европейската комисия (ЕК) стартира Новия пакт за миграция и убежище с пакет от законодателни предложения - един „доброволен и временен“ механизъм за солидарност би премахнал задължителните квоти за преместване. При наличието на активност от страна на дадена държава би следвало тя да внесе предложение за приемане на част от мигрантите на своя територия, спонсорирането на онези, чиито молби за оставане на територията на ЕС са били отхвърлени, и предоставят финансов принос и оперативна подкрепа на страна, която се намира под натиска на бежанската вълна. От друга страна, ЕС продължи реформирането на политиката относно убежището и миграцията, включително и модернизирани на базата данни за търсещи убежище и нелегални мигранти. В допълнение, 21 държава - членки на Съюза, приеха декларация за създаване на механизъм за солидарност в подкрепа на страните на първа линия (Council of European Union, 2022).

Още преди членството в ЕС догонването на общия европейски напредък става неизменна част от политическия и социален живот на постсоциалистическите страни. Правилното ориентиране към пазарна икономика,

обаче, не предполага градацията и преориентирането при политики, поставени на национално ниво. Така се заражда проблемът със здравеопазването, който се задълбочава с пандемията от Covid-19, а най-негативно влияние оказва бежанската вълна от Украйна. За да се осъществява успешно интегрирането на новопостъпилите в териториите на споменатите страни, особено внимание трябва да бъде насочено към здравните услуги, защото те са взаимосвързани с образованието, със сигурността, дори с търговията.

Хипотезата, която това изследване ще провери, гласи: Липсата на координиран европейски подход по отношение на здравния статус на бежанците изостря негативното отношение на гражданите към ЕС.

Интеграционният процес включва фактора здравеопазване, като най-съществен за новодошлите бежанци. За целта се идентифицират два конкретни подфактора на здравеопазването: ваксинационни паспорти на децата (Immunization calendar), пристигащи от Украйна, и инфекциозни заболявания, породени от войната. Факторите са ясно изразени и подробно описани в изследването на Lubvigsson и Loboda (2022), където паниката от пренасяне на болести поради евентуалното наличие на биологично оръжие на територията на воюващата страна е налице. В анализа подробно ще бъдат изследвани зададените по-горе проблеми, какво ги поражда и защо, дали са белег, останал от постсоциалистическия преход, или по-скоро на политика, водена без прякото или непряко участие на населението в съответната страна. Някои от ползваните източници отговарят на въпроса в кои случаи обществото играе роля на бариера, възпираща бежанската вълна, а други – обратното, къде общественото мнение припокрива позицията си спрямо политиките, които страните водят за справяне с бежанската криза.

3. Полският случай

Една от най-потърпевшите от миграционната криза страни е Полша, която през първите 12 дни от войната между Русия и Украйна даде подслон на над 1,1 милиона украински граждани, предимно жени и деца. За една страната представлява транзитна точка по пътя им към Западна Европа, но мнозинството от тях се възползват от помощите и съдействието, които Полша им предлага. Такъв огромен поток за кратък период от време поставя допълнителни предизвикателства пред полската здравна система, която бе изправена пред пандемията от Covid-19 и недостиг на здравен персонал. От помощите, които е необходимо да бъдат предоставени на бягащите от войната, медицинските услуги са най-съществени поради лишението от храна и вода, други съпътстващи заболявания, предполагащи специална медицинска помощ и медикаменти за лечение. Налице е необходимост от спешна подготовка на специалисти по психично здраве, по-специално, работещи с деца, които се нуждаят от психологическа или психиатрична подкрепа поради посттравматично стресово разстройство (Kardas, Babicki, Krawczyk, 2022). Езикът също представлява друга решаваща бариера за достъпа до здравни услуги.

От една страна, решението, което полското правителство обяви на 26 февруари 2022 г., а именно всяко лице от Украйна, преминало полската граница от началото на войната, да има достъп до безплатни медицински

услуги при същите условия като полските граждани, представлява прогрес за европейската интеграция, но от друга страна, следва да се посочи разкламената здравна система и влиянието на антибежанската позиция на дясното полско правителство, отказало се да участва в „споделянето на тежестта“ на мигрантските потоци в ЕС при предишни бежански вълни. При определени случаи това оказва влияние върху една част от гражданите, която се противопоставя на всякакви мерки, съобразени с така развилата се ситуация (Follis, 2022). „Развилата се ситуация“, в контекста на съвременното, представлява двузначен израз. Възраждането на антиваксерското движение в Полша, което според Piotr Zuk, Pawel Zuk и Justyna Lisiewicz (2019-2022) представлява „опит за институционализиране и политизиране на активистите против ваксините“, е част от широкия феномен на политическия популизъм в Източна Европа. Този опит за премахване на задължителната ваксинация, срещащ подкрепа в очите на десни популисти, показва, че защита на здравето в Полша, дори и в Източна Европа, може да бъде повлияно негативно. Подобни движения печелят огромен брой последователи за кратък период от време поради дезинформацията относно ваксинацията.

Според A. Ruzszyk (2022) отговорът на полското население спрямо бежанската вълна от Украйна се развива в специфични насоки. Първата е свързана с пренасящата се през поколенията травма и страх, че руската инвазия няма да остане в пределите на Украйна. Втората представя цялостното враждебно и ограничено отношение на полската държава към бежанците, опирайки го сигурността и здравеопазването. И следващата насока, при която има положителен отговор от страна на полските граждани за успешно интегриране на бягащите от Украйна. Като цяло, от една страна, поради наличието на приятелски отношения между двете страни, 16 дни след началото на руската инвазия в Украйна Полша прие „специален закон“ относно помощта за украински бежанци (Европейска комисия, 2022). Трябва да се отбележи, че преди 2022 г. на територията на Полша са работили близо 2 милиона украински граждани. От друга страна, в проучване за Polsat News през 2021 г. почти 55% от поляците се противопоставят на приемането на бежанци. Предварително насадената омраза към бежанците, заедно с вече разкламената здравна система като продукт на пандемията от Covid-19, и популистките и антиваксерските движения силно разклащат баланса на страната (Pawliw & Berthold, 2022).

Споменавайки антиваксерски движения, предизвикателство пред полското здравеопазване е ниският обхват на ваксинация срещу Covid-19 сред украинците – едва 34,5% срещу 58,6% в Полша, което неоспоримо увеличава броя на случаите на SARS-Cov-2 в страната. Освен това, обхватът на рутинни ваксинации сред украинските деца е много по-нисък, отколкото в други европейски страни, което доведе до разпространение на болести като полиомиелит и морбили.

Притокът на неваксинирани хора в Полша създава риск от възникващи заболявания и паника сред населението, въпреки създалия се между полските подрастващи ефективен групов имунитет. Вярно е, че страната е приела редица решения, засягащи лекари и пациенти, но именно специалният закон за помощ за бежанците от Украйна предполага преминаването от спонсирани действия към прилагане на законови мерки. Необходимо е спешното

прилагане на подходящи системни решения, съобразени както с местните власти, така и с гражданите на съответната страна (Kardas, Babicki, 2022). Анализът показва масово разпространените песимистични нагласи сред населението, които биха били бариера при прилагане на механизми за справяне с бежанската вълна в областта на здравеопазването – ясно дефинирани правила за възстановяване на разходите за лекарства и програма за превантивна ваксинация за деца или ускорената процедура за признаване на квалификации и дипломи на украински здравни специалисти. Постъпилите в страната за толкова кратък период от време представляват 8,6% от полското население – събитие, което създава сериозни проблеми пред полската здравна система, въпреки предприетите мерки.

4. Здравната система в Германия

Здравният статус на бежанците, идващи от Украйна, не е резултат само и единствено от вонната обстановка, а и от нивото на здравеопазване, което страната е подгържала преди 24 февруари 2022 г. В хода на изследването бе установено, че здравеопазването в украинската държава е на по-ниско ниво в сравнение със здравеопазването в ЕС. Това неминуемо се отразява върху приемащата държава с различен здравен статус при постъпването на бежанци. От гледна точка на Службата за обществено здраве в Германия (ÖGD) в страната се въвеждат редица мерки, осигуряващи нормалността на медицинските грижи в страната (Butenop, Brake, Mauder, 2022).

Направено е проучване на университета в Саутхемптън, в което участват 9523 участници с университетско образование, 88,7% от женски пол и средна възраст между 43 и 45 години. Подбраните въпроси изцяло засягат теми, свързани с бежанската вълна от Украйна. При въпрос, засягащ социалната подкрепа за украинските семейства от страна на правителството, 44,4% от анкетираните отговарят положително. Социалните плащания са сред най-високите в Чехия – 82,1% и Германия – 75%, а най-ниски съответно в Испания и Унгария – едва 7 до 9%. На социалните плащания е придадена особена важност, тъй като при определени случаи е необходимо бежанците да имат разходи за здравни грижи, като стоматология и лекарства. Като се има предвид, че молбите за социални помощи често отнемат седмици, дори и месеци, за обработка, това би представлявало пречка при нормално протичащия механизъм на работа на здравната система (Stane, 2022).

Позовавайки се на представените данни от проучването на университета в Саутхемптън – Англия, става ясно, че дори икономически напреднала страна като Германия среща трудности при наличието на бежанска вълна, което се дължи на няколко причини. От една страна, Германия преминава през една от най-значителните мигрантски кризи от Втората световна война насам. Кризата достига своя връх в Германия през втората половина на 2015 година.

През август 2015 г., съгласно член 17 от Регламента Дъблин 3, за пръв път Германия взема решение да разглежда молбите за убежище на сирийски граждани, без да ги изпраща обратно в страната. В края на същия месец тогавашният германски канцлер Ангела Меркел подчертава, че няма да има законово ограничение за бежанците, които Германия ще приеме (Var-

one, 2017), с което се поставя началото на кризата, която застига дори и Германия.

Като продукт на представените по-горе факти, става ясно, че при определени случаи политиката, която страната води, дава негативен отражение най-вече върху здравеопазването, защото липсата на регулативен механизъм при допускането на бежанци рефлектира върху наличния брой на медикаменти, на достатъчно персонал, осигуряващ нормалността на здравното положение на новопостъпилите. По този начин пряко се засяга и населението, чиито нужди са постоянни и нарастващи, а количеството търсен продукт - ограничено. Тук се създава един парадокс - от една страна, според Herbert Brücker (2022) политиките за регионално разпръскване на украинските бежанци, или говорейки в по-голям мащаб, разпръскване между страните - членки на ЕС, се оказват неефективни, защото в противен случай интеграцията на пазара на труда и в други сфери от обществения живот не би била ефективна. От друга страна, по този начин се засягат интересите на гражданите на съответната държава, защото е необходимо тя да прилага мерки съобразно своя капацитет най-вече в областта на здравеопазването (Brücker, 2022).

Германският случай е базиран на отпечатък от миналото - бежанската вълна през 2016 г. и трите „стресови фактора“ - пандемията от COVID-19, войната в Украйна и рязкото изменение на климата, което ускорява процеса на разпространение на различни вируси и е потенциално свързано със сериозни последици за здравето, които оказват своето влияние върху обществените нагласи и здравето на гражданите. Украинската бежанска вълна в Германия, сама по себе си не е в голям мащаб, но имайки предвид енергийната криза и факта, че 75% от икономиката на страната зависят от доставките на газ, както и все още стабилизиращите се структури, свързани с горепосочените фактори, Германия претърпява сериозно разклащане в своята икономика и здравеопазване, което пък влияе върху обществените нагласи.

5. Румънският случай

Границата, която разделя Румъния и Украйна, е с дължина от 649, 4 километра. Това е една от източните граници на ЕС след разширяването му през 2007 година. След военния конфликт в Украйна в периода 24 февруари - 8 юли 2022 г. в Румъния са регистрирани 786 839 бежанци (ОСНА 2022). Въпреки че за бежанците от Украйна Румъния играе роля по-скоро на транзитна държава, отколкото крайна точка на достигане, една част от тях, поради различни причини, се установяват трайно на територията на страната. Доказва се, обаче, че при опит за задоволяване на основни нужди, свързани със здравните услуги, които страната предлага, украинските граждани срещат трудности, което може да се обясни по няколко начина. Този многоброен приток на бягащи предизвиква силен натиск върху правителството, здравната система и гражданското общество.

Емпирични резултати от проучване в Румъния, проведено с медицински сестри и лекари от спешни отделения, документират наличието на пост-травматични стресови реакции, което пряко засяга здравеопазването и

обществото от горепосочените сфери, които са повлияни от войната. От друга страна, трябва да се добави негативното медийно отразяване на бежанската вълна и спекулативни теории за пренасянето на вирусни инфекции. Сметчането на ограничителните мерки, свързани с пандемията от Covid-19 и масовата липса на ваксинационни паспорти от страна на украинските граждани, поставя румънското население пред „страха“ от евентуално увеличаване на заболяемостта (Cristina, Parvu, Nita 2022). В страната по-голямата част от медицинските услуги се предоставят чрез системата за обществено здравеопазване, която все още до голяма степен разчита на старата инфраструктура, продукт на бившия социалистически режим.

Освен това Румъния има най-ниски разходи за здравеопазване от всички държави - членки на ЕС, както като процент от брутният вътрешен продукт (БВП), така и като разходи на глава от населението (Dascalu, 2020). Трябва да се отбележи, че румънската здравна система е изправена пред проблем с недостига на персонал поради непрекъснатата миграция на лекари, от което следва, че селските райони, където бяха настанени много на брой бежанци, срещат проблем при достъпа до медицински услуги. Недостигът на услуги, свързани с гражданите и бежанците, високите нива на тревожност на медицинския персонал (Haisan, Mairean, Lupusoru 2022) създават напрежение, чието решение е необходимо да се търси на ниво ЕС. В страната се наблюдава обществено безпокойство поради силно разклатената здравна система - напрежението сред медиците като продукт от конфликта между Русия и Украйна и последвалата бежанска вълна, последствията от пандемичната обстановка и недостига на квалифицирани лекари.

6. Заключение

В изложената дотук аргументация, засягаща разглеждане на три европейски страни, показва различния начин, по който се формират обществените нагласи към бежанската вълна. Необходимо е да се упомене, че трите фактора - имунизационните паспорти, Covid-19 и страхът, породен от войната, формиращи хипотезата за липсата на координиран общоевропейски подход за справяне с бежанската криза, не е с еднаква валидност в трите посочени страни. Както знаем, факторът „белег от миналото“ представлява пречка при определени ситуации за провеждане на конкретни, публични политики и най-вече провеждането на комуникация между пряко и непряко засегнатите от бежанската вълна държави - членки на ЕС. Налице са и специфични обществени нагласи в Румъния сред медиците поради недостига на кадри и напреженията, водещи началото си от появата на Covid-19. Може да се каже, че румънският случай е по-силно повлиян от горепосочения фактор, което оформя така развилния се проблем, за да заключим, че решението не е свързано изцяло с работещ общоевропейски механизъм. Необходимо е решението да се търси и на национално ниво, поради спецификите на отделните държави, както и поради факта, че здравеопазването е в компетенциите на националните държави.

Изследванията, свързани с достъпа до здравната система на местни граждани и бягащите от войната, сочат, че са необходими допълнителни мерки, изразяващи се в подобряването методологията на работа и най-

вече масовата комуникация между по-слабо засегнатите страни и страните на първа линия. Необходими са не само допълнителни здравни мерки, а и механизъм, засягащ прякото отношение между гражданите и бежанците от войната, защото в основата на решението стои създаването на положителни обществени нагласи.

Използвана литература:

1. A. Ruszczyk, Hanna, 'It's the right thing to do': specificities of the Polish response to the Ukrainian crisis. Tampere University, Finland 2022. Достъпно на: <https://fennia.journal.fi/article/view/125368?fbclid=IwAR2QPwvt-gjZGYwPBTelMQ3Pslc4E8Mj6DLbTa9EvfoHE6ID0MYBRZRa-No> [прегледано на 05.01.2023]
2. Anderson, Brad, Supporting Ukraine Relief Efforts. Qualtrics 2022. Достъпно на: https://www.qualtrics.com/blog/supporting-ukraine-relief-efforts/?fbclid=IwAR0eXNyeYfg3jqn-kHSeamSm-gPlaRi_1dxwTboGiRmvrjcbKkufwyDR2Y [прегледано на 04.01.2023]
3. Barone, Guglielmo; de Blasio, Guido, Mr. Rossi, Mr. Hu and politics. The role of immigration in shaping natives' voting behaviour. ScienceDirect 2022. Достъпно на: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272716000414?via%3Dihub&fbclid=IwAR3gvHOEaKC-rOybBCJKtqJZMTm6GkN7Zl4njCqUwUR2yh8-cT52SwsylBk> [прегледано на 03.01.2023]
4. Brücker, Herbert, War in The Ukraine: Consequences for the Governance of Refugee Migration and Integration. Ifo Institute - Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich 2022. Достъпно на: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/263864/1/CESifo-Forum-2022-04-p41-48.pdf> [прегледано на 04.01.2023]
5. Dascalu, Stefan, The Successes and Failures of the Initial COVID-19 Pandemic Response in Romania. Public Health 2020. Достъпно на: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2020.00344/full?fbclid=IwAR0C4IjjLHGKXwWmZEIdf8g2amRBlj51I80SAnONkxvQcmky0-b-sZ0zrlc#B22> [прегледано на 06.01.2023]
6. De Coninck, David, The Refugee Paradox During Wartime in Europe: How Ukrainian and Afghan Refugees are (not) Alike. Sage journals 2022. Достъпно на: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/01979183221116874> [прегледано на 03.01.2023]
7. Dumitrache, Liliana, Experiences and Perceived Barriers of Asylum Seekers and People with Refugee Backgrounds in Accessing Healthcare Services in Romania. Healthcare 2022. Достъпно на: https://scholar.google.com/scholar?hl=en&as_sdt=0%2C5&q=Romania+about+ukrainian+refugees&btnG=#d=gs_qabs&t=1669360913424&u=%23p%3DxDBfWbHCkH8J [прегледано на 25.11.2022]
8. Dumitrache, Liliana; Nae, Mariana; Mareci, Alina; Tudoricu, Anca; Cioclu, Alexandra & Velicu, Alexandra, Experiences and Perceived Barriers of Asylum Seekers and People with Refugee Backgrounds in Accessing Healthcare Services in Romania. Faculty of Geography, University of Bucharest 2022. Достъпно на: https://mdpi-res.com/d_attachment/healthcare/healthcare-10-02162/article_deploy/healthcare-10-02162-v2.pdf?version=1668074497 [прегледано на 07.01.2023]
9. Fal A, Rzymiski P, Falfushynska H, Polish Society of Public Health. COVID-19 флаер українською мовою. 2022. Достъпно на: https://www.ptzp.org/pl/download/54_4ddeeda5c46e1c2964c803db7345f050. Accessed 26 March 2022. [прегледано на 04.01.2023]
10. France 24, Ukraine war tests Bulgarians' pro-Russia sentiment, 2022. Досъпно на: <https://amp.france24.com/en/live-news/20220522-ukraine-war-tests-bulgarians-pro-russia-sentiment> [прегледано на 26.11.2022]

11. Gammeltoft-Hansen, Thomas, Mobility and legal infrastructure for Ukrainian refugees. *International migration* 15 August 2022: <https://onlineibrary.wiley.com/doi/10.1111/imig.13039> [прегледано на 24.11.2022]
12. Gammeltoft-Hansen, Thomas, Extraterritorial Migration Control and Deterrence, In Cathryn Costello, Michelle Foster and Jane McAdam (eds.) *Oxford Handbook in International Refugee Law*. Oxford University Press, 2021. [прегледано на 26.11.2022]
13. Hăisan, Anca; Măirean, Cornelia; Lupuşora, Smaranda; Tărniceriu, Cristina & Cimpoeşu, Diana, General Health among Eastern Romanian Emergency Medicine Personnel during the Russian - Ukrainian Armed Conflict. *Healthcare* 2022. Достъпно на: https://www.mdpi.com/2227-9032/10/10/1976?fbclid=IwAR2WXgmE_imVQlkuh76ye8VnDL44-BHT0PgwM4vVXTdW1s8zlfY206MLDRw [прегледано на 07.01.2023]
14. Ilie, Cristina; Părvu, Mihaela Cristina; Niţa, Andreea Mihaela, The socio-economic effects of the Russian-Ukrainian war on Romania. A sociological perspective of the impact of the war on the attitudes and behaviors of Romanians. *Revista de Stiinte Politice* 2022. Достъпно на: <https://web.p.ebscohost.com/> [прегледано на 05.01.2023]
15. J. Butenop; T., Brake, S., Mauder, Health Situation in Ukraine Before Onset of War and Its Relevance for Health Care for Ukrainian Refugees in Germany: Literature Review, Risk Analysis, and Priority Setting. *Gesundheitswesen (Bundesverband der Ärzte des Öffentlichen Gesundheitsdienstes (Germany))* 2022. Достъпно на: https://europepmc.org/article/med/35839784?fbclid=IwAR2LFSFGVEIlyebwy-M5eSc-xi_WKmr_-GZ0GG740g4TEsMWX5M1CQowY8 [прегледано на 06.01.2023]
16. Lewtak, Katarzyna, Hospitalizations of Ukrainian Migrants and Refugees in Poland in the Time of the Russia-Ukraine Conflict, *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2022: <https://www.mdpi.com/1660-4601/19/20/13350> прегледано на [26.11.2022]
17. Mathieu, Edouard; Ritchie, Hannah; Rodés-Guirao, Lucas, Ukraine: Coronavirus Pandemic Country Profile. *Our world data* 2022. Достъпно на: <https://ourworldindata.org/coronavirus/country/ukraine> [прегледано на 06.01.2023]
18. OCHA - United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. Достъпно на: <https://data.humdata.org/visualization/ukraine-humanitarian-operations/> [прегледано на 06.01.2023]
19. Panchenko, Tetyana, Prospects for Integration of Ukrainian Refugees into the German Labor Market: Results of the ifo Online Survey. Ifo Institute - Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich 2022. Достъпно на: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/263868/1/CESifo-Forum-2022-04-p67-75.pdf?fbclid=IwAR3ePjOieDZfNcluQZvtvyaSr5Jv24ZdHOM_gzM2ttvcSt8iOPewThN8LT8 [прегледано на 05.01.2023]
20. Tankwanchi AS, Bowman B, Garrison M, Larson H, Wiysonge CS, Vaccine hesitancy in migrant communities: a rapid review of latest evidence. *Curr Opin Immunol* 2021. Досъпно на: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0952791521000674> [прегледано на 04.01.2023]
21. Terziev, Lubomir, „Sorosoids“: Dehumanization and open society in contemporary Bulgaria. “ New Perspectives (2022). Достъпно на: <https://www.iliberalism.org/lubomir-terziev-sorosoids-dehumanization-and-open-society-in-contemporary-bulgaria/?amp> [прегледано на 26.11.2022]
22. Weierstall-Pust, Roland; Schnell, Thomas; Heßmann, Philipp, Stressors related to the Covid-19 pandemic, climate change, and the Ukraine crisis, and their impact on stress symptoms in Germany: analysis of cross-sectional survey data. *BMC Public Health* 2022. Достъпен на: https://link.springer.com/article/10.1186/s12889-022-14682-9?fbclid=IwAR3GdhqljtGAnak9_NZVbsORYHGq50VQu7Rs0a3bJZgvcKkgtupLvQ0j-Xew [прегледано на 04.01.2023]
23. Żuk, Piotr, The anti-vaccine movement in Poland: The socio-cultural conditions of the opposition to vaccination and threats to public health. University of Wrocław, Department of Sociology, Poland 2019. Достъпно на: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264410X19301586> [прегледано на 03.01.2023]

Интеграцията на Република Северна Македония – причини за забавяне на преговорите за членство в Европейския съюз и последиците за общественото мнение

Вуктор Михайлов

1. Въведение

Стабилизирането на новосформиралите се държави след разпадането на Югославия и намаляване на напрежението в този регион придобиват особена важност за Европа. Поради географската си близост те косвено застрашават сигурността на континента и са особено важни за геополитическите интереси на страните от Европейския съюз. Желанието на лидерите на държавите - членки на ЕС, е да демонстрират способността си да действат в кризисни ситуации и да засилят позициите си на международната сцена. На последно място, не по важност, е да се покаже, че Европейският съюз е готов да засили сътрудничеството и да развие общата външна политика и политика за сигурност, както и да играе стабилизираща роля в Европа.¹ С течение на времето интензитетът на приобщаване на страните от Западните Балкани към Европейския съюз се развива неравномерно - само две от новосъздадените държави от бивша Югославия - Словения и Хърватия, се присъединиха успешно към ЕС, както и към еврозоната и Шенгенското пространство. Останалите страни се намират в различни етапи на своята европейска интеграция. Постигнето на напредък от тези страни се насърчава от ЕС, като в същото време ЕС иска да покаже, че процесът на интеграция е сложен и дълъг и се изискват много усилия от страната кандидатка.² Страната, върху която се фокусира този доклад, е Република Северна Македония, която върви по пътя на евроинтеграцията заедно с Албания.

2. Теоретична рамка

Въпреки че вървят заедно, скоростта на интеграция на Северна Македония и Албания е различна. Докато Северна Македония получи своя статут на страна кандидатка през 2005 г., Албания го получава чак през 2014 г. Каквито и да са причините за по-бавния процес на интеграция на Албания, основният акцент на този доклад е Северна Македония. Страната се

---

¹ Glasgow University of Economics - Едуард Молендовски, (2011), Страните от Западните Балкани - основни проблеми на сътрудничеството и интеграцията със страните от Европейския съюз

² Варшавски институт - Якуб Лахерт (2021), Ще останат ли страните от Западните Балкани в дневния ред на интеграцията на ЕС?

сблъсква с множество проблеми от различно естество, които възпрепятстват осъществяването на преговорния процес с ЕС. Въпросът, който този доклад ще засегне, е: **Дали неприлагането на вътрешни реформи в Република Северна Македония е валидна причина за забавянето на процеса на присъединяване към ЕС?**

Тук се изключват причините, които са породени от явните външни фактори като: дългия спор с Гърция относно името и националните ценности, френското вето през 2019 г. и българското вето през 2020 г. Докладът изследва напредъка на Северна Македония по отношение на политическите реформи и до каква степен те са успешни и покриват европейските изисквания.

Хипотезата, която ще се опитам да проверя е: **Прекалено дългото отлагане на началото на процеса на преговори е причина за засилването на евроскептични и проруски нагласи.**

Без значение какви са причините за забавяне, винаги появата им може да породи нежелани за ЕС евроскептични нагласи. Македонската история на евроинтеграция, която датира още от времената на Югославия, когато през 70-те и 80-те на XX век СФРЮ (Социалистическа федеративна република Югославия) подписва множество търговски споразумения с Европейската общност, показва решителността на македонското общество и управление за присъединяването на държавата към ЕС и множеството усилия, които се хвърлят в постигането на тази цел.³ Реакцията на македонците след множеството пречки и препятствия е съвсем очаквана. Неоспорима е несломимата им амбиция да се интегрират въпреки пречките, но също е фундаментално важно да се отбележи, че продължителните препятствия оказват своето влияние и засилват недоверчивостта към европейските институции.

Докладът ще разгледа на първо място хронологията на историческото развитие на евроинтеграцията в Северна Македония, което ще засегне раждането и затвърждаването на политически връзки между нея и Европейския съюз и произхода на проблемите за развитието на процеса на присъединяване. На следващ етап ще се разгледат последициите от историческото развитие на този процес върху общественото мнение по отношение на евроинтеграцията. Това е важно, за да се проследи общият характер на ситуацията в Македония и да се разгледа сериозно и задълбочено, за да се открият не толкова очевидните факти.

3. Македонският път.

Проследяване на хронологията на развитието на евроинтеграцията в Северна Македония.

3.1. Генезис на отношенията между БЮРМ (Бивша югославска република Македония) и ЕС

След разпадането на Югославия и обявяването на независимостта си през 1991 г., Република Северна Македония се стреми усилено да установи

---

³ Варшавски университет - Младен Караджовски, Артур Адамчик, (2015), Най-важните проблеми на Македония в процеса на интеграция с Европейския съюз.

контакти и да започне сътрудничество с ЕС. Трудностите за активизиране на сътрудничеството с ЕС произтичат основно от спора с Гърция относно името на новосъздадената страна. Двете страни подписват т.нар. Interim Accord през 1995 г., с което пътят към установяването на международни контакти е отворен, като по документи новата държава се нарича Former Yugoslavian Republic of Macedonia (FYROM) – Бивша югославска република Македония (БЮРМ). През декември 1995 г. започва сътрудничество между БЮРМ и ЕС, което се затвърждава във времето. Година по-късно – през 1996 г., ЕС и БЮРМ се договарят за сътрудничество в областта на транспорта и търговията. Освен това страната получава зелена светлина да участва в програмата PHARE (ФАР).⁴

С идеята за приобщаване на страните от Западните Балкани (Сърбия, Босна и Херцеговина, Черна гора, Хърватия, Македония и Албания) е създаден нов проект от Европейската комисия (ЕК) – т.нар. процес за стабилизиране и асоцииране – Stabilisation and Association Process (SAP), с който се цели да се стабилизира икономическото и политическото положение на Западните Балкани и който се основава на:

- договорни отношения (двустранни споразумения за стабилизиране и асоцииране);
- търговски отношения;
- финансова помощ чрез Инструмент за предприемаческа помощ (ИПП);
- регионално сътрудничество и добросъседски отношения.⁵

В същото време страните от Съюза все още се опасяват от продължаващи конфликти в региона, най-вече заради Косово. Затова те изискват от балканските държави да приемат мирен (помирителен) метод за решаване на споровете и започване на сътрудничество. Подчертава се, че по този начин страните от бивша Югославия ще станат членки на ЕС възможно най-бързо. Обявяването на Европейския съвет на срещата на върха в Санта Мария да Фейра през 2000 г., че всички страни по проекта са потенциални кандидатки за присъединяване към Европейския съюз, постига своята цел (Агамчик & Караджоски).

Погодряването на вътрешната ситуация и прилагането на по-нататъшните реформи, очаквани от ЕК, позволяват на правителството на БЮРМ да подаде молба за пълноправно членство в Европейския съюз през 2004 г. През ноември 2005 г. Европейската комисия излиза със становище, че БЮРМ отговаря на условията за кандидатки за членство в Европейския съюз. Месец по-късно Европейският съвет официално потвърждава това в Брюксел.⁶ Въпреки продължаващия спор относно името, Гърция не се противопоставя на това решение (Агамчик & Караджоски). Европейският съюз отново оценява усилията на Македония през 2009 г. Това довежда до решението за

⁴ До 2000 година заедно с Албания, и Босна и Херцеговина са участвали в програмата ФАР. От 2001 година получават финансова подкрепа от CARDS (Community Assistance for Reconstruction Development and Stabilisation).

⁵ Stabilisation and Association Agreement (2000).

⁶ Заключение на Европейския съвет - 15-16 декември 2005 г. Глава X, 23-25.

премахване на изискването за визи за гражданите на тази страна още в първата фаза на процеса на либерализиране на визовия режим за западно-балканските държави. С оглед на ясният напредък, постигнат от Македония в демократизирането на страната и в постигането на приоритетните цели на партньорството за присъединяване, през същата година Европейската комисия препоръчва започване на преговори за присъединяване с БЮРМ.⁷

Евроинтеграционният процес в страната, обаче, среща множество препятствия в лицето на Гърция заради спора за името и историческите ценности; България, която обвинява съседката си в антибългарски кампании и фалшифициране на историята; както и Франция, която има резерви по отношение на разширяването на ЕС.

3.2. Основни проблеми

3.2.1. Гръцко-македонският спор относно името и националните ценности

Пагането на комунистическия режим в Източния блок довежда до огромни промени върху политическата картина на Балканите. Разпадането на Югославия през 1991 г. води до създаването на нови държави, но и на нестабилност и териториални претенции към съседни страни. Създаването на Република Македония на 19 декември 1991 г. след разпадането на Югославия се възприема от гърците като заплаха за териториалната цялост на страната. Създаването на македонската държава първоначално е придружено от лозунги за анексиране на териториите, населени с македонци в съседните страни. Младата македонска държава, обаче, сама има проблем с албанското малцинство и трябва да се стреми към стабилност в собствените си граници. В това отношение тя разчита на подкрепата на западните страни, включително Гърция, и затова търси международно признание, което да стабилизира положението ѝ на световната карта. Идеята за „Велика Македония“ бързо е изоставена и парламентът обявява, че се отказва от всички териториални претенции срещу съседите си и решава споровете с мирни средства.

Въпреки това, гръцко-македонските отношения продължават да бъдат напрежени. Основният спорен въпрос са националните символи на новата държава. За гърците названието „Македония“ е тяхно историческо и национално наследство, защото това е името на район от гревна Елада. Затова, въпреки мирните декларации на македонците, те разглеждат приемането на името Република Македония като претекст за предявяване на териториални претенции срещу Гърция. Гербът - „Звездата на Вергина“, е още една причина за изострянето на отношенията между двете страни, който е свързан с елинската история и според гърците няма нищо общо с наследството на славянското население, живеещо в новосъздадената държава.

Друг източник на конфликт е разпоредба в конституцията на Република Македония, която гласи, че страната се грижи за всички македонци, включи-

⁷ Варшавски университет - Младен Караджоски, Артур Адамчик, (2015), Най-важните проблеми на Македония в процеса на интеграция с Европейския съюз.

телно и на живеещите в съседни страни (основно Гърция и България). От Атина смятат, че това е намеса във вътрешните работи на Гърция и представлява нарушение на нейния суверенитет. Освен това Гърция отрича съществуването на отделна нация от македонци, защото смята, че е имигрантско славянско население. България, от друга страна, изразява мнението, че жителите на новата държава са от български произход, а македонският език е вариация на техния език. Европейските страни ясно сигнализират, че всяко съдържание, свързано с националистически лозунги, съдържащи се в конституцията, ще попречи на приемането на новата държава в международната общност. Макар и впоследствие македонците да сменят герба си, остава още въпросът относно името на новосъздадената страна.

Македония отхвърля гръцките предложения за имена, в които името Македония не участва (Република Скопие, Република Вардар). От своя страна, гръците не приемат предложението на тогавашния португалски премиер Ж. Пинеyro за името „Нова Македония“. Раздрознените членове на ЕС отказват да се намесват по този въпрос. Гърция, възползвайки се от международната си позиция, блокира приемането на Република Македония в различни международни организации, предимно в ООН. Поради продължаващия военен конфликт в Сърбия, Хърватия и Босна и Херцеговина, липсата на признание на Македония на международната сцена заплашва да разшири конфликта и в тази страна. Атина и Скопие, еднакво уплашени от опасното развитие на събитията, се чувстват принудени да намерят взаимно задоволително решение. Трябва да се подчертае, че това решение е повлияно и от натиска на САЩ и страните от ЕС. Приема се техническото наименование: Бивша югославска република Македония (Former Yugoslavian Republic of Macedonia - FYROM). На 7 април 1993 г. Македония като БЮРМ става член на ООН и може да кандидатства за присъединяване към други международни организации.

Поради разрастващите се военни действия в Западните Балкани, страните, които все още не са засегнати от конфликта, се опитват на всяка цена да докажат, че спазват принципа на зачитане на границите и териториалната цялост. Преди всичко Албания, страхувайки се от достигането на конфликта на своя територия, се дистанцира от националистическите лозунги. България представя подобно отношение, макар и по различни причини - София иска да се присъедини към НАТО и Европейския съюз. В резултат на това отношенията между Тирана, София и Атина се затоплят, което намалява чувството за несигурност на гръците. Премиерът А. Палангреу решава, че натискът е най-добрият инструмент за уреждане на македонския въпрос. В резултат на това Гърция прекратява преговорите за името на страната през февруари 1994 г., закрива консулството си в Скопие и налага ембарго върху търговията с Македония. Тези действия от страна на гръците са силно критикувани от ЕС под претекст, че вместо да се подпомогне за стабилизирането на положението на Балканите, допринася до създаването на поредна криза, а евентуално отслабване на Македония би могло да доведе до анексиране на територията ѝ от Сърбия. Изправени пред напрежение между Атина и Скопие, САЩ и европейските страни приемат действия за разрешаване на конфликта. Усилията на американския дипломат Сайръс Ванс донасят известно подобрение: отношенията между

Гърция и БЮРМ са възстановени и търговията възобновена. Резултатът от преговорите е временното споразумение, сключено през 1995 г. В документа двете страни потвърждават неприкосновеността на своите граници (член 2) и териториалната цялост (член 3). Те също така се ангажират да не предприемат никакви действия или да подкрепят трета страна в действия, които подкопават суверенитета, териториалната цялост и политическата независимост на другата страна (включително член 3). Както Гърция, така и БЮРМ уверяват, че няма да използват символи, които са част от историческото културно наследство на другата страна (член 7). Основният ефект от споразумението за Македония е да се деблокира международната ѝ дейност и да се даде възможност на усилията ѝ да стане член на НАТО и ЕС (член 11).^{8,9}

Макар и подписването на споразумението между двете страни временно да подобрява отношенията на двете съседки, то не дава окончателен консенсус, засягащ името на славянската държава. БЮРМ получава статут на страна - кандидатка за ЕС, през 2005 г., но дата за започването на преговори още няма. Неуспехът да се определи дата за преговори е доказателство за липсата на напредък в реформирането на страната, но също така и за действията на Гърция на форума на ЕС, целящи да принудят Македония да промени името си. Пътят към евроинтеграцията на Македония отново среща трудности, след като през 2009 г. Гърция налага вето на започването на преговорите за присъединяването на страната към ЕС. От македонска страна бързо следва реакция, като страната се обръща към Международния съд, който през 2011 г. отсъжда, че това е нарушение на споразумението от 1995 г. от страна на Гърция, но решението не оказва влияние за промяна на ситуацията.

Гръцкото правителство поддържа мнението, че сближаването на Македония с ЕС може да се осъществи единствено след като въпросът за името на страната бъде решен. Въпреки че Европейската комисия в годишните си доклади все още потвърждава готовността на БЮРМ да започне преговори, Гърция последователно отхвърля решението за определяне на дата за започване на преговори.

Изострянето на отношенията между двете страни идва с реализирането на проект „Скопие 2014“. Проектът представлява построяването на паметници, скулптури в центъра на македонската столица, с цел подчертаване на историческия произход на града с Древна Македония. Летището в Скопие и главната магистрала са преименувани на Александър Македонски, а по-късно е издигнат негов паметник в центъра на града. Това накърнява патриотичните чувства на Гърция и следват допълнителни мерки от тяхна

---

⁸ Article 11 „Upon entry into force of this Interim Accord. the Party of the First Part agrees not to object to the application by or the membership of the Party of the Second Part in international, multilateral and regional organizations and institutions of which the Party of the First Part is a member; however, the Party of the First Part reserves the right to object to any membership referred to above if and to the extent the Party of the Second Part is to be referred to in such organization or institution differently than in paragraph 2 of United Nations Security Council resolution 817"- Interim Accord (1993).

⁹ Варшавски университет - Младен Караджоски, Артур Адамчик, (2015), Най-важните проблеми на Македония в процеса на интеграция с Европейския съюз.

страна. Гърците обвиняват БЮОРМ, че присвоява историческото им наследство, което е нарушение на разпоредбите на Споразумението от 1995 г. Приоритетите на гръцкото председателство на Съвета на Европейския съюз през първата половина на 2014 г. не включват политиката на разширяване. По-рано Гърция се съгласява с останалите страни от нейното трио, Ирландия и Литва, че те няма да включат въпроса за разширяването в списъка с общи приоритети. По този начин тя избягва обвиненията, че се занимава с въпроса за приемането на нови членове в ЕС, но БЮОРМ пречи на присъединяването. Еброкомисарят по разширяването Щефан Фюле няколко пъти се опитва да убеди Атина да смекчи позицията си. Той предлага да се започнат преговори с БЮОРМ и тяхното продължаване да зависи от решаването на проблема с името. Мисията му обаче не постига желаните резултати.¹⁰

През 2017 г. след формирането на ново македонско правителство с министър-председател Горан Заев се вземат мерки за преодоляването на гръцко-македонския конфликт и приближаването на страната към НАТО и ЕС. На първо място името на летището и главната магистрала в БЮОРМ са преименувани. Следващата стъпка към решаването на спора е подписването на Преспанското споразумение, с което БЮОРМ сменя името си на Република Северна Македония. Споразумението влиза в сила от 12 февруари 2019 г. и спорът относно името формално приключва.¹¹

3.2.2. Френското противопоставяне

Спорът относно името на Македония е едно от най-големите препятствия по пътя на евроинтеграцията. Македонските граждани след промяната на името в конституцията имат много големи надежди, че процесът на преговори за присъединяване към ЕС ще бъде отворен, но ЕС не успява да започне преговори през 2019 г., въпреки че ЕК заявява, че Северна Македония и Албания са изпълнили изискванията и са готови за преговори.

Този път противопоставящата се страна е Франция, подкрепена от Нидерландия и Дания, но причините за противопоставянето са от различно естество от тези на Гърция и България. Основната причина за противопоставянето от френската държава е нежеланието на френското общество за бъдещо разширение на Съюза. Много важна причина за вето е страхът на политиките от по-нататъшна загуба на обществена подкрепа сред французите поради нежеланието им за разширяване.

Според проучване, 2/3 от французите са против твърде бързото разширяване на ЕС, а 42% смятат, че ЕС не трябва да приема нови членки. По-голямата част от гражданите (60%) смятат, че вече не е възможно да се приемат нови имигранти поради различия в ценностите и интеграционните проблеми. Албанците са втората по големина етническа група по отношение на молбите за убежище (през 2018 г. общо 9683 молби, от които 8,4% са

¹⁰ Варшавски университет - Младен Караджоски, Артур Адамчик, (2015), Най-важните проблеми на Македония в процеса на интеграция с Европейския съюз.

¹¹ Institute of Central Europe, Промяната на името на Република Македония и последиците за външната политика на държавата.

приети) - това поражда опасения, че след разширяването ще се появи нова вълна на имиграция от Албания.¹²

Франция и Нидерландия не са от най-големите привърженици на разширяването на ЕС и двете страни са на мнение, че трябва на първо място да се акцентира върху загълбочаването на интеграцията и стабилизирането на вътрешните му проблеми, както и това страните кандидатки да представят задоволителни резултати по отношение на справянето с корупцията и организираната престъпност.

Много важна роля тук играе френският президент Еманюел Макрон. Той поставя под въпрос методологията, използвана за оценка на вътрешното положение в страните кандидатки (например състоянието на върховенството на закона, нивото на корупция). Затова иска от ЕК да възложи още един доклад за състоянието на реформите в двете страни.

Освен това, Франция предлага реформа на процеса за присъединяване на 15 ноември 2019 г. под формата на кратък документ от пет страници. Реформата, обаче, не представлява промяна в основната посока на френската политика, която неизменно не е склонна ЕС да се разширява. Предложенията на Франция са по-скоро за отлагане, отколкото за реформиране на този процес, който е свързан с възможността за връщане на преговорите към по-рано закрити фази на преговори или замразяването им в резултат на неизпълнението на критериите на ЕС от страна на гържабата.

Някои считат, че френското предложение за нова методология на политиката за разширение е поради липсата на достатъчно реформи, извършени от балканските страни. Други - че това обосновава причините за забавяне на началото на преговорите със Северна Македония и Албания, а трети - че това е опит за по-разширено и по-загълбочено участие в процеса на разширяване след заявената позиция на Макрон за загълбочаване на интеграцията.¹³ Има и тълкуване на френската позиция като нежелание за нарастване на политическото значение на страните от Централна и Югоизточна Европа. ЕС плаща висока цена за приемането на недостатъчно готови за присъединяването страни в Съюза и приемането им не е подходящо на този етап. С оглед на отношенията между Франция и Германия, по-нататъшното разширяване на ЕС с включване на страните от този регион би могло да укрепи позициите на Германия. Това е резултат от Берлинския процес, инициран през 2014 г. от тази страна, една от чиито задачи е да подкрепя разширяването на ЕС в Западните Балкани и да преследва важни за Германия икономически и политически интереси. Трябва да се добави, обаче, че в документа за Конференцията за бъдещето на Европа, представен на 27 ноември 2019 г., Германия и Франция съвместно предлагат да се проведе по-широк обществен дебат за бъдещето на разширяването на ЕС.¹⁴

¹² Лукаш Юрчишин (2019), Значението на противопоставянето на Франция срещу разширяването на ЕС с включването на Северна Македония и Албания

¹³ Hristina Runcheva - Tasev (2020) MACEDONIAN EU PERSPECTIVE: WINDOW OF CHALLENGE OR OPPORTUNITY, <https://repository.ukim.mk/bitstream/>

¹⁴ Лукаш Юрчишин (2019), Значението на противопоставянето на Франция срещу разширяването на ЕС с включването на Северна Македония и Албания, на https://pism.pl/publikacje/Znaczenie_sprzeciwu_Francji_wobec_rozszerzenia_UE_o_Macedonie_Polnocna_i_Albanie_

3.2.3. Българското вето

Българо-македонските отношения се променят през годините. България първа признава независимостта на новата страна и на този етап отношенията между България и Македония са приятелски. От София гаже има силна подкрепа на усилията на Република Северна Македония за присъединяването на страната към НАТО и ЕС. И двете правителства официално заявяват желанието си да поддържат приятелски отношения и въпреки това има много проблеми, които ги възпрепятстват. Българските езиковеди все още твърдят, че македонският език трябва да бъде считан като български диалект, а не като отделен език. Освен това и политиците, и българските историци твърдят, че няма отделна нация от македонци. Според тях населението, живеещо в тази страна, е от етнически българи. На свой ред някои македонски политици обвиняват България, че не признава съществуването на македонско малцинство в тяхната страна. Двете страни считат определени исторически събития за свое национално наследство, което е още една причина за споровете.

Подобряване на отношенията идва през 1999 г., когато България и Македония подписват съвместна декларация за добросъседство, с която се ангажират да засилят сътрудничеството си. Основната цел е да се сблизят обществата чрез насърчаване развитието на транспорта и комуникацията между двете страни и съвместно участие в регионални проекти. България и Македония също уверяват, че няма да предприемат враждебни действия една към друга.¹⁵

През 2020 г. ролята на Гърция като основен противник на близането на Северна Македония в ЕС е заета от България. Страната налага вето на Северна Македония и това се превръща в ново препятствие за югозападната ни съседка по пътя на евроинтеграцията. Основните причини са обвинението към РСМ за неспазване на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество, подписан през 2017 г., като са намесени антибългарски настроеното общество и спорът относно отричането на историята. Българите също не са съгласни с използването на термина „македонски език“ в европейските институции.¹⁶

Решение на проблема идва с френското предложение през месец юни 2022 г. В самия край на френското председателство на Съвета на ЕС президентът Макрон предлага решение, което предвижда промяна в конституцията на Република Северна Македония, като се признаят българите за отделно малцинство в страната; редовно оценяване на усилията за поддържане на добросъседските отношения между двете страни и създаване на рамка за решаване на други въпроси. Предложението може да бъде прието само, ако и двете страни са съгласни. България с междупартийна подкрепа одобрява френското предложение, докато в Северна Македония първоначално е отхвърлено. Причина за това е позицията на министър-председателя Дими-

¹⁵ Варшавски университет - Младен Караджоски, Артур Адамчик, (2015), Най-важните проблеми на Македония в процеса на интеграция с Европейския съюз.

¹⁶ Institute of Central Europe, Историческият спор отново усложнява отношенията между България и Северна Македония.

тър Ковачевски, която гласи, че преговорите с ЕС трябва да започнат преди каквито и да е било конституционни промени, както и че не трябва да има допълнителни изисквания от ЕС и България. След дни на дълги дебати Ковачевски призна, че предложението на Макрон би могло да бъде евентуален шанс за отварянето на вратите към ЕС.

След като и двете страни приемат френското предложение, на 19 юли 2022 г. се провежда първата междуправителствена конференция за присъединяването на Република Северна Македония и Албания към ЕС. Същинските преговори с Република Северна Македония, обаче, ще започнат едва след като бъдат изпълнени изискванията за промяна в конституцията на страната.

4. Порогеният евроскептицизъм в македонското общество и увеличаващото се руско влияние

Македонската евроинтеграция преминава през много трудности през последните няколко години. Както вече разгледахме, европейските институции не веднъж заявяват, че Република Северна Македония и Албания покриват европейските изисквания и са готови да започнат преговори, но всеки път този процес е забавян заради различни по своето естество причини - от борбата за идентичност с Гърция и България до нежеланието на Франция за бъдещо разширяване. Това оказва силно влияние върху общественото мнение за ЕС, като евроскептицизмът нараства за сметка на подкрепата за Русия.

Много изследвания са направени по този въпрос, като основната цел е да се определи дали подкрепата към ЕС е нараснала или спаднала, както и какви са различните причини за забавянето на процеса на присъединяване. На първо място е най-добре да се покаже, че въпреки всички пречки и препятствия, създадени в миналото, в Северна Македония 44,8% от респондентите заявяват, че най-голямо влияние има ЕС. В същото време руското влияние се увеличава. На второ място идва въпросът: *Виждат ли хората присъединяването към ЕАС (Евразийския съюз) като възможна алтернатива на ЕС?* Превид всички обстоятелства, малко над една четвърт от хората смятат присъединяването към ЕАС като добра алтернатива, но тук отличителното е, че при този въпрос хората, отговорили с „да“, са македонци, докато хората, отговорили с „не“, са предимно представители от албанското малцинство. На въпроса: *Кой може да бъде считан за най-големия съюзник на Северна Македония?*, ситуацията не е по-различна. Цели 43,2% от хората са посочили ЕС срещу 20% за Русия и 16,3% за САЩ. Но както и при предишния въпрос по-голяма подкрепа към ЕС показва албанското малцинство докато македонците показват по-голяма подкрепа към Русия.¹⁷

Тази част от изследванията, направени от Фондация „Конрад Аденауер“ в Скопие показват, че докато албанците имат по-голяма увереност в интеграцията, македонците показват по-голямо раздвоение между Запада и

---

¹⁷ Nikolovski I. Kirhner, J.M. (2020). „What now? The Uncertainty of North Macedonia's EU Accession“. IDCS and Konrad Adenauer Stifting

Русия. Желанието на гражданите на Република Северна Македония да се присъединят към Съюза все повече намалява, което е повлияно от постоянните проблеми, създадени най-вече от нейните съседки, по отношение на нейната идентичност. Въпросът дали са основателни претенциите и исканията на България и Гърция не е толкова от значение, колкото ефектите и впечатленията, които се създават заедно с френското „не“ впоследствие. Това може да се интерпретира като импулс за засилването на русофилските настроения не само в Северна Македония, но и на целия Балкански полуостров, а това може да се окаже проблем за развитието на евроинтеграцията като цяло (Молендовски).

В Северна Македония безспорно се увеличава страхът от загубата на нейната идентичност, за която са се водили и все още се водят спорове. Това е един от основните мотиви за сформиранието на евроскептични настроения. Като допълнение към тази констатация е увеличаващият се брой на хората, които обвиняват България, Гърция и Франция за забавянето на преговорите, в сравнение с тези, които твърдят, че основната причина за забавянето на преговорите е неприлагането на вътрешни реформи. Винаги, когато се подкопават надеждите за членство в близкото бъдеще на една страна кандидатка, това довежда до засилването на евроскептицизма. В случая, когато толкова пъти е бил спиран процесът на интеграция, този ефект е неизбежен.

5. Заключение

Започването на преговори за присъединяване със Северна Македония и Албания означава излизане от задънената улица в политиката на разширяване на ЕС. Продължителното блокиране на този процес - първо в резултат на продължителния македонско-гръцки спор (който приключи с промяната на името на Македония на Северна Македония), след това от 2019 г. от Франция, а от 2020 г. от България - отслаби политическата позиция на ЕС в Западните Балкани. Лидерите на страните от региона подчертават, че неуспехът да се започнат преговори с Албания и Северна Македония, въпреки че отговарят на условията, поставени от Брюксел, отслабва доверието в ЕС и в същото време засилва влиянието на Русия на Балканите. В самата Северна Македония подкрепата за присъединяване намалява, въпреки допускането на страната заедно с Албания до започването на преговори през юли месец 2022 г.¹⁸ Евентуалното присъединяване на Северна Македония и Албания може да даде тласък за засилването на евроинтеграцията на Балканите, а запазването на перспективата за разширяване на Западните Балкани е важен фактор за ЕС, както и за позицията му на глобален политически участник.

---

¹⁸ Лукаш Кобешко, Марта Шпала (2022), Крехкото споразумение на Северна Македония с България - <https://www.osw.waw.pl>

Използвана литература

1. Адамчик Артур, Караджоски Младен (2015), Най-важните проблеми на Македония в процеса на интеграция с Европейския съюз, наличен на: https://www.researchgate.net/publication/321384730_Najwazniejsze_problemy_Macedonii_w_procesie_integracji_z_Unia_Europejska
2. Европейски съвет, Заключения на Съвета относно разширяването и процеса на стабилизиране и асоцииране на Република Северна Македония и Република Албания, наличен на: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7002-2020-INIT/bg/pdf>
3. Европейски съвет, Заключения на Европейския съвет - 15-16 декември 2005 г., наличен на: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15914-2005-REV-1/en/pdf>
4. Кобешко Лукаш, Шпала Марта (2022), Крехкото споразумение на Северна Македония с България, наличен на: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-07-22/krucha-ugoda-macedonii-polnocnej-z-bulgaria>
5. Лахерт Якуб - Варшавски институт (2021), Ще останат ли страните от Западните Балкани в дневния ред на интеграцията на ЕС?, наличен на: <https://warsawinstitute.org/pl/czy-balkany-zachodnie-pozostana-w-agendzie-integracyjnej-unii-europejskiej/>
6. Молендовски Едвард (2011), Страните от Западните Балкани - основни проблеми на сътрудничеството и интеграцията със страните от Европейския съюз, наличен на: https://www.researchgate.net/publication/322628793_Kraje_Balkanow_Zachodnich_-_glowne_problemy_wspolpracy_i_integracji_z_krajami_Unii_Europejskiej
7. Юрчишин Лукаш (2019), Значението на противопоставянето на Франция срещу разширяването на ЕС с включването на Северна Македония и Албания, наличен на: https://pism.pl/publikacje/Znaczenie_sprzeciwu_Francji_wobec_rozszerzenia_UE_o_Macedonie_Polnocna_i_Albanie_
8. Brunnbauer, Ulf. (2002), The implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian resentments, наличен на: <https://web.archive.org/web/20090305050053/http://www.ecmi.de/jemie/download/Focus1-2002Brunnbauer.pdf>
9. Institute of Central Europe, Историческият спор отново усложнява отношенията между България и Северна Македония, наличен на: <https://ies.lublin.pl/komentarze/spor-historyczny-popownie-komplikuje-stosunki-miedzy-bulgaria-i-macedonia-polnocna/>
10. Institute of Central Europe, Промяната на името на Република Македония и последиците за външната политика на държавата, наличен на: <https://ies.lublin.pl/komentarze/zmiana-nazwy-republiki-macedonii-i-konsekwencje-dla-polityki-zagranicznej-panstwa/>
11. Interim Accord (1995), наличен на: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MK_950913_Interim%20Accord%20between%20the%20Hellenic%20Republic%20and%20the%20FYROM.pdf
12. Nikolovski I. Kirhner, J.M. (2020), „What now? The Uncertainty of North Macedonia's EU Accession“. IDCS and Konrad Adenauer Stifting, наличен на: https://www.kas.de/documents/281657/281706/A5_What+now+The+uncertaintyof+North+Macedonia%27s+EU+accession+in+2019+What%28ENG%29.pdf/afd81940-c8b5-d34c-eb03-1da1741ba478?version=1.0&t=1582815167544
13. Runcheva - Tasev Hristina (2020), MACEDONIAN EU PERSPECTIVE :WINDOW OF CHALLENGE OR OPPORTUNITY, наличен на: https://repository.ukim.mk/bitstream/20.500.12188/8810/1/%d0%a1%d0%b5%d0%b4%d0%bc%d0%b0%d1%82%d0%b0%20%d0%ba%d0%be%d0%bd%d1%84%d0%b5%d1%80%d0%b5%d0%bd%d1%86%d0%b8%d1%8f_Book_final.pdf
14. Stabilisation and Association Agreement, наличен на: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/stabilisation-and-association-agreement_en

Европейският съюз -
икономика и
енергетика

Какви са последиците от Брекзит върху бюджета на Европейския съюз?

Валерия Андреева

1. Въведение

Проведеният референдум за излизането на Обединеното кралство от Европейския съюз през 2016 г., станало по-известно като Брекзит, е най-значимото събитие в Европа след пагането на Берлинската стена (Riley-Ghilès, 2016). С желанието на Великобритания да се позове на чл. 50 от Договора за Европейския съюз, който урежда процедурата по оттегляне, Обединеното кралство се превръща в първата страна членка, напуснала Съюза. Това историческо събитие има сериозни политически и икономически последици както върху вече оттеглилата се държава, така и върху бюджета и политиките на ЕС.

Още преди формалното завършване на процедурата по напускане на Обединеното кралство от ЕС неучастието на Великобритания в някои политики и липсата на нейната вноска в бюджета на Съюза са идентифицирани като потенциални проблеми, които биха могли да доведат до нарушаване на равновесието в ЕС и нуждата от реформи в областта на общия бюджет.

За Хаас и Рубио от Института „Жак Делор“ без Обединеното кралство бюджетът на Европейския съюз би бил изправен пред постоянен недостиг на финансиране. Според техните изчисления „дупката в бюджета“ след Брекзит ще възлиза на приблизително 10 милиарда евро годишно (Haas - Rubio, 2017). Великобритания в позицията си на нетен платец е била сред основните инвеститори в интеграционния процес, вследствие на което след оттеглянето ѝ от Съюза тя създава риск от трайно намаляване на приходите в бюджета на ЕС след 2020 г. Според проучване на полски изследователи Брекзит и свързаният с него спад в брутният национален доход на ЕС (тогавашният дял на Обединеното кралство е бил около 15-17%) ще доведе до значително намаление на бюджета на ЕС в абсолютно изражение (Wyrzykowska, 2018).

Според Гордън, ЕС трябва да компенсира загубата на годишната нетна вноска на Обединеното кралство от около 10 милиарда евро годишно с балансирана комбинация от съкращения на разходите и увеличение на приходите. Отстъпките, с които се ползват избрани държави членки, трябва да бъдат премахнати, тъй като правят бюджета по-малко справедлив и по-малко прозрачен (Noah Gordon, April 2018). Ако държавите членки искат ЕС да изпълнява текущия си набор от дейности и да поема нови предизвикателства, ще трябва да приемат, че приходите след Брекзит ще бъдат недостатъчни за покриване на разходите, в резултат на което те ще трябва

да увеличат процента от националния доход, отделен за бюджета на ЕС (Gordon, 2018).

От друга страна, Брекзит предлага уникална възможност за фундаментални структурни реформи, ориентирани към устойчивост на бюджета на ЕС (Schratzstaller, 2017). Според Шратзенцалер замяната на значителен дял от националните вноски с ориентирани към устойчивостта, базирани на данъци собствени ресурси, могат да действат като катализатор за получаване на съгласието на държавите за широкообхватни реформи на структурата на разходите (Schratzstaller, 2017).

В рамките на този доклад ще бъде търсен отговор на изследователския въпрос:

Какви са последиците от Брекзит върху бюджета на ЕС?

Ако ЕС не може да постигне съгласие по съвместното решаване на проблеми, произтичащи от напускането на Обединеното кралство, Брекзит би могъл да се превърне в потенциална заплаха за бюджета на ЕС. Държавите членки може да се изкушат да балансират бюджета чрез съкращаване на уязвими, но съществени „неразпределени“ разходи (напр. за инфраструктура или изследвания), увеличаване на вноските и въвеждане на допълнителни отстъпки за осигуряване на съгласието на най-засегнатите нетни вносители (Haas - Rubio, 2017). Това би довело до една нова неефективна и неясна система за финансиране за много години напред.

Хипотезата, която това изследване ще провери, гласи:

Излизането на Великобритания от ЕС ще има отрицателно влияние върху неговия бюджет, тъй като ще трябва да се намерят начини за компенсиране на липсата на бюджетната вноска на Великобритания.

Независимата променлива - Брекзит, оказва влияние върху зависимата - бюджета на ЕС, посредством начините за компенсиране на липсващата бюджетна вноска на Великобритания и нуждата от промяна на финансирането на някои европейски политики. Тези фактори, породени от излизането на Обединеното кралство от Съюза, оказват влияние върху формирането и размера на бюджета на ЕС и имат последици върху всички останали държави членки.

2. Данни за бюджета на ЕС преди Брекзит

Формирането и гласуването на общия бюджет е едно от най-прогължителните и трудно постижими начинания, което предизвиква множество спорове между двете неформално обособени групи на нетните платци и нетните бенефициенти. Трудността произтича от факта, че трябва да се постигне баланс между интересите и мненията, от една страна на тези, които плащат повече, отколкото получават от бюджета на ЕС - нетните платци, и от друга страна, държавите, които се облагодетелстват от по-голям размер приходи за сметка на по-ниска бюджетна вноска - нетните бенефициенти.

Оттеглянето от Съюза на втория по големина нетен плавец - Обединеното кралство, има съществени последици върху общия бюджет

и неговото формиране. По данни на „Статиста“ през 2015 г. Великобритания заема трето място по най-голям дял на средства, инвестирани в общия бюджет, като нейният дял е равен на 12, 57%, а две години по-късно, през 2017 г., тя се изкачва още една позиция нагоре, заставайки на втората позиция, отстъпвайки място само на Германия.

Няма съмнение, че Брекзит ще се отрази на бюджета на ЕС. Всъщност, дори само резултатът от проведените референдум е оказал предварително влияние върху годишния бюджет за 2016 г. Последвалото след референдума силно обезценяване на британския паунд води до голямо намаление на приноса на Обединеното кралство, тъй като вноските на държавите членки в бюджета на ЕС се изразяват в евро, но страните, които не принадлежат към еврото, извършват плащанията в собствената си валута въз основа на обменния курс, определен на 31 декември предходната година (Haas - Rubio, 2017). По този начин Комисията е принудена да намери начин да компенсира тази загуба още преди реалното напускане на Великобритания от ЕС.

3. Начини за компенсиране на вноската на Великобритания

Според статистическите данни на множество изследователски институти „дупката“, която Обединеното кралство остава в общия бюджет, възлиза на около 10 млрд. евро годишно. За да се справи с липсата на този съществен обем от средства, ЕС трябва да намери начини за компенсирането им. Това може да се постигне чрез увеличаване на вноските на държавите членки, чрез намаляване на разходите или комбинация между съкратени разходи и увеличени вноски.

Повишаването на доходите от традиционни собствени ресурси и делят от ДДС е трудно, защото изисква реформа на собствените ресурси. Това е решение, което може да бъде променено само с единогласие и трябва да бъде ратифицирано от всички национални парламенти (Haas - Rubio, 2017).

По-ефективният и успешен вариант би бил Комисията да предложи увеличение на вноските на държавите членки на базата на брутният им национален доход чрез повишаване на единната ставка върху ВНД. Тези вноски се считат за балансиращ източник на бюджета на ЕС, защото размерът им варира всяка година в зависимост от общите приходи, необходими за покриване на разходите, след като се вземат предвид сумите, идващи от мита, вноски на базата на ДДС и други източници (European Commission data, 2022).

Възможният проблем, който би произлязъл от това увеличение, е неравномерното разпределение. Според данни на Института „Жак Делор“ държавите с най-голямо увеличение ще са тези, които до момента са се възползвали от „отстъпки по отстъпката за Обединеното кралство“. Фактът, че всички вноски биха се увеличили значително, и това, че по-специално най-големите нетни вносители ще бъдат засегнати най-тежко, означава, че този сценарий би бил политически много труден.

Въвеждането на допълнителни отстъпки може да облекчи проблема, но би противоречало на дългосрочните усилия за опростяване на финансирането на ЕС (Haas - Rubio, 2017).

4. Промяна на финансирането на някои политики

Вторият възможен начин за компенсирание на липсата на британската вноска е чрез намаляване на разходите. По този начин вноските ще запазят своя размер и начин на изчисление за сметка на редуцираните разходи както за политики, така и най-вече за някои от европейските програми. Липсата на приблизително 10 млрд. евро е голямо предизвикателство за общия бюджет, особено що се отнася до програми, които се възприемат като предоставящи истинска добавена стойност на европейско ниво (Haas - Rubio, 2017).

Стойността на „гупката“ в бюджета след Брекзит, оценена приблизително на 10 млрд. евро, ще коства на ЕС целия бюджет за европейската външна политика („Глобална Европа“), бюджетното перо „Сигурност и гражданство“, което включва голямо разнообразие от теми, като действията на ЕС по отношение на имиграцията, защита на потребителите и култура или цялата изследователска рамка на ЕС („Хоризонт 2020“) плюс Фонда за убежище, миграция и интеграция. Към тези редуцирани разходи ще трябва да се добавят и всички разходи на ЕС за инициативи като „Еразъм +“ и 20% намаление на средствата на ЕС за политиката на сближаване и Общата селскостопанска политика (European Commission data, 2017).

Въпреки че на практика съкращенията на разходите ще бъдат разпределени в няколко програмни области, а не концентрирани в една-единствена, няма съмнение, че те ще окажат своето влияние. Те биха довели до пълно реструктуриране на бюджета или намиране на новаторски начини за намаляване на размера на най-големите бюджетни пера (Jacques Delors Institute, 2017).

От друга страна, държавите - членки на ЕС, трябва да се възползват от уникалната възможност, предлагана от Брекзит, за фундаментална реформа на разходите на ЕС, насочена към създаване на повече европейска „додана стойност“, съсредоточена върху устойчивостта (Schratzstaller, 2017). ЕС е изправен пред редица важни дългосрочни предизвикателства, които варират от бъдещите кръгове на разширяване през структурните проблеми на южните страни, безработицата, изменението на климата и енергийния преход, демографските промени и нарастващото неравенство в доходите.

Настоящата структура на бюджета на ЕС – както разходите, така и системата на приходите, не е адекватно устроена, за да се справи с тези предизвикателства. В отговор на това, възможно решение на проблема е европейските държави членки да приемат като общ принцип разходите на ЕС да бъдат насочени само към определени области на политиките. Това трябва да са области, в които некоригираните действия на държавите членки ще бъдат недостатъчни, или политически области, в които общи европейски интересите са заложили на карта (Schratzstaller, 2017).

По-специално ЕС трябва да предостави онези обществени блага, чиито ползи преминават националните граници и не могат да бъдат осигурени само на ниво държава членка (Schratzstaller, 2017). Бюджетът на ЕС в сегашната му структура осигурява твърде малко европейска добавена стойност, което се явява и една от причините, поради които държавите

членки, въпреки нарастващите европейски предизвикателства, все повече и повече не са склонни да увеличават или дори само да поддържат текущия обем на бюджета на ЕС. Това е и основната причина все по-голяма част от европейските граждани да не усещат пряка полза от бюджета на ЕС в собствения си живот (Schratzstaller, 2017).

Многогодишната финансова рамка 2014-2020 г. отделя 13% от общия си обем за конкурентоспособност и инфраструктура (включително разходите за научни изследвания), 34% за политиката на сближаване и други 39% за селскостопанска политика. За да може да се постигне по-динамичен, социално приобщаващ и екологично устойчив растеж, както е заложен в плановете на Стратегията „Европа 2020“ или в Програмата 2030 на ООН за устойчиво развитие (European Commission data, 2016), разходите на ЕС трябва да бъдат значително пререструктурирани (Schratzstaller, 2013). Поне четири празници следва да бъдат попълнени, за да се изпълни планът за постигане на устойчивост на европейските разходи.

На първо място, както Шратценсталиер отбелязва, голям дял от селскостопанските субсидии се отпускат на големи земеделски единици, като се дава приоритет на конвенционалното земеделие (Schratzstaller, 2017). За по-малките стопанства, вместо да подкрепят активно прехода от тяхна страна към екологично устойчиво производство, голяма част от подпомагането на доходите се отпуска безусловно. За гела, ориентиран към устойчивост на селскостопанските разходи, който би могъл активно да подкрепя органичното земеделие и заетостта в по-малките селскостопански райони, се отделя по-малко от една четвърт от общите селскостопански разходи (European Commission data, 2016).

Вторият фокус е върху структурната политика и политиката на сближаване, при която „по-богатите“ гържави членки се възползват от субсидии в рамките на селскостопанската и кохезионната политика в значителна степен, а средствата не се преразпределят към „по-бедните“ гържави членки по целенасочен начин (Schratzstaller, 2017).

На трето и четвърто място са разходите за научни изследвания и инфраструктура и твърде малкото финансиране, целите на международно координиран подход за смекчаване на бежанската криза в световен мащаб, както е определено на срещата на върха за бежанците и мигрантите, организирана от ООН през септември 2016 г. (Schratzstaller, 2017).

Наред със съществените реформи в разходите на ЕС, системата на ЕС за собствени ресурси също може да бъде повлияна от излизането на Обединеното кралство и да бъде преработена. От една страна, предимствата от настоящата система на ЕС за собствени ресурси са, че тя осигурява стабилни, предвидими и надеждни приходи, гарантира балансиран бюджет и „справедливо“ разпределение на финансовата тежест между гържавите членки и се основава на принципа на субсидиарност (Schratzstaller - Nerudová, 2017).

Въпреки това системата за собствени ресурси не подкрепя стратегията „Европа 2020“ и целта за устойчиво развитие (Schratzstaller - Dobranschi, 2017). На този фон ориентираните към устойчивост собствени ресурси, базирани на данъци, които частично заместват националните вноски на

гържавите членки, могат да засилят приноса на системата на ЕС за собствени ресурси към централните политики на ЕС (Schratzenstaller, 2017).

Една от възможните реформи, която може да бъде въведена след Брекзит, е в областта на данъчната координация на ниво ЕС. Обединеното кралство, като един от противниците на данъчната координация на общностно ниво, многократно се противопоставя на предложенията за реформи в тази област. Следователно, след Брекзит възможността за въвеждане на реформи в областта на данъчната координация е много по-голяма (Schratzenstaller, 2017). Въпреки това, по политически причини е малко вероятно гържавите членки да се съгласят с планове за нови потоци от приходи на ЕС като данък върху финансовите трансакции или данък върху моторното гориво (Noah Gordon, 2018).

Също така, след напускането на Обединеното кралство и премахването на неговия коригиращ механизъм и бюджетна отстъпка има голям шанс придружаващите го коригиращи механизми на други гържави да могат да бъдат премахнати (High Level Group on Own Resources, 2016). Премахването на бюджетните отстъпки за избрани гържави членки може да се окаже стъпка в правилната посока за постигането на по-устойчив общностен бюджет, тъй като тези отстъпки правят бюджета на ЕС по-малко прозрачен (Noah Gordon, 2018).

5. Промените в многогодишната финансова рамка 2020 - 2027 г.

Оттеглянето на Обединеното кралство от ЕС говеде до подновяване на дискусията за отмяна на отстъпките при съставянето на следващата финансова рамка, която според бившия европейски комисар по бюджета и човешките ресурси Гюнтер Йотингер не трябва да включва освен основната бюджетна отстъпка, тази на вече оттеглилото се Обединено кралство, но и последвалите отстъпки за други гържави, все още членки на Съюза. Но въпреки това първоначално намерение, многогодишната финансова рамка за периода 2021 - 2027 г. залага 53,2 млрд. евро като национални отстъпки към Германия и гържавите от „пестеливата четворка“ - Австрия, Дания, Швеция и Нидерландия. Тези отстъпки ще са финансирани от гържавите членки според техния брутен национален доход (БНД) (European Commission Data, 2021).

Относно останалите реформи в бюджета на ЕС, последвали от оттеглянето на Великобритания, е създаден резерв за приспособяване към Брекзит, който възлиза на 5 млрд. евро и е насочен към това да подкрепи страните и икономическите сектори, които са най-силно засегнати от излизането на Обединеното кралство от ЕС. Този помощен резерв също така има за цел да подпомога регионите и общностите, които зависят от риболовните дейности във водите на Обединеното кралство. Освен това, публичните администрации ще бъдат подпомогнати, за да се подsigури правилното функциониране на граничния и митническият контрол (European Commission Data, 2021).

За да се подпомогне както изплащането на заема NextGenerationEU, така и компенсирането на бюджетната вноска на Обединеното кралство, се

въвеждат нови собствени ресурси, които да допълнят вноските на държавите членки в бюджета на ЕС. Целта е те да съгласуват по-добре източниците на приходи за бюджета на ЕС с приоритетите и целите на ЕС, като помогнат за справяне с изменението на климата и гарантиране на справедливо гънчно облагане. Първият нов собствен ресурс, въведен още от 1 януари 2021 г., е базиран на nereциклирани пластмасови опаковки от опаковки (European Commission Data, 2021).

На 10 ноември 2020 г. Европейският парламент, държавите - членки на ЕС в Съвета, и Европейската комисия, постигат споразумение за най-големия пакет, финансиран някога от бюджета на Европейския съюз, от 1,8 трилиона евро. След кризата с коронавируса и последиците от нея пакетът ще помогне за възстановяването на по-екологична, по-дигитална и по-устойчива Европа, която е способна да преодолее предстоещите предизвикателства (EU's next long-term budget & NextGenerationEU: key facts and figures, 2020).

Относно перата в новата бюджетна рамка, по-голямата част от тях са насочени към традиционни общности политики, целящи постигането на стабилност и просперитет на държавите членки. Ако през изминалата многогодишна финансова рамка 2014-2020 г. основните пера са били средства за устойчив растеж - 39%, и средства за икономическо, териториално и социално сближаване - 34%, то в настоящата МФР тези две пера отново са водещи, но ще бъдат допълнително финансирани и от фонда NextGenerationEU (EU's next long-term budget & NextGenerationEU: key facts and figures, 2020).

Дългосрочният бюджет за периода 2020-2027 г., възлизащ на стойност от 1,074 трилиона евро, съчетан с временния инструмент за възстановяване, NextGenerationEU - 750 млрд. евро, ще насочат средствата на ЕС в няколко основни посоки. Повече от 50% от сумата ще се използва за модернизация чрез политики, които включват научни изследвания и иновации, като например „Хоризонт Европа“. Традиционните политики - кохезионната и общата селскостопанска политика - ще бъдат модернизирани и ще продължат да получават значителни средства от бюджета на ЕС с цел да се подпомогне зеленият и цифровият преход. Още 30% от средствата на ЕС, както по NextGenerationEU, така и по МФР, ще бъдат изразходвани за борба с изменението на климата. Новата бюджетна рамка обръща специално внимание и на опазването на биологичното разнообразие и интегрирането на принципа на равенство между половете. (EU's next long-term budget & NextGenerationEU: key facts and figures, 2020).

Ключови програми за развитието на ЕС, като например „Еразъм +“, „EU4Health“ и „Хоризонт Европа“, ще бъдат подсилени с общо 15 милиарда евро.

Важно е да се отбележи, че в рамките на МФР 2021-2027 г. десет програми получават допълнително финансиране със споразумението на Европейския съвет от 21 юли 2020 г. сред които са програмата „Хоризонт Европа“ на първо място с увеличение на приходите към нея от 4 млрд. евро. На второ място са програмите „Еразъм +“ и „EU4Health“, съответно с увеличение от 2,6 и 3,4 милиарда евро (European Commission Data, 2021).

6. Европейският съюз след Брекзит - заключение

След дългогодишната си тенденция на разширяване Европейският съюз е изправен пред предизвикателството да се справи с оттеглянето на гържаба членка. С напускането си Обединеното кралство, един от основните нетни платци в ЕС, остава „дупка“ в общия бюджет, която трябва да бъде компенсирана от настоящите страни членки. Въз основа на анализиранията информация ЕС успява да постигне това трудно начинание чрез увеличаването на вноските на гържавите членки и намаляването на разходите. Въпреки множеството негативни ефекти, с напускането на един от основните опоненти на провеждането на интеграционни реформи на европейско ниво, пред ЕС се открива възможността да се възползва от този факт. Това може да се случи, като се предложат и въведат нови фундаментални структурни реформи, ориентирани към устойчивост на бюджета, които не само да компенсират липсата на бюджетната вноска на Обединеното кралство, но и да доведат до стабилизиране на бюджета на ЕС и повече прозрачност при финансирането на политиките занапред.

Използвана литература:

1. Begg, I. (2017), Swedish Institute for European Policy Studies, European Policy Analysis, September ISSUE 2017:9ера, *The EU budget after 2020*
2. De Ville, F., Siles-Brügge, G., Politics and Governance, (2019), Volume 7, Issue 3, Pages 1-6, *The Impact of Brexit on EU Policies*
3. European Commission (2020), *EU's next long-term budget & NextGenerationEU: key facts and figures*
4. Gordon, N. (2018), Clara Marina O'Donnell fellow (2017-18), Centre for European Reform, *The EU budget after Brexit: Reform not revolution*
5. Haas, J., Rubio, E. (2017) Research Fellow, Jacques Delors Institut - Berlin, Policy paper № 183 *Brexit and the EU budget: threat or opportunity?*
6. Kawecka-Wyrzykowska, E., Szkoła Główna Handlowa w Warszawie (2018), Available at Academia.edu, *Implications of Brexit for financing of the EU budget, with particular stress on the effects on Poland*
7. Prof. Riley, A., Ghilès, F. (2016), Barcelona Centre for International Affairs, *BREXIT: Causes and Consequences*
8. Schratzenstaller, M. (2017), Österreichische Gesellschaft für Europapolitik (ÖGfE) Rotenhausgasse, *The Brexit as opportunity for a sustainability oriented reform of the EU budget*
9. Teoman, E., Center for Eurasian Studies (2019), Analysis No: 2019 / 5, *After Brexit: the footsteps of a truly Carolingian European Union*

Възобновяемите източници на енергия в държавите - членки на Европейския съюз, като инструмент за икономически растеж и повишаване на качеството на живот

Анна-Мария Пенкова

1. Въведение

Изкопаемите горива са в основата на енергийния баланс в страните от Европейския съюз (ЕС). Делът им в общото първично енергоснабдяване през 2014 г. възлиза на 34,4% за петрола, 21,4% за природния газ и 16,7% за въглищата. (Pariž, 2018). Нарастващата зависимост на ЕС от внос на енергия, съчетана с намаляващите запаси от собствени ресурси и необходимостта от осигуряване на енергия на приемливи цени повишават ролята на енергийната сигурност и енергийната политика и това допринася за нарастващия интерес към възобновяемите енергийни източници.

През последните 15 години законодателната политика на ЕС се е развила значително в посока на насърчаването на възобновяемите енергийни източници (ВЕИ). Преходът към системи, базирани на възобновяема енергия, изглежда все по-вероятен, тъй като разходите за слънчеви и вятърни енергийни системи са спаднали значително през последните 30 години и продължават да намаляват, докато цените на петрола и газа продължават да се колебаят. Освен това икономическите и политическите механизми, необходими за подпомагане на широкото разпространение и устойчивите пазари на системи за възобновяема енергия, също бързо се развиват (Akella, 2009).

Възобновяемите източници на енергия (вятърната енергия, слънчевата енергия, водноелектрическата енергия, енергията от океаните, геотермалната енергия, биомасата и биогоривата) са алтернативи на ископаемите горива, които допринасят за намаляването на емисиите на парникови газове, диверсифицирането на енергийните доставки и намаляването на зависимостта от ненадеждни и непостоянни пазари на ископаеми горива, особено на нефт и газ (Европейски парламент, 2022).

Използването на повече енергия от възобновяеми източници (ВЕИ) е от решаващо значение за намаляване на емисиите от парникови газове в ЕС и на неговата зависимост от ископаеми горива и вносна енергия, увеличавайки по този начин сигурността на енергийните му доставки. Освен това енергията от възобновяеми източници може да играе важна роля като двигател на устойчивото развитие в селските райони. Увеличаването на дела на ВЕИ може да има и потенциал да стимулира заетостта в ЕС чрез създаването на работни места в нови „зелени“ технологии.

Целта на това изследване е да оцени какви биха били икономическите ефекти за гържавите членки от преминаването към възобновяеми източници на енергия. Ускоряването на климатичните промени подчертава повече от всякога нуждата нашите производствени сектори да се реструктурират, придобивайки облика на по-възлеродно неутрална икономика. Въпреки това, такъв преход, необходим в рамките само на няколко десетилетия, не е лишен от социални и икономически рискове. Наистина, преминаването към по-екологично съобразна икономика изисква големи инвестиции, но и огромни секторни промени. Това е особено вярно в енергийния сектор и в транспортните и енергоемките промишлености. Такива промени могат да накарат работниците в тези сектори да преживеят бързи промени и да видят работните си места застрашени, ако не се предприемат мерки.

Въз основа на литературния преглед при изграждането на концептуалния модел на изследването бе решено да се отговори на изследователския въпрос чрез метода контент-анализ. В рамките на изследването ще бъде търсен отговор на въпроса: Какви биха били икономическите ефекти за гържавите - членки на ЕС, от преминаването към възобновяеми източници на енергия?

Хипотезата, която това изследване ще провери, гласи: **Преминаването към възобновяеми източници на енергия на гържавите - членки на ЕС, ще доведе до икономически растеж и повишаване на качеството на живот.**

За целта са идентифицирани три контролни променливи: качество на живот, растеж в икономиката, намаляване на вредното въздействие на човешката дейност върху планетата.

Всички те са погбрани въз основа на съществуващата литература като фактори, измерващи общия положителен ефект от използването на ВЕИ. В своето изследване Акела (Akella, 2009) потвърждава тезата, че потенциалът на ВЕИ е огромен, тъй като те могат да отговорят многократно на световното енергийно търсене. Според Стенли Бул (Bull, 2001) технологиите за възобновяема енергия предлагат обещанието за чиста, изобилна енергия, събрана от самовъзобновяващи се ресурси като слънцето, вятъра, земята и растенията и те разполагат с важни предимства в сравнение с тези на конвенционалните енергийни източници.

2. Цели на ЕС за възобновяеми източници на енергия

За целта на нашето изследване на първо място ще разгледаме институционални източници, съдържащи информация в тази област.

Увеличаването на дела на възобновяемата енергия за производство на електроенергия (RES-E) е основна цел в рамките на ЕС, както и в световен мащаб. През 2001 г. Директива 2001/77/ЕО (Европейска комисия, 2001) относно ВЕИ в електроенергийния сектор (Европейски парламент и Съвет, 2001 г.) поставя предизвикателни индикативни национални цели за увеличаване на дела на ВЕИ в електроенергийния микс на ЕС от 12% през 1997 г. до 21% до 2010 г. (Naas, 2010). Тази директива изисква всяка гържава членка да предприеме подходящи мерки за постигане на конкретната индикативна цел за потреблението на електроенергия, произведена от ВЕИ.

Друга Директива 2003/30/ЕС е насочена към насърчаване на използването на биогорива и други възобновяеми горива за транспорт (5,75% дял на биогоривата в потреблението на транспортни горива). Приетата цел е да се постигне увеличаване на дела на ВЕИ в общото потребление на енергия в ЕС от 8,5% през 2010 г. на 20% до 2020 г. (Haas, 2010).

Съответстващите национални цели са предложени от Европейската комисия в Директивата за насърчаване на използването на енергия от възобновяеми източници (СОМ(2008) 19) (Европейска комисия, 2008) като неразделна част от пакета за климата и енергията от 23 януари 2008 г. За разлика от предишните, тези национални цели се отнасят за всички икономически сектори (а не само енергийния сектор) и са правно обвързващи. В съответствие с Директива 2009/28/ЕО страните от ЕС следва да увеличат дела на енергията, получена от възобновяеми източници, в общото си потребление на енергия (Pariz, 2018).

В изпълнение на целите за преминаване към нисковъглеродна, сигурна и конкурентоспособна икономика в края на 2018 г. (Директива (ЕС) 2018/2001) Европейският парламент приема нови цели за използване на възобновяеми източници на енергия и енергийна ефективност. С одобряването на законодателния пакет „Чиста енергия за всички европейци“ ЕС въвежда ясни и амбициозни цели до 2030 г. в областта на енергията от възобновяеми източници (ВИ) и енергийната ефективност, която да се подобри поне до 32,5%, докато делът на енергията от ВИ да е най-малко 32% от крайното енергийно потребление на ЕС (списание „Статистика“, 2019).

Новата цел, която Парламентът подкрепя през септември 2022 г., е за намаление с поне 40% на крайното енергийно потребление и с 42,5% - на първичното енергийно потребление.

За да се постигнат начертаните цели за използването на ВЕИ, трябва да се преодолеят редица бариери и да се приложат подходящи стратегии за насърчаване. Понастоящем в редица страни се прилага широк набор от стратегии. И все пак, кой от различните инструменти е най-ефективен и ефикасен за увеличаване на разпространението на ВЕИ и дали преминаването на страните към ВЕИ има положителен ефект за икономическото развитие на страните, все още е тема, по която няма единно мнение. Именно поради това, този доклад се фокусира върху проверката до каква степен преминаването към възобновяеми източници на енергия на държавите - членки на ЕС, ще доведе до икономически растеж и повишаване на качеството на живот.

Определянето на целите на енергийната политика изисква вникване в икономическите, техническите и географските фактори, които едновременно стимулират и възпрепятстват развитието на възобновяемата енергия. Пейнли и др. изброяват няколко фактора, които трябва да бъдат взети предвид при оценката на развитието на ВЕИ:

- адекватна ресурсна база за ВЕИ (слънчева, биомаса, хидро, и т.н.);
- налични технологии и техните разходи;
- търговска жизнеспособност и финансиране (публично, частно, междупнародно);
- въздействие върху околната среда и ползи;

- социално-икономическо въздействие (включително създаване на работни места и подобряване на качеството на живот);
- обхващане на централизиран и децентрализиран опции (Painuly, 2001).

Общозвестен факт е, че е необходима енергия за поддържане на живота. Анализ на световната енергийна ситуация, ориентиран към човека, се провежда по отношение на променливите, свързани с качеството на живот, които се влияят, но не се определят пряко от консумацията на енергия. Драматичните обществени промени и шесткратното нарастване на населението след индустриалната революция изискват огромни количества енергия, осигурени главно от въглища и петрол (Lambert, 2014). В близкото бъдеще по-нататъшният растеж на населението и подобряването на качеството на живот ще увеличат търсенето на невъзобновяеми изкопаеми горива и ще засилят свързаните с това последици за околната среда (Bernstein, 2008; Lee, 2018).

Растежът в развиващия се свят ще доведе до значително увеличение на глобалното търсене на енергия поради по-високото потребление на енергия на глава от населението, комбинирано с високите стойности на текущите темпове на растеж на населението. Прилагането на политики, правилно насочени към развитите и развиващите се икономики, може оптимално да насочва бъдещите енергийни нужди, за да увеличи максимално качеството на живот в световен мащаб.

Краткосрочните политики трябва да признаят текущата зависимост от изкопаемите горива, техните намаляващи запаси и последиците за климата. В този контекст трябва да се наблегне върху повишаването на качеството на живот в развиващия се свят и ограничаването на свръхпотреблението в развитите нации. Спестяванията трябва да бъдат инвестирани, за да предизвикат промяна към дългосрочно решение, основано на неограничена, чиста възобновяема енергия и технология, необходима за поддържане на високо качество на живот в световен мащаб (Pasten, 2012).

Що се отнася до социално-икономическото въздействие на ВЕИ, връзките между потреблението на възобновяема енергия и икономическия растеж представляват интерес за изследователите. Под икономическо развитие на страната се има предвид коефициентът на растеж на потреблението на енергия, превъзхождащ този на брутният вътрешен продукт (Pirlogea, 2012). Повечето проучвания се фокусират върху европейски страни, които заемат водеща позиция в използването на ВЕИ. Рафиндаги и Озтурк разкриват положителното въздействие на потреблението на възобновяема енергия върху икономическия растеж в Германия - лидер в потреблението на възобновяема енергия в Европа (Rafindadi, Ozturk, 2017). Резултатите, получени за други страни в Европа, не са толкова еднозначни. В анализа на Менагаки (Menegaki, 2011) за европейските страни не се открива връзка между икономическия растеж и потреблението на възобновяема енергия, което се обяснява с неравномерно разпределеното и неадекватно използване на ВЕИ в Европа.

По-голямата част от изследванията се концентрират върху четири хипотези (хипотезата за запазване, обратна връзка, растеж и неутралност),

когато анализират връзката „потребление на възобновяема енергия - икономически растеж“. Резултатите са двусмислени. Повечето проучвания потвърждават хипотезата за растеж (потреблението на енергия влияе върху икономическия растеж) (Marques, 2012; Pirlogea, 2012; Usan, 2014), Някои изследвания предоставят емпирични доказателства за противоположната хипотеза (Коçак, 2017).

За да подчертаем важността на възобновяемата енергия, изучаваме съответната връзка с брутния вътрешен продукт (БВП) като показател за икономически растеж. Има три възможни посоки на тази връзка (Olteanu, 2009):

Първо, започвайки от потреблението на енергия до икономическия растеж, който потвърждава факта, че енергията е важен двигател за икономиката и поддържа така наречената хипотеза за растеж; този случай прави икономиката енергийно зависима (Velke, 2012), така че всяка промяна в потреблението на енергия се отразява в БВП.

Второ, започвайки от икономическия растеж до потреблението на енергия, което означава, че една страна не зависи от потреблението на енергия, за да постигне икономически растеж, а обратното, когато се постигне ниво на развитие, се появява по-голямо търсене на енергия - това е консервативна хипотеза.

Трето - двупосочна връзка между тях, която може да се нарече и „обратна връзка“. Потреблението на енергия и икономическият растеж си влияят взаимно, което има отражение върху енергийните политики. Те трябва да се съсредоточат върху мерки за енергийна ефективност, намаляване на потреблението на енергия от традиционни източници, използване на възобновяема енергия вместо конвенционална енергия, като всички те допринасят за намаляване на емисиите на парникови газове.

Очевидно може да се спомене четвърта ситуация, тази на липса на връзка между двете променливи, наричана още хипотеза за неутралност.

Повечето проучвания, изследващи отделните европейски страни, потвърждават ефекта на потреблението на енергия върху БВП (Soytas, 2009; Dergiades, 2013) или ефекта на потреблението на електроенергия върху БВП (Dogan, 2015; Marques, 2016). Турция е единствената страна, в която горепосочените проучвания не откриват никакви връзки между БВП и потреблението на енергия (Raune, 2010). Анализите на зависимостите между потреблението на енергия и БВП най-често потвърждават хипотезата за неутралност (Menegaki, Ozturk 2013) и на места (Menegaki, 2017) потвърждават хипотезата за обратна връзка. **Различна картина, обаче, се разкрива, когато потреблението на възобновяема и невъзобновяема енергия и тяхното въздействие върху БВП се разглеждат отделно; в този случай обикновено се потвърждава или хипотезата за обратна връзка (Marques, 2012; Apergis, 2010), или хипотезата за растежа (Bilgili, 2015; Fotourehchi, 2017).**

На базата на тези данни могат да се направят следните изводи. Това проучване показва, че връзката между потреблението на електроенергия и икономическия растеж зависи от нивото на развитие на сектора на възобновяемата енергия. Колкото по-голям е дялът на сектора на възобновяемата енергия в икономиката, толкова по-забележими са връзките между

икономическия растеж и потреблението на възобновяема електроенергия. От друга страна, секторите на възобновяемата енергия в останалите страни не са достатъчно големи, за да играят съществена роля в техните икономики. Може да се заключи, че нарастването на потреблението на възобновяема електроенергия е показател за икономически растеж.

Следователно, нашата констатация, че преминаването към възобновяема енергия води до икономически растеж е вярна, тъй като тя показва, че насърчаването на възобновяеми енергийни източници не задушава икономическия растеж, а в бъдеще ще го стимулира значително. Освен други важни ползи, произтичащи от намаляването на емисиите на парникови газове или повишаването на енергийната сигурност, развитието на възобновяеми енергийни източници не възпрепятства икономическия растеж. Тази хипотеза подкрепя препоръката за развитие на сектори за възобновяема енергия в европейски страни и в страни извън ЕС със сходни условия и сходни нива на икономическо развитие.

Ползите от възобновяемите енергийни източници се простират далеч отвъд измеренията на енергийния съюз. Възобновяемата енергия е източник на икономически растеж и работни места за европейците, като понастоящем в сектора в ЕС работят над 1,5 млн. души, които генерират годишен оборот, изчислен на 158,9 млрд. евро (Euroobserver, 2019). В неотдавнашния доклад относно енергийните цени и разходи в Европа (European Court of Auditors, 2022) беше документирано, че по-големите количества възобновяема енергия са значим фактор за спада на цените на енергията на едро през последните години. Това от своя страна може да намали разходите за енергия за промишлеността и потенциално да подобри конкурентоспособността на промишлеността. И не на последно място, намаляващите разходи за технологията, съчетани с цифровизацията, превръщат ВЕИ в реалната движеща сила за предоставяне на възможности на потребителите да играят ключова роля в енергийния преход.

Преминаването към разпределени енергийни ресурси заедно с реструктурирането на електрическата индустрия означава, че хората ще имат повече възможности за избор за това как да осигурят електричество, отопление и охлаждане на домовете си. Потребителите ще могат да генерират електричество в собствения си имот и сгради с помощта на вятърна, фотоволтаична или микроторивна клетъчна технология или да купуват електричество от локална мрежа от малки, взаимосвързани генератори. Местните фирми ще могат да използват микротурбини, горивни клетки или газови технологии (Bull, 2001).

Създаването на работни места също е ключова част от дейността за икономическо развитие и здрави икономики. Системите за възобновяема енергия могат да създадат повече работни места в сравнение с конвенционалните проекти за енергийни доставки (Akella, 2009). По-разнообразната икономическа дейност в различните сектори укрепва икономиката като цяло, защото има повече начини за генериране на приходи. Това довежда до извода, че инвестирането във възобновяема енергия може да помогне за диверсифициране на икономиката. Вместо един или два основни източника на енергийни доставки (като нефт или въглища), може да има множество източници, разпръснати в набор от технологии, в зависимост от това

какви ресурси са налични на всяко конкретно място (вятър, слънчева енергия, биомаса и т.н.).

И въпреки големия оптимизъм, че използването на ВЕИ ще добави желаната от нас енергийна независимост, икономическо развитие или подобряване качеството на живот, не можем да пренебрегнем особеността на тези източници - тяхната непостоянност. Преходът към енергийна система, която до голяма степен се основава на ВЕИ, всъщност е едно от най-големите предизвикателства на нашето време. Този преход, както се развива в момента, води до редица понякога парадоксални ситуации в енергийния сектор.

Да започнем с това, че напредъкът в технологиите за ВЕИ през последните години доведе до рязко намаляване на разходите и, в съгласие със схемите за правителствена подкрепа, значително нарастване на инсталираните ВЕИ мощности в световен мащаб. Въпреки това, според изследване на Кристоф де Вosz в Германия, Франция и Белгия се отчитат редица негативни тенденции, като изкривяване на пазара, причинено от механизмите за подкрепа (De Vos, 2018).

Макар немският *Energiewende* (термин за прехода от неустойчиво използване на изкопаеми горива и ядрена енергия към устойчиво енергийно снабдяване с използване на възобновяема енергия) да е постигнал значителни успехи, са повдигнати въпроси относно неговата справедливост и рентабилност (Frondel, 2015; Cludius, 2014). От друга страна, докато инсталираните вятърни и слънчеви мощности в някои европейски страни са нараснали значително, емисиите на CO₂ почти не са намаляли поради по-ниските цени на въглищата и последващото увеличение на производството на въглища (Agora EnergieWende, 2018).

Според други изследвания цената на вятърната и слънчевата енергия пада бързо до нива, сравними с тези на традиционните източници, но в същото време потискащият цената ефект на ВЕИ създава проблеми за много традиционни производители на електроенергия в цяла Европа (Kungl, 2015). Тези данни могат да се считат за примери за недостатъци в енергийната система: системата показва, че не е годна да поеме количеството ВЕИ, необходимо за постигане на поставените цели за декарбонизация до 2050 г. Може да се твърди, че тези отрицателни примери са резултат от налагането на нови технологии върху старата парадигма на енергийната система, базирана на изкопаеми горива, която се съпротивлява на промяната.

Производството и използването на енергия вече причинява повече щети на околната среда в света, отколкото всяка друга икономическа дейност. Последните за общественото здраве от свързаното с енергията замърсяване представляват сериозно предизвикателство; последните проучвания свързват здравословните проблеми с прахови частици, серен диоксид, азотни оксиди, озон и въглероден оксид (Pore, 2006). И по отношение на глобалното затопляне, изгарянето на изкопаеми горива допринася за три четвърти от емисиите на въглероден диоксид (Bull, 2001).

Посрещането на бързо нарастващото търсене на енергия, като същевременно се поддържа чиста глобална околна среда, изисква чиста енергия за хранене на икономиката. По-високите цени на петрола и опасенията за околната среда и сигурността в крайна сметка ще доведат до прехода от

базиран на петрол горива към възобновяеми горива и горивни клетки. Разпределените енергийни ресурси, международните пазари, непрекъснатият технически напредък и общественото мнение ще увеличат използването на възобновяеми електрически технологии, заменяйки базираните на въглища, ядрени и може би електроцентрали на природен газ. Използването на възобновяема енергия ще доведе до производство и използване на енергия, което вече няма да бъде толкова вредно за околната среда (Bull, 2001).

Широкомащабното производство на възобновяема енергия, особено чрез слънчеви топлинни и фотоволтаични ферми, разположени в най-благоприятните региони, ще включва пренос на тази енергия на дълги разстояния. Европейското снабдяване от слънчеви топлинни полета ще трябва да бъде пренесено на няколко хиляди километра от Северна Африка и Близкия изток. Вероятни са загуби от около 15%, заедно с още 7% за местно разпространение (MacKay, 2008; Weeyer и Knies, 2009). И това е един от основните доводи, опровергаващи погрешното схващане за възобновяемата енергия, че тя може да служи като цялостно решение на проблемите, свързани с отричаните, но все пак надеждни изкопаеми горива и ядрена енергия.

Енергийните доставки и свързаните с тях екологични проблеми, особено глобалното затопляне, биха могли да бъдат успешно решени само чрез преминаване от конвенционалните изкопаеми горива и ядрената енергия към уж щадящи околната среда и устойчиви възобновяеми източници. Но тази хипотеза се оказва вярна само до определена степен, тъй като ВЕИ, използвани като единствен източник на енергия, не могат да отговорят на цялостното търсене на енергия, което нараства в световен мащаб, без да създават определени свързани с това проблеми за хората и околната среда. Доказано е, че доставките на ВЕ от вятърна енергия, водноелектрически язовири, слънчева енергия, топлина от земни източници и отпадъци от биомаса са неспособни да отговорят на търсенето на енергия (Azarouh, 2013).

Когато общият подход към въпроса за потенциала, ползите и предизвикателствата от преминаването към възобновяемата енергия се приложи към европейските държави, можем да направим извода, че възобновяемата енергия не може да поддържа настоящите нива на потребление на енергия. Региона от направените предположения трябва да бъдат сериозно събрани, за да е възможно това. Макар и да звучи противоречиво, акцентът на повечето европейски национални енергийни политики и на Европейската директива за ВЕИ относно стремежа към възобновяеми енергийни източници са твърде оптимистични.

Заклучение

Въз основа на анализиранията информация би могло да се заключи, че преминаването към възобновяеми източници на енергия на държавите членки ще доведе до икономически растеж и повишаване на качеството на живот. Използването на ВЕИ има много положителни ефекти в икономическото развитие, в повишаването на качеството на живот, в опазването на околната среда и много други области.

И все пак, в процеса на изследване се оказва, макар ВЕИ да имат положителен ефект върху икономическия растеж и подобряване на качеството

на живот, на този етап от развитието на човешката цивилизация е изключено да се говори за пълно преминаване към ВЕИ. Да, от една страна, те са отговор на нуждата от по-екологичнообразна икономика и намаляване на вредното въздействие на човешката дейност на земята, но задавайки си въпроса „Могат ли възобновяемите ресурси, поддържащи ранната цивилизация, да бъдат използвани с достатъчна ефективност, наличност и цена, за да посрещнат значителна част от много по-високите енергийни нужди на днешното общество?“, данните до този момент показват, че ВЕИ, използвани като единствен източник на енергия, не могат да отговорят на цялостното търсене на енергия. Но използвани паралелно ВЕИ и досегашните изкопаеми горива, в подходящ баланс, като се избират системи за възобновяема енергия вместо централизирани системи за изкопаеми горива, има възможност да бъдат избегнати екологичните проблеми.

Оценяването на икономическите ползи от ВЕИ помага на вземащите решения да разберат въздействието от развитието на ВЕИ в техните региони. Освен ползите за бизнеса, свързани с ВЕИ индустрията, които се намират в региона, информацията за икономическия потенциал може да подпомогне други регионални бизнеси, за да идентифицират пазарни възможности или да насърчат бизнеси отвън да се установят в даден регион. Следователно икономическият потенциал на ВЕИ може да предложи значителна възможност за много региони (Jenniches, 2018).

Като се вземат предвид ограниченията на изследването, бъдещите изследвания могат да разкрият други важни факти за влиянието на потреблението на енергия на държавите - членки на ЕС, върху икономическия растеж и обратно. Анализът на данните показва, че направената хипотеза е вярна, независимо че има и други фактори, които оказват влияние върху финалния резултат от преминаването към ВЕИ.

Използвана литература

1. Европейска комисия (2001). Директива 2001/77/ЕО - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=CELEX:32001L0077>
2. Европейска комисия (2008) - <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?id=558963>
3. Европейски парламент (2022). Енергия от възобновяеми източници
4. Мاستикова, С. (2019). Статистика на енергията от възобновяеми източници и предизвикателства. Списание „Статиста“ - https://www.nsi.bg/spisaniestatistika/page/bg/details.php?article_id=213
5. Agora EnergieWende, (2018). Анализ на тенденциите в енергийния сектор за възобновяеми енергийни източници, въглища, газ, ядрена енергия и емисии на CO₂, 2010-2030 г. - <https://policycommons.net/artifacts/1656746/a-clean-energy-transition-in-southeast-europe/2388396/>
6. Akella, A. (2009). Social, economical and environmental impacts of renewable energy systems. ScienceDirect, vol.34, issue 2, 390-396 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0960148108002073>
7. Apergis, N. (2010). Renewable energy consumption and growth in Eurasia. ScienceDirect, vol. 32, issue 6, 1392-1397 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140988310000976>
8. Azarpour, A. (2013). A Review on the Drawbacks of Renewable Energy as a Promising Energy Source of the Future. Arab J Sci Eng, vol. 38, 317-328 - <https://doi.org/10.1007/s13369-012-0436-6>

9. Belke, A. (2012). Energy consumption and economic growth new insights into the cointegration relationship. *ScienceDirect*, vol. 33, issue 5, 782-789 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140988311000417>
10. Bernstein, L. (2008). IPCC, 2007: Climate Change 2007: Synthesis Report - <https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/8667/>
11. Bilgili, F. (2015). Biomass energy and economic growth nexus in G7 countries: Evidence from dynamic panel data. *ScienceDirect*, vol. 49, 132-138 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032115003688>
12. Breyer, C. Knies, (2009). Grid-parity analysis for eu and us regions and market segments - dynamics of grid-parity and dependence on solar irradiance, local electricity prices and pv progress ratio - https://www.academia.edu/download/35367535/36_GRID-PARITY_ANALYSIS_Paper-EU_US.pdf
13. Bull, S. (2001). Renewable energy today and tomorrow, *IEEE*, vol. 89, no. 8, 1216-1226 - <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/940290>
14. Cludius, J. (2014). The merit order effect of wind and photovoltaic electricity generation in Germany 2008-2016: Estimation and distributional implications. *ScienceDirect*, vol. 44, 302-313 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140988314001042>
15. De Vos, K. (2018). Negative Wholesale Electricity Prices in the German, French and Belgian Day-Ahead, Intra-Day and Real-Time Markets. *ScienceDirect*, vol. 28, issue 4, 36-50 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1040619015000652>
16. Dergiades, T. (2013). Energy consumption and economic growth: Parametric and non-parametric causality testing for the case of Greece. *ScienceDirect*, vol. 36, 686-697 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140988312003155>
17. Dogan, E. (2015). The relationship between economic growth and electricity consumption from renewable and non-renewable sources: A study of Turkey. *ScienceDirect*, vol. 52, 534-546. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032115007777>
18. Euroserv'ER (2019). 19th annual overview barometer - <https://www.euroserv-er.org/19th-annual-overview-barometer/>
19. European Court of Auditors (2022). Review No 01/2022: Energy taxation, carbon pricing and energy - <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=60760>
20. Fotourehchi, Z. (2017). Clean energy consumption and economic growth: a case study for developing countries. *International Journal of Energy Economics and Policy*, vol. 7, issue 2, 61-64 - <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijeeep/issue/31921/351179>
21. Frondel, M. (2015). The burden of Germany's energy transition: An empirical analysis of distributional effects. *ScienceDirect*, vol. 45, 89-99 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0313592615000065>
22. Haas, R. (2010). A historical review of promotion strategies for electricity from renewable energy sources in EU countries. *ScienceDirect*, Vol. 15, Issue 2, 1003-1034 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032110003849>
23. Jenniches, S. (2018). Assessing the regional economic impacts of renewable energy sources - A literature review. *ScienceDirect*, vol. 93, 35-51 - <https://doi.org/10.1016/j.rser.2018.05.008>
24. Koçak, E. (2017). The renewable energy and economic growth nexus in Black Sea and Balkan countries. *ScienceDirect*, vol. 100, 51-57 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S030142151630550X>
25. Kungl, G. (2015). Stewards or sticklers for change? Incumbent energy providers and the politics of the German energy transition. *ScienceDirect*, vol. 8, 13-23 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214629615000523>

26. Lambert, J. (2014). Energy, EROI and quality of life. *ScienceDirect*, vol. 64, 153-167 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421513006447>
27. Lee, R. (2018). The outlook for population growth. *Science*, vol. 333, issue 6042, 569-573.
28. MacKay, D. (2008). Sustainable Energy - Without the Hot Air - <http://www.dspace.cam.ac.uk/handle/1810/217849>
29. Marques, A. (2012). Is renewable energy effective in promoting growth? *ScienceDirect*, vol. 434-442 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421512002911>
30. Marques, A. (2016). Electricity generation mix and economic growth: What role is being played by nuclear sources and carbon dioxide emissions in France? *ScienceDirect*, vol. 92, 7-19 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421516300283>
31. Menegaki, A. (2011). Growth and renewable energy in Europe: A random effect model with evidence for neutrality hypothesis. *ScienceDirect*, vol. 33, issue 2, 257-263 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140988310001829>
32. Menegaki, A. (2017). Redefining the energy-growth nexus with an index for sustainable economic welfare in Europe. *ScienceDirect*, vol. 141, 1254-1268 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360544217315815>
33. Menegaki, A. Ozturk, I. (2013). Growth and energy nexus in Europe revisited: Evidence from a fixed effects political economy model. *ScienceDirect*, vol. 61, 881-887 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421513005831>
34. Olteanu, A. (2009). Main factors influencing the production of biofuels in Romania. *Economia. Seria Management*, vol. 12, issue 1, 282-296 - <https://ideas.repec.org/a/rom/econmn/v12y2009i1p282-296.html>
35. Painuly, J. (2001). Barriers to renewable energy penetration; a framework for analysis *ScienceDirect*, vol. 24, issue 1, 73-89 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0960148100001865>
36. Papiž, M. (2018). Determinants of renewable energy development in the EU countries. A 20-year perspective. *ScienceDirect*, vol. 91, 918-934 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032118303034>
37. Pasten, C. (2012). Energy and quality of life. *ScienceDirect*, vol. 49, 468-476 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421512005617>
38. Payne, J. (2010). Survey of the international evidence on the causal relationship between energy consumption and growth. *Journal of Economic Studies*, vol. 37, issue 1, 53-95 - <https://doi.org/10.1108/01443581011012261>
39. Pirlogea, C. (2012). Econometric perspective of the energy consumption and economic growth relation in European Union. *ScienceDirect*, vol. 16, issue 8, 5718-5726 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032112003905>
40. Pope, C. (2006). Health Effects of Fine Particulate Air Pollution: Lines that Connect. *Journal of the Air & Waste Management Association*, vol. 56, issue 6, 709-742 - <https://doi.org/10.1080/10473289.2006.10464485>
41. Rafindadi, A. Ozturk, I. (2017). Impacts of renewable energy consumption on the German economic growth: Evidence from combined cointegration test. *ScienceDirect*, vol. 75, 1130-1141 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032116308541>
42. Soytaş, U. (2009). Energy consumption, economic growth, and carbon emissions: Challenges faced by an EU candidate member. *ScienceDirect*, vol. 68, issue 6, 1667-1675 - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921800907003515>
43. Ucan, O. (2014). Energy Consumption and Economic Growth Nexus: Evidence from Developed Countries in Europe. *International Journal of Energy Economics and Policy*, vol. 4, issue 3, 411-419 - <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijeeep/issue/31910/350819>

България в еврозоната – какво влияние ще има еврото?

Петя Кръчмарова

1. Увод

Еврото е най-осезаемото проявление на европейска интеграция и е официалната валута на 20 от страните от Европейския съюз, членки на еврозоната. Това е втората по значение резервна валута, както и втората парична единица, с която се търгува най-много – след щатския долар (Евростат). Още с подписването на договорите за членство в Европейския съюз, всички страни кандидатки се съгласяват с това в даден момент от членството си в Съюза да приемат еврото като официална валута. Има и страни (като Дания), които предпочитат да не участват в еврозоната, но тези изключения се договарят предварително. След като е подписан договорът за членство, страната не може да не приеме официалната валута на Съюза, но трябва да изпълни критериите за конвергенция, залегнали в Договора от Маастрихт. Критериите са следните (Съвет на Европейския съюз, 2020): ценова стабилност, стабилни и устойчиви публични финанси, стабилност на валутните курсове и дългосрочни лихвени проценти. За да приеме страната новата валута, то инфлацията не може да е с размер, по-голям от 1,5 процентни пункта от тази на трите държави членки с най-добри показатели. Освен това държавата не трябва да е обект на процедура при прекомерен дефицит, както и трябва да е член на механизма ERM II поне 2 години без сериозни отклонения от централния му курс. А що се отнася до лихвените проценти, то те не могат да бъдат по-високи от 2 процентни пункта над размера в трите държави членки, показващи най-добри показатели в областта на ценовата стабилност.

Като страна - членка на Съюза вече 16 години, България от 2020 г. също е в „чакалния за еврозоната“. По първоначални данни и очаквания България трябваше да приеме еврото скоро след присъединяването си (2009-2010 г.). Редица фактори, обаче, повлияват и забавят темпото на приемането на новата за страната валута. Някои от тях са външни - преди всичко световната икономическа криза, която създаде дефицит на доверие в еврозоната, както и вътрешни - забавяне в реформите, ниско ниво на конвергенция, проблеми в областта на правосъдието и вътрешните работи (Симеонов, 2022).

Мненията по тази тема са противоречиви. По изследване и данни на Алфа Рисърч от 2022 г. процентът на гражданите, които са твърдо „за“ възможно най-скорошното приемане на еврото, е висок, но не липсват и тези, които все още със страх и неразбиране подхождат към идеята. Идеята, както и желанието за по-бързо приемане на новата валута в България

се базират на това, че тази промяна ще благоприятства гражданите, бизнесите и други. На отсрещната страна, обаче, са поставени противоречивите аргументи, че пред страната стоят много предизвикателства и че с приемането на единната валута хора и бизнеси ще застанат пред силна интернационална конкуренция.

Възложено от Министерството на финансите, се реализира двумоделно социологическо проучване „Обществените нагласи за въвеждането на еврото в България и ползите от членството на страната ни в еврозоната“ (Алфа Рисърч, 2022). Проучването се провежда между пълнолетното население в България и представителите на бизнеса в страната. Включват се хора както от мъжки, така и от женски пол на възраст от 18 до над 60 г. Сред анкетираните има хора с основно, средно и висше образование. Що се отнася до бизнеса – по-голямата част от анкетираните се занимават с услуги, а останалите с търговия, индустрия и селско стопанство.

От проучването се прави изводът, че в българското общество съществуват много притеснения и страхове от присъединяването на страната ни към еврозоната. Тази резервираност води до поляризирано отношение към въвеждането на еврото. Една трета от пълнолетните граждани (от които 15% категорично, а 18% по-скоро) одобряват приемането на единната европейска валута. На противоположната позиция е всеки втори, участвал в проучването – 23% изразяват по-скоро неodobрение, а 27% са изцяло против.

За разлика, обаче, от обществеността, по доста по-различен начин изглеждат нещата при хората от бизнеса. Две трети от неговите представители одобряват присъединяването на страната към еврозоната. Очакванията и нагласите на предприемачите от приемането на еврото са следните: 59% очакват позитивен ефект върху икономиката на страната, а 61% – върху собствената им фирма. Близо три пъти по-ниски са песимистичните нагласи. 28% са скептични за последициите върху националната икономика, а 18% – за ефектите върху компанията им. Има и такива, които остават без мнение – те са около 15%. Според бизнеса единствените, които биха изпитали известни затруднения в тяхната сфера и биха се нуждаели от помощ и подкрепа, са счетоводните им отдели, защото ще има нужда от адаптиране на касовите разплащания, обучения на служителите при директна работа с клиенти и други, свързани с работа с новата валута (Алфа Рисърч, 2022).

Настоящото изследване не цели да обхване всички аспекти от приемането на еврото в България – пътят, който е и ще бъде изминат, самата процедура и прочее. Авторът на текста търси отговор на въпроса: **Как ще повлияе приемането на еврото в България на икономиката?**

Професор Стив Ханке смята, че България ще последва гръцката съдба с приемането на единната европейска валута (bTV news, 2020). Реално Ханке не защитава тезата си с никакви сериозни доказателства, но все пак тя е доста широко разпространена благодарение на медиите. При Гърция ситуацията е доста различна, което дава възможност да се смята, че този „гръцки сценарий“ няма да се осъществи на българска територия. Още повече, че след случая с Гърция в европейското законодателство са приети промени, гарантиращи воденето на устойчиви икономически и фискални политики.

Изхождайки от гореспоменатите мнения, това изследване ще се опита да провери хипотезата: **Ползите от преминаването към единната валута в България надминават рисковете.** Нейното потвърждаване ще опровергае негативизма у българското общество спрямо въвеждането на еврото.

За целта са идентифицирани и ще бъдат разгледани ползите - какви са те и как всяка една от тях влияе върху интеграцията, както и ще се обърне внимание на рисковете и защо те отстъпват на плюсовете. Ще бъдат изложени и мнения на чужди експерти, които имат различни наблюдения по повод единната валута. Ще бъдат разгледани и някои страни, приели наскоро еврото и как това се отразява на тяхната икономика.

В настоящия текст няма да бъдат разглеждани абсолютно всички ползи и разходи, които са споменавани някога и са свързани с валутата. Обект на текущия анализ на автора са тези, подбрани въз основа на тежестта и нивото на информацията.

2. Изложение

Ситуацията в държавите, които са приели еврото, е различна, тъй като всяка страна има свои собствени уникални икономически и политически условия. Като цяло, обаче, страните, които са приели еврото, са се възползвали от предимствата на това да бъдат част от обща валутна зона като увеличена търговия и инвестиции, по-ниски трансакционни разходи и намален валутен риск. Към 2021 г. икономиката на еврозоната се възстановяваше от въздействието на пандемията от COVID-19 и паричната политика на Европейската централна банка (ЕЦБ) все още е отстъпчива, с по-ниски лихвени проценти и мерки за количествено облекчаване. Към днешна дата се смята, че вече икономиката се е възстановила след пандемията и не се очакват сериозни трусове от войната в Украйна.

Литва приема еврото като своя официална валута на 1 януари 2015 г. От тогава страната е изпитала редица предимства и предизвикателства, свързани с това да бъде част от еврозоната. Едно от предимствата на приемането на еврото е увеличаването на търговията и инвестициите с други страни от еврозоната. Освен това еврото осигурява стабилна и предвидима валута, която спомага за намаляване на валутния риск за бизнеса и потребителите. Въпреки това Литва също е била изправена пред някои предизвикателства, свързани с еврото. Едно от основните е загубата на автономия на паричната политика, тъй като паричната политика на страната сега се определя от Европейската централна банка (ЕЦБ), а не от Националната банка на Литва. Освен това процесът на приемане на еврото изисква значителни разходи за приспособяване, особено за малките и средните предприятия в страната. „По-силен икономически растеж и растеж на доходите, по-ниски разходи за заеми и плащания, край на разходите за обмен литас-евро - това са предимствата, донесени от еврото, което беше въведено в Литва преди пет години. Изчисленията на банката на Литва показват, че въпреки че въвеждането на еврото е свързано с определени разходи, ползите от него очевидно надхвърлят всички направени разходи.“ (Bank of Lithuania, 2019)

Словакия (заменя валутата си с евро на 1 януари 2009 г.) също е с положителна нагласа след приемането на еврото. Гражданите имат правото определен период от време да използват и старата си валута, докато се премине изцяло към еврото. Цените са закръгляни в полза на клиента. От банката на Словакия уверяват, че тази промяна се е случила плавно и без сътресения за гражданите. Смятат, че така е протекла и смяната на двете валути.

Сред чуждестранните експерти има широк спектър от мнения относно еврото. Някои експерти твърдят, че еврото е имало успех и е гонесло много ползи за страните, които го използват – като увеличена търговия и инвестиции, по-ниски трансакционни разходи и намален валутен риск. Според тях еврото е изиграло положителна роля за насърчаване на европейската интеграция и сътрудничество.

Други експерти, обаче, критикуват еврото и твърдят, че то е довело до редица проблеми. Например, някои експерти смятат, че еврото е довело до загуба на автономия на паричната политика за страните в еврозоната и че това е затруднило тези страни да реагират на икономически шокове. Освен това някои експерти са на мнение, че еврото е довело до дисбаланси в еврозоната, тъй като някои страни са успели да се възползват повече от други от общата валута.

Според автора на този анализ мащабът, в който еднината валута се използва, както и размерът на еврозоната също носят нови възможности в световната икономика. Еднината валута прави еврозоната по-привлекателен регион за бизнес с държави извън ЕС, като по този начин насърчава търговията и инвестициите. Разумното икономическо управление прави еврото привлекателна резервна валута за страните извън ЕС и дава на еврозоната по-могъщ глас в световната икономика. Стабилността на еврото също го прави привлекателно за предприятията по света, които търгуват с Европа, да приемат цени, определени в евро. Това спестява на европейските предприятия разходите, свързани с промените в обменните курсове и разходите за конвертиране на евро в други валути. Еврото е избраната валута за почти 40% от глобалните трансгранични плащания и за почти половината от износа на ЕС в световен мащаб. Мащабът и внимателното управление също така осигуряват икономическа стабилност на еврозоната, като я правят по-устойчива на външни икономически „шокове“, т.е. внезапни икономически промени, които могат да възникнат извън еврозоната и да нарушат националните икономики, като например покачване на цените на петрола в световен мащаб или глобални сътресения на валутните пазари. Размерът и силата на еврозоната я правят по-способна да абсорбира подобни външни шокове без загуба на работни места и по-нисък растеж (Евростат).

Андрю Бийти е експерт във финансите, бизнеса и инвестирането. Към момента той се занимава с развитие на индустрията. През 2021 г. той разглежда еврото и излага следните аргументи, с които главно го подкрепя (Investopedia, 2021).

Насърчаване на търговията

Основните ползи от еврото са свързани с увеличената търговия. Пътването бива улеснено чрез премахване на необходимостта от обмяна на пари.

По-важното е, че валутните рискове са елиминирани от европейската търговия. С еврото европейските фирми могат лесно да направят сравнение и да се възползват от най-добрите цени от гоставчици в други страни от еврозоната. Това прави цените прозрачни и увеличава конкуренцията между фирмите в страните, използващи еврото. Трудът и стоките могат да преминават по-лесно през границите до мястото, където са необходими, което подпомага ефективността на Съюза като цяло.

Насърчаване на инвестициите

Еврот е благоприятно за насърчаване на трансграничните инвестиции в рамките на еврозоната. Инвеститорите в гържави, използващи чуждестранни валути, са изправени пред значителен валутен риск, който може да доведе до неефективно разпределение на капитала. Въпреки че акциите също имат риск от валутния курс, въздействието върху облигациите е много по-голямо поради по-ниската им волатилност.

Взаимна подкрепа

На теория еврото трябва да помогне на страните, които го приемат, да се подкрепят взаимно по време на криза. Валутите на страните с по-големи икономически обикновено са по-стабилни, защото могат да разпределят риска по-ефективно.¹

Вийти излага един минус като основен и това е твърдата парична политика. Досега най-големият недостатък на еврото е пробезданата парична политика от Европейската централна банка, която често не отговаря на местните икономически условия. Обичайно е части от ЕС да проспират, да са с висок растеж и ниска безработица. За разлика от тях други страдат от продължителни икономически спадове и висока безработица.

2.1. Ползи от преминаването към единната валута

В настоящата част ще бъдат изложени някои от ползите, разгледани и подбрани от съществуващата литература.

Съществена полза от приемането на еврото за България е по-пълноценното приобщаване към вътрешния пазар на Европейския съюз. Една от основните цели на валутата е да създаде условия за по-плавното функциониране на вътрешния пазар на Съюза. Присъединявайки се към еврозоната, положителните ефекти от участието на България във вътрешния пазар, където са се установили свободно движение на стоки, услуги, хора и капитали, се засилват, макар и вече някои от тях да са факт. С приемането на еврото гореспоменатите допълнително ще се увеличат (Симеонов, 2022). Към момента, заради членството на България в Европейския съюз свободно движение на стоки, хора, услуги и капитали е възможно, но що се отнася до икономика и финанси, би било сравнително по-лесно, каквото и да се извършва, да е между две страни, работещи с еврото като официална валу-

---

¹ Например, дори просперираща малка карибска държава може да бъде опустошена от ураган. От друга страна, американският щат Флорида може да се обърне към останалата част от Съединените щати, за да помогне за възстановяването след урагана. В резултат на това щатският долар е една от най-стабилните валути в света.

та. Чисто административно дори би могло да се спести време, ако и България е в еврозоната.

Друг ефект от приемането на еврото е, че се очаква да се увеличи търговията и инвестициите от други страни от Европейския съюз, тъй като ще се премахне необходимостта от обмяна на валути (Евростат). Това би трябвало да улесни българския бизнес да продава своите стоки и услуги в други страни от ЕС, а чуждестранният бизнес да инвестира в България. Очаква се еврото да повиши и привлекателността на България като дестинация за чуждестранни инвестиции. Стабилността и надеждността на еврото може да го направи по-привлекателно за инвеститорите в сравнение с българския лев, който е по-малко използвана валута. Това може да доведе до приток на капитали в България, което да стимулира икономическия растеж. В периода януари - септември 2022 г. най-големите нетни положителни потоци по преки инвестиции в страната са от Кипър, Италия и Белгия (БНБ, 2022). В сравнение с преките чуждестранни инвестиции от 2021 г. за периода януари - септември, същите през 2022 г. се увеличават с 10,9%. Проучванията прогнозираят, че при смяната на валутата преките чуждестранни инвестиции ще се повишат. Този извод се прави и от гържавите, които вече са приели еврото за своя официална валута - при много от тях инвестициите са се покачили скоро след превалутирането.

Взаимната подкрепа също е фактор от голямо значение. Еврото трябва да помага на страните, които са го приели, да се подкрепят по време на криза. Валутите на страни, които са с по-големи икономички, обикновено са по-стабилни, защото имат възможността да разпределят риска по-ефективно (Минчев, 2021). Това ще помага за по-лесното преминаване през пандемии, икономически и социални кризи.

Също така ще липсват разходите за обмяната на левове в евро и обратно. Няма да има такси и курсови разлики при превалутиране в евро и лева (Негев, 2020). Дори от битова гледна точка много често се случва хората да проучват в кое чейндж бюро би им било по-изгодно да обменят левове в евро, за да не загубят от комисионни и от курсови разлики при пътуване. С приемането на единната европейска валута това няма да се случва и така нито при пътуване в чужбина, нито при нужда от евро поради работни въпроси и пр. няма да се налага да се обменя валута и няма да се губи от курса.

Погобряването на конкурентоспособността на икономиката в страната е друга важна характеристика с положителна роля. Отварянето към вътрешния пазар на Европейския съюз, по-големият брой инвестиции и по-малкото разходи за икономическите субекти при ползването на еврото също спомагат за подобряването на конкурентоспособността в бизнеса (Симеонов, 2022).

Очаква се да се намалят и счетоводните разходи, защото когато валутата се уеднакви с тази на останалите страни с евро, управлението на фирмите в дългосрочен план ще бъде по-лесно. Като естествено това важи за фирми/компани, извършващи международна търговия. Първоначално ще е необходимо известно време и обучение на тази част от бизнеса, но преминаването ще бъде плавно, което ще даде възможност за стабилизиране и навлизане в новостите.

Важно предимство е и елиминирането на валутния риск спрямо еврото и на възможността за възникване на валутна криза, породена от вътрешни за икономиката фактори. При наличието на паричен съвет и трайно фиксиран валутен курс на лева към еврото този риск за националната икономика не е значителен. Според изследвания средното оскъпяване при обмена на левове срещу евро през 2019 г. представлява едва 0,01% от БВП и очакваните ползи произтичат от отпадането на тези разходи, както и на необходимостта от хеджиране от валутен риск (Чобанов, 2022).

Приемането на еврото може да доведе и до по-ниски лихвени проценти в България, тъй като Европейската централна банка определя единен лихвен процент за всички страни, които използват еврото. Това би направило заемите по-евтини за бизнеса и физическите лица, което би могло да помогне за стимулиране на икономическия растеж.

Също изключителна полза от приемането на единната европейска валута в България е и улесняването на външната търговия за страната, което води и до увеличаването на търговските потоци. Този внос и износ всъщност не се отнася само за страни от Европейския съюз, но и за трети държави, защото много от тях използват еврото като парична единица при външно-търговски сделки (Симеонов, 2022). Изводите от този засилен внос-износ са ясни - покачване на производството и съответно потреблението, създаване на нови работни места, спад в безработицата, богат избор от продукти и услуги на достъпни цени, икономически растеж и т.н.

2.2. Рискове от преминаване към единната валута

В този раздел ще бъдат изложени част от рисковете, които така силно плашат голям процент от населението.

Според доклад на БНБ при членство в еврозоната паричната политика на Европейската централна банка по-бързо и по-ефективно ще се пренася в българската икономика. Понастоящем валутният борг частично предпазва българската икономика от прекалено експанзивната парична политика, която причинява надуването на балони в цените на финансовите активи и недвижимите имоти освен отражението си върху ценовото равнище (Чобанов, 2022).

Повишаването на цените при въвеждането на еврото е незначително (Симеонов, 2022). Анализите от последните присъединили се към еврозоната страни показват, че всъщност ефектът от инфлацията е не повече от 0,3%, което е напълно поносимо за икономиката на България (Симеонов, 2022).

България ще загуби паричния си суверенитет, което всъщност притеснява по-голямата част от българските граждани, които са против приемането на еврото, както и правото да провежда активна парична политика. Но това и сега е така, защото валутният борг не допуска БНБ да се намесва на паричните пазари. От гледна точка на текущата ситуация (валутен борг) загубата на суверенитет има по-скоро сантиментална стойност, срещу което е предвидена известна компенсация - правото да се постави български символ на гърба на „българските“ евроцентове. Това е добър компромис, защото няма да „загубим българското“ както смятат много хора.

Ако се гледа по-дългосрочно, окончателният отказ от парична политика означава, че страната се лишава завинаги от един екстремн инструмент (девалвацията), но това е нещо, което мнозинството от българските граждани виждат по-скоро в положителна светлина (Економикс, 2020).

Друга негативна страна е, че българските банки ще трябва да заплащат такси за надзора, осъществяван от ЕЦБ. Те ще се лишат от известни източници на приходи. Такива са комисионите за превалутиране (Економикс, 2020). И все пак страната ни е готова да поеме този вид разход, защото влиянието му няма да е съществено за икономиката.

3. Заключение

В заключение може да се каже, че приемането на еврото има както редица позитиви, така и рискове за икономиката и движението на капиталите. Очакват се както повишен икономически растеж, подобрена конкурентоспособност, така и леки дисбаланси по отношение на инфлацията например. Други позитиви, обаче, са и нарастването на търговията и чуждите инвестиции, намаляване на безработицата и посрещането на много чужди туристи. И все пак всичко води до това, че определено позитивите имат превес, вижда се и от изложението – не само количествено плюсовете са повече, но и качествено, което е и по-важният фактор. Макар и да има известни рискове, те биват преценени и внимателно следени от експертите в съответните области. Съответно икономиката и движението на капиталите ще благоприятстват от тази шокова за някои стъпка. Все пак трябва да се има предвид това, че страната няма да промени валутата си докато не изпълни икономическите условия за присъединяване към еврозоната. Това се прави с цел да се гарантира, че страната е готова за интегриране към валутния режим на еврозоната. България няма „насилствено“ да приеме еврото, напротив – тя ще бъде подготвена и стабилна да понесе тази промяна, което намалява риска от сериозни сътресения. Още повече че опасенията от ценова инфлация заради превалутирането също са невалидни, защото ще има достатъчно дълъг период, в който ще може да се превалутират левовите, а и период, в който хората ще могат да плащат както с левове, така и с евро. Освен това както се вижда в гореизложеното, страните, споменати в настоящия текст и приели еврото, виждат повече позитиви от тази промяна. Естествени са някои трудности в определен период от време, но въпреки това е напълно възможно те да бъдат превъзможани. Точно заради това се дава период за „напасване“ на социалния и икономическия живот – за да бъде плавно и възможно по-леко преминаването към еврото. България е член на Европейския съюз и за да продължи положителната ѝ интеграция, това е следващата стъпка, която трябва да бъде изпълнена.

Библиография

1. Договор от Маастрихт (1991); достъпно на: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/bg/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>
2. Евростат; достъпно на: <https://ec.europa.eu/eurostat>

3. Манчева, И. (2020). Еврозоната - ползи и рискове, Економикс; достъпно на: <https://economix.bg/eurozone-advantages-risks>
4. Минчев, Т. (2021). Предимства и недостатъци на еврото; достъпно на: <https://money.bg/finance/predimstva-i-nedostatatsi-na-evroto.html>
5. Недев, С. (2020). Приемане на еврото в България - предимства и недостатъци; достъпно: <https://conservative.bg/priemane-na-evroto-v-bulgaria-predimstva-i-nedostatatsi/>
6. Симеонов, К. (2022). Пътят на България към еврозоната, изд. Минерва
7. Чобанов, Д. (2022). Ползите за България от въвеждането на еврото; достъпно на: <https://trud.bg/>
8. Ханке, С. (2022). bTV Новините; достъпно на: <https://btvnovinite.bg/predavania/tazi-sutrin/profstiv-hanke-ekskluzivno-pred-btv-balgarskijat-narod-shte-zagubi-ot-priemaneto-na-evroto.html>
9. Alfa Research (2022); достъпно на: <https://alpharesearch.bg/post/1004-obshtestveni-naglasia-za-vuvejdaneto-na-evroto-v-bulgaria.html>
10. Beattie, A. (2021). Pros and Cons of the Euro; достъпно на: <https://www.investopedia.com/ask/answers/09/euro-introduction-debut.asp>
11. Bank of Lithuania (2019); достъпно на: <https://www.lb.lt/en/news/5-years-with-the-euro-obvious-benefits-for-lithuania>

Как войната в Украйна се отразява икономически на гържавите - членки на Европейския съюз?

Елизавета Макарова

1. Въведение

Войната в Украйна оказва значително влияние върху икономиките на европейските страни, особено на тези, които имат обща граница с Украйна. Конфликтът започна през 2014 г., когато Русия анексира Крим и подкрепи сепаратистите в Източна Украйна. Оттогава конфликтът ескалира в пълномащабна война, която доведе до смъртта и разселването на хиляди хора. Войната в Украйна има пряко въздействие върху икономиките на страните, които имат обща граница с Украйна - Полша, Унгария, Румъния и Словакия. Тези страни трябва да се справят с бежанци и с нарушаването на търговските и икономическите отношения с Украйна. Конфликтът също така създаде проблеми със сигурността на тези страни, което доведе до увеличаване на разходите за отбрана и необходимостта от укрепване на техните граници. Икономическите последици от конфликта се усетиха и в други части на Европа.

Европейският съюз (ЕС) наложи икономически санкции срещу Русия. Те оказаха значително въздействие върху икономиките както на Русия, така и на страните от ЕС. Санкциите засегнаха особено икономиките на страните от Източна Европа, които исторически имат икономически връзки с Русия. Санкциите прекъснаха търговията между тези страни и Русия, което доведе до намален износ и загуба на приходи. Освен това несигурността около конфликта доведе до намаляване на чуждестранните инвестиции в тези страни, което допълнително се отрази на техните икономики.

Конфликтът в Украйна има и по-широки последици за европейската икономика като цяло. Несигурността и нестабилността, причинени от конфликта, имат отрицателно въздействие върху европейските финансови пазари, което доведе до намаляване на доверието на инвеститорите и увеличаване на рисковите премии. Конфликтът също има отрицателно въздействие върху енергийните пазари, особено пазарите на природен газ, тъй като Украйна е важна транзитна страна за износа на руски газ за Европа. Рязкото нарастване на инфлацията под натиска на цените на енергията, храните и другите суровини се отразява на световната икономика, която все още се бори с икономическите последици от пандемичната криза. Целта на тази разработка е да разгледаме как войната в Украйна се отразява на икономиката на Европейския съюз. Ще анализираме прогнозите, които бяха направени за страните преди войната, по време на войната и какво ще се случи с икономиката след войната.

2. Как са свързани Украйна и ЕС

Активното партньорство на Украйна и държавите - членки на ЕС, започна с членството на Украйна в програмата за Източно партньорство през 2009 г. Освен това Украйна и Европейският съюз подписаха Споразумение за асоцииране, което замени предишното Споразумение за партньорство и сътрудничество.

Европейският съюз е важен икономически партньор за Украйна. През 2015 г. Европейският съюз представляваше 34% от целия украински износ и 41% от украинския внос на стоки. През февруари 2019 г. Върховната рада законово определи курса към присъединяване към Европейския съюз в конституцията на Украйна. В преамбюла на конституцията се съдържа формулировка за „европейската идентичност на украинския народ и необратимостта на европейския и евроатлантическия курс на Украйна“, а в член 102 правомощията на държавния глава бяха разширени: той стана „гарант за изпълнението на стратегическия курс на държавата за пълноправно членство в Европейския съюз и Северноатлантическия пакт“.

Войната в Украйна гонесе сериозни трудности за много държави. Всички страни от Европейския съюз се опитаха да участват в помощта за Украйна, войната причини промени в живота на тези страни. Първият проблем е свързан с вноса и износа от Украйна. Останалите се отнасят до огромния наплив от бежанци, растящата инфлация, покачването на цените на газа и др.

3. Проблемите, свързани с търговията с Украйна

Още преди началото на войната става ясно, че пандемията е променила транспортната и логистичната индустрия. Затварянето на държавните граници, прекъснатите вериги на доставки, отливът на работници от индустрията, нарастващата роля на електронната търговия – всичко това доведе до преосмисляне и въвеждане на нови форми на дейност за транспортните и логистичните компании. Стана ясно, че на първо място е необходимо да се съкратят веригите за доставки, както и да се обърне повече внимание на автоматизацията и дигитализацията.

Войната коренно промени ситуацията. Проблемът с търговията с Украйна започна още от първия ден на войната. Търсенето на транспортни услуги към Русия и Беларус фактически спря. С началото на военния конфликт цените на горивата рязко се повишиха, което повиши значително цената на транспортните услуги. Като се има предвид, че цената на горивата съставлява голяма част от разходите на фирмите, очевидно е, че ситуацията в бранша става много трудна. В първия ден на войната небето в Украйна беше блокирано за самолети. Всички украински пристанища бяха затворени, което доведе до сериозни смущения във веригата на доставки, тъй като преди пълномащабната инвазия до 75% от товарите се транспортират по море.

Една след друга международни компании временно спират дейността си в Украйна - Raben Group, CMA CGM, MSC, Hellmann Worldwide Logistics, Harpag-

Lloyd и Maersk.¹ UPS Express спира гоставките. Логистичният оператор DSV затваря офиси. Няма достатъчно шофьори физически, защото някои от тях са сменили волана с оръжия.

В резултат на руския обстрел беше повредена госта голяма част от инфраструктурата в страната. През март украинският бизнес евакуира производствени обекти в западните райони и започна работа в условията на война. Логистичните маршрути стават по-дълги, като се използват обходни маршрути в търсене на по-безопасни пътища. С течение на времето Украйна успя да изгради логистична система и да гоставя стоки до Украйна и Европа и обратно по-ефективно. Но това доведе до трудности, които трябваше да бъдат решени.

4. Проблемът с цените на газа

През март 2022 г., на фона на избухването на войната в Украйна, котировките на природния газ поставиха нов рекорд, доближавайки 3900 долара за 1000 кубически метра. След това цените постепенно се понижиха, но през август отново преминаха към растеж, въпреки че не достигнаха мартовските си върхове. На 15 февруари 2023 г. Европейският съюз (ЕС) започна да прилага таван на цената на газа в размер на 180 евро за 1 MWh (1975 долара за 1000 кубични метра). Анализаторите по-рано отбелязаха, че нивото на тавана от около 2000 долара за 1000 кубически метра е удобно за ЕС, тъй като няма да доведе до пренасочване на гоставките на втечен природен газ от региона към други пазари. Това ще позволи на европейските купувачи успешно да се конкурират за свободни количества гориво на пазара. На 17 февруари 2023 г. спот цените на газа в Европа паднаха под 550 долара за 1000 кубически метра за първи път от края на август 2021 г. според борсата ICE. Цените на газа се понижиха от края на август 2022 г., като спазът се ускори през декември. В края на декември 2022 г. борсовите цени на газа в Европа паднаха под 800 долара за 1000 куб. м за първи път от февруари 2022 г., на 5 януари 2023 г. - под 700 долара, а на 17 януари 2023 г. - под 600 долара.² На 26 септември 2022 г. бяха саботирани Северен поток и Северен поток 2. В тръбите на тези газопроводи бяха открити течове на три места. Европейците вече не разчитаха на гоставките по този маршрут и тръбопроводите постепенно загубиха стойността си, докато Европа преговаряше с алтернативни гоставчици на газ.³

5. Проблемът с украинските бежанци

Милиони украински бежанци, които бяха принудени да заминат в чужбина заради руската агресия, се превърнаха едновременно в проблем и в придобивка за Европа. Какво им даде Европа, какво донесоха те на Европа и какво може да загуби Украйна, ако не се върнат? От първите дни на пълномащабна инвазия европейските страни активно подкрепят бежанците от Украйна.

¹ Artur Lysionok // Как конфликтът в Украйна се отрази на европейския транспортен сектор?//Редактор Trans.INFO 24.02.2023.

² Василий Милкин.//Цената на газа в Европа се актуализира поне от година и половина. //17 февруари 2023 г.

³ Сергей Вакуленко.//Аварии в Северен поток.//30 септември 2022 г.

Държавите предоставят временно жилище, хуманитарна и социална помощ и парична подкрепа.

За първи път в своята история Европейският съюз прие Директивата за временна закрила, която установява правната рамка за регулиране на масовото пристигане на хора. Успоредно с това Европейската комисия бързо започна да се координира със страните от ЕС с цел събиране на информация за ситуацията на място и предотвратяване на трафика на хора. Генерална дирекция „Миграция и вътрешни работи“ (DG HOME) координира платформата за солидарност, която обединява държави от ЕС, международни партньори и институции на ЕС, за да гарантира прилагането на Директивата за временната закрила. Планът на ЕС за миграция и готовност за кризи събира важна информация, като например пристигането на бежанци, за да стимулира правилно отговорите за управление на миграцията.

От една страна, най-голямата бежанска вълна в Европа след Втората световна война натоварва допълнително финансовата система на ЕС. А като се има предвид, че по-голямата част от украинските бежанци са жени и деца, това е и тежест за образователната и здравната система на европейските страни.

Международният валутен фонд (МВФ) изчислява, че бежанците струват на ЕС 30 - 37 млрд. евро. Това е повече от цялата международна финансова помощ, която Украйна получи през цялата 2022 г. и е около 0,2% от БВП на ЕС.

От друга страна, когато украинските бежанци, след като получиха правото да живеят и работят, започнаха да намират работа и да плащат данъци, те станаха част от европейската работна сила и вече поддържат икономиките на страните, в които живеят. „Присъствието на украинци до известна степен компенсират рисковете от икономически спад, а в някои страни може да е помогнало да бъде избегнат“, казва Андрий Пишни, ръководител на Националната банка на Украйна. Според него бежанците са стимулирали потребителския пазар и отчасти са компенсирали недостига на работна ръка в ЕС.

Първоначално украинците в чужбина теглеха активно пари в брой - почти 10 милиарда долара през март 2022 г., но по-късно, когато бежанците започнаха да получават социална помощ или успяха да си намерят работа, а Националната банка на Украйна наложи ограничения, размерът на тегленията в брой беше намален наполовина и украинците започнаха да плащат разходите си предимно с банкови карти. Според Националната банка на Украйна средно през 2022 г. разходите на украинците в чужбина са се увеличили повече от три пъти спрямо предходната година - до 2 млрд. долара на месец. Това обаче не мина без негативни последици за Европа. По този начин напливът от бежанци засегна значително пазарите на недвижими имоти. Въпреки факта, че само една четвърт от тях са могли да наемат жилище сами, в много европейски градове наемите и цените на жилищата са се увеличили значително.

Бежанците от Украйна постепенно се превръщат в трудови мигранти. Те се интегрират активно в европейския пазар на труда и плащат данъци. Не всеки, обаче, успява да си намери работа. Според Службата на Върховния

комисариат на ООН за бежанците само 28% от украинците, избягали от войната в Европа, са били наети на работа до септември 2022 г. Освен това бежанците, дори тези с висока квалификация, обикновено трябва да търсят работа в райони с по-ниски заплати. Министерството на икономиката очаква през първата година след края на войната в Украйна да се завърнат около 3 милиона бежанци, през втората – 1,5 милиона души, а общо – около три четвърти от всички напуснали страната заради войната. Центърът за икономически стратегии прогнозира, че между една четвърт и една втора от украинските бежанци може да останат в чужбина.

Експертите от Центъра смятат, че по-възрастните хора, хората с по-ниско ниво на образование и тези, които са работили преди войната, се посклонни да се върнат. А това означава, че и без това изключително трудната демографска ситуация в Украйна може да се влоши. И все пак като цяло, според експерти, ефектът от присъствието на украинци в Европа ще бъде невдусмислено положителен и за двете страни.⁴

6. Войната в Украйна – третият асиметричен шок

Войната в Украйна според икономистите е третият асиметричен шок, преживян от Европейския съюз през последните двадесет години: финансовата и икономическата криза от 2008 г. беше последвана от кризата в еврозоната и след това от пандемията от COVID-19. Асиметричният шок е внезапна промяна в икономическите условия, която засяга страните от ЕС в различна степен. По-специално, войната в Украйна има много по-голямо въздействие върху съседните държави поради притока на бежанци и високата зависимост на тези страни от руския газ.

За да се гарантира, че асиметричните шокове няма да отслабят ЕС, капацитетът за показване на солидарност с най-засегнатите страни трябва да бъде увеличен. Това се случи, макар и бавно, след кризата от 2008-2009 г. Това е, което ЕС направи във връзка с икономическото въздействие на пандемията COVID-19 чрез съвместно снабдяване с ваксини и плана NextGenerationEU.

В допълнение към човешкото страдание и хуманитарната криза, причинени от нахлуването на Русия в Украйна, световната икономика ще почувства ефектите от забавянето на растежа и ускоряването на инфлацията. Последствията ще се разпространят по три основни канала. Първо, високите цени на стоки като храна и енергия ще говедат до още по-висока инфлация, което от своя страна ще се отрази на доходите и ще се отрази негативно на търсенето. Второ, по-специално съседните държави ще се сблъскат с прекъсвания в търговията, управлението на веригата за доставки и паричните преводи. И трето, по-ниското бизнес доверие и увеличената несигурност за инвеститорите ще натезат върху цените на активите, затягайки финансовите условия и потенциално ускорявайки изтичането на капитали от нововъзникващите пазари.

---

⁴ Анастасия Зануда// ВВС Украйна, Как украинските бежанци помагат на икономиката на ЕС//27 февруари 2023 г.

Русия и Украйна са основни производители на суровини и дестабилизацията вече доведе до скок на световните цени, особено на петрола и природния газ. Цените на храните скочиха рязко, а пшеницата, която представлява 30% от световния износ на Украйна и Русия, достигна рекордни нива. В допълнение към глобалните странични ефекти, страните, изложени на преки рискове в търговията, туризма и финансите, ще изпитат допълнителен натиск. Страните, които зависят от вноса на петрол, ще се сблъскат с нарастващи бюджетни и търговски дефицити, както и с нарастващ инфлационен натиск.

Европейските правителства също могат да се сблъскат с бюджетни проблеми поради допълнителни разходи за енергийна сигурност и бюджети за отбрана. Въпреки че рисковете за нерезидентите от падащите цени на руските активи изглеждат умерени по глобални стандарти, натискът върху нововъзникващите пазарни икономики може да се увеличи, ако инвеститорите решат да се преместят в активи-убежища. В същото време преките рискове, свързани с Русия, за повечето европейски банки са малки и управляеми.⁵

Тази война ще има сериозни последици за нововъзникващите пазари и развиващите се страни, които внасят енергия. Те ще пострадат дори повече от ЕС от растящите цени на изкопаемите горива. И не става въпрос само за енергия. Значително ще бъде влиянието на ситуацията и на пазарите на зърнени култури, пшеница и царевича, слънчоглед и торове, на които Русия и Украйна са основни износители. Цените на селскостопанските стоки вече са високи и има вероятност да се покачат още повече, създавайки сериозни рискове от бедствия и политическа нестабилност. Пандемията от COVID-19 засегна по-чувствително икономиката на развиващите се страни, отколкото на развитите. Бедността и гладът отново се увеличиха значително в целия свят. Войната в Украйна може да ги изостри допълнително, създавайки рискове от големи безредици поради нарастващите цени на храните и енергията, както сме виждали в подобни ситуации в миналото. Ето защо, въпреки трудностите, ЕС трябва да увеличи подкрепата за по-малко проспериращите страни, които страдат най-много от непреките последици от тази война, включително тези в Африка и Близкия изток.⁶

Въпреки бързия спад през годината, се предвижда средната инфлация да остане висока - 7,0% в ЕС и 6,1% в еврозоната - отново много голяма промяна спрямо очакваните само преди няколко месеца 4,6% и 4,0% за ЕС и еврозоната. До 2024 г. ЕС трябва да се адаптира в голяма степен към шока. С намаляването на инфлацията до 3,0% в ЕС и 2,6% в еврозоната се очаква растежът постепенно да се възстанови и да достигне съответно средно 1,6% и 1,5%.

Очаква се паричната политика да продължи да се затяга в условията на устойчив инфлационен натиск. Въпреки подкрепата на фискалните мерки, значителният спад на реалния разполагаем доход на домакинствата ще

⁵ Алфред Камер, Джихад Азур, Абебе Аемро Селасие, Илан Голдфайн и Джанг Йонг Ри, Как войната в Украйна засяга различни региони на света, 17 март 2022 г.

⁶ Жозеп Борел, Войната в Украйна и нейните последици за ЕС, 14.03.2022 г.

продължи през следващите тримесечия. Ударът не се ограничава само до реалните доходи. Неотдавнашните корекции в оценките на акциите и облигациите се отразиха на финансовото благосъстояние на домакинствата. Още по-важно е, че нарастващата инфлация бързо намалява реалната стойност на допълнителните спестявания, натрупани по време на пандемичната криза.

Очаква се домакинствата в повечето държави членки да могат да издържат на повишаването на лихвените проценти поради преобладаващите ипотечни кредити с фиксиран лихвен процент. Тъй като, обаче, равнището на спестяванията вече е спаднало до нивата отпреди пандемията, домакинствата няма да имат друг избор, освен да потребяват по-малко. По-високите производствени разходи и разходи за заплати, съчетани с по-високи разходи за заеми, ще окажат натиск върху финансовия капацитет на групите, докато по-ниското търсене вероятно ще намали натиска върху използването на капитала в сравнение с относително високите темпове, отчетени през последните тримесечия. От гледна точка на предлагането ще трябва да продължи сегашното приспособяване към смущенията в доставките, но се очаква постепенно да изчезнат затрудненията в производството, дължащи се на недостиг на суровини и оборудване. Тези неблагоприятни тенденции са частично компенсирани от продължаващото прилагане на Фонда за възстановяване и устойчивост. Въпреки безпрецедентния шок на енергийните разходи, фирмите от ЕС успяха да прехвърлят значителното увеличение на разходите за внос върху експортните цени, като все още ограничават пазарните загуби.⁷

Дори при липса на нови смущения в енергийните доставки, инфлацията може да остане на по-високи нива за по-дълго време. Досега инфлацията в голяма степен се дължеше на високите цени на суровините - предимно на енергията, но и на храните. Макар че тези цени може да останат високи за известно време, се очаква те да спрат да се покачват, което ще допринесе за устойчив спад на инфлацията през 2023 г. Високата степен на отвореност на икономиката на ЕС и важната роля на еврото като разплащателна валута допринесоха за този положителен резултат. Въпреки това в бъдеще по-слабият ръст на търговията и отслабването на глобалния инфлационен натиск могат да отслабят способността на фирмите от ЕС да прехвърлят по-нататъшното увеличение на разходите върху чуждестранните клиенти.⁸

2. Заключение

Агресивната война на Русия срещу Украйна продължава повече от година, няма никакви признаци за прекратяване на сраженията. Рязкото нарастване на инфлацията под натиска на цените на енергията, храните и другите суровини се отразява на световната икономика, която все още се бори с икономическите последици от пандемичната криза.

ЕС е една от най-уязвимите икономики поради географската си близост до военния конфликт и голямата си, макар и значително намаляваща, зависи-

⁷ Stefan Grobe, Как войната в Украйна се отрази на икономиката на Европейския съюз?, 18.02.2023 г.

⁸ Naomi Lloyd, Война в Украйна: първите загуби на европейската икономика, 06.08.2022 г.

мост от вноса на изкопаеми горива. От началото на руско-украинската война целият свят изпитва различни проблеми – пазарна и социална несигурност, рискове от ескалация на войната и ядрени аварии, потоци от бежанци. Войната продължава да причинява неописуеми страдания и разрушения в Украйна, а икономическото ѝ въздействие е далеч по-широко – пряко върху държавите от ЕС и косвено върху целия свят.

Използвани източници

1. Алфред Каммер и колектив, Как войната в Украйна засяга различни региони на света, Международен валутен фонд - <https://www.imf.org/en/2022>
2. Алфред Каммер, Европа трябва да преодолее опасната комбинация от висока инфлация и забавяне на растежа, Международен валутен фонд - <https://www.imf.org/en/2023>
3. Анастасия Зануда// Как украинските бежанци помагат на икономиката на ЕС// 27 февруари 2023 г., BBC Украина
4. Доклад на ООН - Мрачни глобални икономически перспективи: забавяне на растежа, висока и постоянна инфлация и повишена несигурност помрачават глобалните икономически перспективи, ООН 2022 - <https://www.un.org/site-search/?query=report+economy>
5. Artur Lysionok // Как конфликтът в Украйна промени международния транспортен ландшафт? - <https://pitd.org.pl/en/news/how-covid-19-and-the-war-in-ukraine-changed-the-international-transport-landscape-a-report/>
6. Naomi Lloyd, As cost of living soars, why is war in Ukraine hitting Europe's economy so hard? - <https://www.euronews.com/next/2022/06/08/why-war-in-ukraine-is-hitting-europe-s-economy-so-hard>
7. Stefan Grobe, Как войната в Украйна се отрази на икономиката на Европейския съюз? 18.02.2023 <https://www.euronews.com/search?query=stefan%20grobe%20ukraine&p=7>
8. Vakulenko Sergey, Shock and Awe: Who Attacked the Nord Stream Pipelines?// <https://carnegieendowment.org/politika/88062> 30 септември 2022 г

Европейският съюз -
здраве
и култура

Здравната система в България и влиянието на Европейския съюз върху нея

Мила Зархулева

Здравеопазването е един от основните социални сектори, който трябва да е водещ приоритет за всяко национално правителство, тъй като засяга именно най-важното - живота и здравето на хората. Темата за качеството на здравеопазването в България касае както пациенти, така и административното управление, тъй като се отнася до жизненото състояние на населението. Това от своя страна дава отражение върху качеството на живот на гражданите и се прехвърля върху останалите сфери на социалния живот и икономиката на една страна.

В по-голямата си част в модела на здравеопазване в Европейския съюз (ЕС) има свързани обществени, бизнес и лични интереси, като балансирането им е сложен процес, зависещ от множество фактори - екологични, географски, социални и икономически. При анализите, създаването и приемането на законодателство, както и при самото организиране на дейността на здравеопазването, част от тях, съзнателно или несъзнателно, се изпускат или подценяват, а други се надценяват, което води до не до там доброто функциониране на системата за здравеопазване (Димитър Нинов, 2013). Застаряващото население, наличието на хронични заболявания, по-дълго продължаващото лечение, липсата на квалифициран персонал са едни от главните предизвикателства, с които трябва да се справя здравната система във всяка една страна.

Координирането между държавите - членки на ЕС, е наложително и желателно, тъй като броят на свободно придвижващи се граждани в границите на Съюза все повече се увеличава. Това е предпоставка за по-лесното възникване и разпространение на зарази с епидемиологичен характер, както се случи с кризата Ковид-19. Тя показа на света, че въпреки преценките за нивото на националното здравеопазване, повечето страни се оказват неприятно изненадани и неподготвени за огромния брой болели и починали от заразната болест. Независимо че повечето страни вземат незабавни мерки за справяне с епидемията, се доказва, че една държава не може сама да успее да преодолее проблема. Малка страна като България се нуждае от финансова помощ за доставка на медикаменти, информация и по-добра организация. Тази подкрепа бива предоставена от Европейския съюз.

България като пълноправен член на ЕС е обвързана със спазване на правните норми и прилагане на политиките на Съюза. В сферата на здравеопазването тя има право на достъп до иновативни методи в медицината, до медикаменти и помощ в лечението на пациенти. В този доклад ще бъде направен преглед на качеството на здравеопазването в България и ще се

анализира как политиките на Съюза оказват влияние върху развитието на здравеопазването. Съгласно Договора за функциониране на Европейския съюз (ДФЕС), член 168, свързан с общественото здраве, става ясно, че „действията на Съюза, които допълват националните политики, са насочени към подобряването на общественото здраве, предотвратяването на болестите и заболяемостта при хората и на източниците на опасност за физическото и психичното здраве“ (ДФЕС).

Въпросът за качеството на здравеопазването стои на дневен ред още от годините преди присъединяването на България към Европейския съюз. Изследователският въпрос, който този доклад има за цел да представи, е **по какъв начин България се вписва в загадените здравни политики на Европейския съюз и успява ли да достигне нивото на страните членки с по-развита здравна система.** Въз основа на това, хипотезата, която авторът се опитва да затвърди, е, че **въпреки членството си в Съюза, България е далече от достигане нивото на качество на здравеопазване на държавите членки поради устройството на здравна система в условия на финансова нестабилност.**

Историческото развитие на България в годините преди 1989 г. и по-късно по времето на преход от планова към пазарна икономика оказват влияние върху развитието на системата на здравеопазване. В по-голямата част от XX век България е сателитна държава на СССР, в този период бива създадено Министерство на народното здраве. То има за цел да ликвидира ведомствената разпокъсаност и да създаде единство в отделните области на обществен живот (д-р. Асен Кр. Панев, 1947). Със закона за обединяване на здравните служби¹ от 1945 г. се слага началото на изпълнението на тази цел. Бива създадено планово начало и единство в ръководството на здравеопазването, национализират се частните болници и лекарствоснабдяването, преминава се към строителство на здравни заведения (главно с помощта на населението) (Христо Големанов, 1969). Законът за фонд „Здравна застраховка на служителите, пенсионерите и членовете на семействата им“ от 1945 г. предоставя безплатна медицинска помощ на около 1, 5 млн души. Нивото на здравеопазване, въпреки поставените цели за здрав народ, остава ниско и несравнимо с нивото на здравеопазване в държавите от Западна Европа. През 80-те години на XX век коефициентът на прогължителност на живот в Източна и Западна Европа сериозно се различава. В Западна Европа средната прогължителност на живот представено полове е 71,5 години (мъже) и 78,1 години (жени), а в страните от социалистическия лагер показателите са значително по-ниски - 67,1 години (мъже) и 73,8 години (жени) (Guang Guo, 1993).

Годините на преход заварват България в много неравносложно положение. От 1989 г. започва дългият и труден път на преход към пазарна икономика, в този период здравеопазването е оставено на заден план, като се приоритизира възстановяването на други сектори. Така с достигането до новия век България е принудена да се справя с предизвикателства, които са непосилни

---

¹ Закон за цялостно обединяване на здравните служби, Д-р Асен Кр. Панев, 1947 г., Развитие и характер на здравеопазването у нас.

за финансовото ѝ състояние. С присъединяването си към Европейския съюз тя съумява да придобие положителните страни от членството. Без съмнение, още дълги години страната няма да успее да настигне нивото на западните членки и на тези страни, които не са били част от комунистическия блок в сектора на здравеопазването, тъй като ѝ липсва както стабилна финансова основа, така и качествено изградена медицинска структура. Както вече беше споменато, Европейският съюз има само дотълвачи и координиращи компетенции в сферата на здравеопазването и той не може пряко да се меси в националното законодателство, но има възможност да окаже подкрепа и да има изисквания към държавите членки. През последните години ролята на ЕС в политиката на здравеопазването се развива, основно доказателство за това е епидемията от Ковид-19, която ни сполетява през 2020 година. За да успее да се справи с кризата, породена от Ковид 19, ЕС си поставя следните цели: превенция; доставки на медицинско оборудване; насърчаване на научните изследвания; гарантиране на възстановяването на ЕС; постигане на европейска солидарност; подпомагане на икономиката; подкрепа за работниците и техните работни места; пренасочване на всички средства от кохезионната политика за борба с извънредната ситуация (Androniceanu, 2020). По време на първата вълна ЕС предприема мерки, които включват инициране на съвместни процеси за поръчки на медицинско и защитно оборудване, непрекъснато споделяне на новооткрита информация и отпускане на нови средства за спешни случаи (Brooks, de Ruijter & L. Greer, 2020).

Системите за здравеопазване са организирани и финансирани по различни начини в държавите - членки на ЕС, но всеобщият достъп до качествено здравеопазване на достъпна цена както за отделните лица, така и за обществото като цяло се счита за основна необходимост. Това е една от общите ценности и принципи на здравните системи на ЕС (Eurostat, 2022). Различно е и нивото на средствата, които държавите членки отделят за здравеопазване. Например, през 2020 г. България е изразходвала за здравеопазване 8,5% от БВП, което е с 2,4% по-ниско от средното равнище за Европейския съюз.

България има схема за задължително здравно осигуряване, с малка роля на доброволното здравно осигуряване. Настъпилата инфлация води до невъзможност за част от българските пациенти да заплащат осигуровките си и принуждава близо милион от жителите на страната да останат здравно неосигурени. Икономическата рецесия от своя страна отслабва покупателната способност на домакинствата и води до един порочен кръг, тъй като здравната система отчасти разчита на частни разходи (Susanne Wixforth, Lukas Hochscheidt, 2020).

Неефективното разпределение на наличните ресурси в сектора на здравеопазването се дължи на слаба организация и високи равнища на корупция във всички нива на здравната система. С прекомерната хоспитализация за диагностика и лечение на болести, които могат да бъдат извършени амбулаторно, българската здравна система изразходва средства, които биха могли да бъдат пренасочени за постигане на по-ефективни цели и резултати. Българската здравна система остава прекалено съсредоточена

върху болничната помощ, а извънболничният сектор остава малък, с най-нисък дял от общите здравни разходи в ЕС. Здравеопазването страда от дисбаланс в разпределението на квалифицирани кадри, лекарско оборудване и добре организирани лечебни заведения, като повечето от тях са разположени в големите градове. Вследствие на това достъпът до първичната медицинска помощ става все по-трудно за жителите на малките населени места.

Голяма част от нуждаещите се от медицинска помощ често прибегват до необходимостта да предоставят „малки подаръци“ на медици и административна, за да получат нужната помощ в приемлив срок. Ако не прибегнат до тази последна мярка и останат на „опашката“ за всяка услуга, диагноза или лечение, това може значително да окаже влияние върху перспективата за успешно възстановяване (Tea Trubic, 2019). Това всъщност е слабост на голяма част от здравните системи в държавите - членки на ЕС от Централна и Източна Европа. Лекарите са недоволни от размерите на официалните заплати и твърдят, че здравните системи не им оставят друг избор освен да поискат плащания отстрану (The Economist, 2015). Подкупите често са симптом на лошо управление в системите на здравеопазване (The Economist, 2022).

За съжаление, Европейският съюз няма правомощия да санкционира националните правителства, тъй като държавите членки искат да запазят своите системи на здравеопазване независими и не желаят да предадат компетенциите си на Съюза. В същото време те осъзнават нуждата от сътрудничество и достъп до потенциала, с който ЕС разполага. Поради това обхватът на здравната политика на Европейския съюз е ограничен до регулиране на лекарствата и защита на здравето, особено на професионалното здраве и определяне за опасни вещества. Тези области на политиката биха могли да се превърнат в отправна точка за нови методи на координация, които се отнасят не само до регулаторните стандарти, но и до стабилността на здравните системи на държавите членки (Susanne Wixforth, Lukas Hochscheidt).

Европейският съюз има потенциал да осъществи по-тясна интеграция в някои области и да бъде по-ефективен при предоставянето на високо ниво на защита на здравето. Реформите не могат да бъдат приложени универсално във всички държави - членки на ЕС, като се има предвид, че те имат своите специфични нужди. Въпреки това е ясно, че е необходимо по-силно сътрудничество в областта на редица сфери на здравеопазването - например, общи доставки на лекарства (Tea Trubic, 2019). Както е описано в параграф 7 на член 168 от Договора за функциониране на Европейския съюз, „Действията на Съюза са съобразени изцяло с отговорностите на държавите членки, що се отнася до определянето на тяхната здравна политика, както и в организирането и предоставянето на здравни услуги и медицински грижи“ (ДФЕС).

Областите, в които ЕС е приел законодателство, включват: правата на пациентите при трансгранично здравеопазване; лекарства и медицински изделия; сериозни трансгранични заплахи за здравето; рак, тютюн и насърчаване на доброто здраве (European Council, EU health policy).

По какъв начин политиките и законодателството на Съюза се отразяват в България, може да се разбере, след като се изложат факти за наличните закони и се представи как те биват спазвани в страната. Третата многогодишна програма на Европейския съюз в областта на здравеопазването 2014-2020 г. има следните четири общи цели: промоция на здравето, профилактика на болестите и създаване на среда, благоприятстваща здравословен начин на живот, при отчитане на принципа „здраве във всички политики“; защита на гражданите на Съюза от сериозни трансгранични заплахи за здравето; принос за новаторски, ефикасни и устойчиви системи на здравеопазване; улесняване на достъпа на гражданите на Съюза до по-добро и по-безопасно здравно обслужване.

Борбата с рака е сред приоритетите на Европейския съюз в областта на здравето. Изследванията, новите лечения и профилактиката са в основата на мерките на ЕС срещу болестта (Европейски парламент, 2020).

В последните години в България годишно биват регистрирани близо 26 000 новозабоделели, като има над 200 000 болни от рак, което представлява 2,93% от населението на страната (Together Bulgaria). Сепенята на оцеляване от рак в България е сред най-ниските за Европейския съюз. Въпреки че петгодишната преживяемост при рак постепенно се подобрява през последните две десетилетия, България отчита най-слаби резултати в оцеляването на множество разновидности рак. Тези сравнително ниски нива на преживяемост могат отчасти да се дължат на недостатъци в програмите за скрининг и недостиг на източници в здравната система, насочени към ранна диагностика.

България все още няма разработен план за контрол на рака. Подкрепата, достъпна чрез Европейския план за борба с рака, който започна да се осъществява през 2021 г., се фокусира върху следните ключови области на действие: превенция, ранна диагностика и подобрене качеството на живот (Европейска комисия, 2021). До 2025 г. държавите членки трябва да гарантират, че съответният скрининг ще се предлага на 90% от населението, което значително ще помогне за превенцията на ескалиране на болестта в по-висок стадий. Предложението е водеща инициатива от Европейския план за борба с рака и отразява най-новите налични научни постижения и данни. За въвеждането на новите препоръки има финансова подкрепа в размер на 38,5 млн. евро (АПОЗ, 2022).

Повече от половината смъртни случаи в България се дължат на фактори, включващи консумацията на тютюневи изделия, нездравословно хранене, прекомерната употреба на алкохол и слаба физическа активност. У нас са отчетени едни от най-високите нива на употреба на тютюневи изделия сред възрастното и позрастващото население в целия Европейски съюз. Почти всеки трети възрастен в страната пуши редовно, като това е 29% от населението към 2019 г.

Друг сериозен здравословен проблем е затлъстяването. То обхваща 19% от българските деца и е сходно със средните за Европейския съюз нива за 2018 г., докато това при възрастните е 13% при средното равнище на този показател за ЕС от 16% (State of Health in the EU).

През 2018 г. смъртността от предотвратими и лечими болести в България е 188 на 100 000 души от населението, което е почти два пъти над средното за Европейския съюз от 92 на 100 000 души. Преждевременните смъртни случаи от инсулт (23%) и сърдечна недостатъчност (19%), счистани както за предотвратими, така и за лечими, заедно представляват 42% (данни от 2018 г.) от всички смъртни случаи от лечими заболявания. Това отразява както по-високото разпространение на заболяването в сравнение с други страни от Съюза, така и по-ниското качество и ефективност на грижите.

Болестите на кръвоносната система са една от основните причини за смъртност във всяка една от държавите - членки на ЕС, като процентното съотношение за 2019 г. варира между 21,6% (Дания) до 65,4% в България (Eurostat 2022). Това подчертава необходимостта от ефективни стратегии и политики за първична превенция и подобряване диагностиката на лечението (State of Health in the EU).

Очакваната продължителност на живота в България и останалите страни - членки на Европейския съюз, постепенно нараства след 1980 г. В периода 1980 - 2022 година продължителността на живот в страната е нарастнала от 71,16 (което е с 1,7 години под средното за ЕС) години до 75,49, което е 6.08% ръст.² Но подобрението е доста по-бавно в сравнение с повечето държави от Европейския съюз. Данните за 2020 г. сочат, че средната продължителност на живот в добро здраве при жените е 67,8 години, с 3,3 години над средното за Съюза, а при мъжете 63,6 - с 0,1 над средното от 63,5 (Eurostat, 2022).

България е в челните позиции на Съюза по продължителност на живот в добро здраве, но се оказва, че **„когато е в добро здраве, българинът живее дълго. Но при влошаване на здравето преживяемостта е много ниска, т.е. при необходимост от здравна помощ - активно лечение или дългосрочни грижи - здравната система не помага за удължаване на живота, което е лош атестат за ефективността ѝ“**, отбелязва Петя Георгиева от Института за пазарна икономика след направено проучване на ИПИ, възложено от националната пациентска организация (Mediarool, 2022).

Едно от основните постижения в сферата на здравеопазването в Европейския съюз, е създаване на т.нар. европейска здравноосигурителна карта (ЕЗОК). Тя дава възможност на всеки един гражданин на Съюза да получи основните медицински грижи и необходимата спешна помощ при евентуално разболяване или инцидент на територията на всяка държава членка. Картата е безплатна и дава достъп до държавно медицинско обслужване по време на временен престой в някоя от 27-те държави от ЕС, така и в Исландия, Лихтенщайн, Норвегия и Швейцария (Европейски парламент, 2018). Не е предназначена за целево търсене на лечение в друга страна, като за това са необходими други формуляри и разрешителни, предоставени от здравното министерство. Качеството на здравеопазването в България принуждава

---

² Macrotrends, Bulgaria life Expectancy 1950-2023

много от пациентите, страдащи от тежки болести, да потърсят помощ в чужбина. Законодателството на ЕС гарантира правата на чуждестранни пациенти, като те биват лекувани със същия стандарт за продукти като лекарства и медицински изделия (Европейски парламент, 2019).

Програмата „ЕС в подкрепа на здравето“ (EU4Health), създадена с цел борба с трансграничните заплахи за здравето, е нова система на Европейския съюз, която се стреми да подкрепи усилията за идентифициране на липси на лекарства, медицински препарати и други здравни продукти, които са важни при криза, и да намали зависимостта от внос. „ЕС в подкрепа на здравето“ си поставя за цел да подкрепи ефективността и устойчивостта на националните системи за здравеопазване, като увеличи инвестициите в програми за профилактика, насърчи обмена на добри практики, засили сътрудничеството на глобално ниво и подобри достъпа до здравни грижи. Програмата има бюджет в размер от 5,1 млрд. евро за периода 2021-2027 г. и ще е в полза на всички членуващи в Съюза.

Заключението е, че в България предстои сериозна работа за достигане стандарта на медицински и социални грижи на гържавите членки с по-развит сектор на здравеопазване. Въпреки извървения път и повишаване качеството на предоставените медицински услуги, страната все още е далеч от средния за Европейския съюз стандарт.

Проблемите в сектора на психичното здраве, употребата на тютюневи изделия и високите нива на корупция са едни от ключовите проблеми, на които трябва да се обърне сериозно внимание. Изискванията на ЕС за повишаване нивата на скрининг при раковите заболявания ще изиграят важна роля в намаляване на заболяемостта и ще улеснят лечението в страната, което ще намали нуждата на пациенти да търсят помощ в други страни, когато българското здравеопазване не им помага. Отпуснатите финансови средства от Европейския съюз за България допълнително ще допринесат за развитието и качеството на медицинско обслужване и ще улеснят доставките на лекарства, ваксини и оборудване от първа необходимост. България може да черпи опит от добрите практики на другите европейски страни относно здравноосигурителните услуги и да осигури по-ефективно здравеопазване в бъдеще.

Използвана литература

1. Аркади Шарков АПОЗ, 27.10.2022, Политическата воля е определяща за Националния план за борба с рака - <https://oncobg.info/2022/10/27/arkadi-sharkov-politicheskata-volya-e-opredelyashta-za-natsionalnia-plan-za-borba-s-raka/>
2. Димитър Нинев, 24.09.2013 г., Здравеопазването в България - нерешени проблеми, основни причини и насоки за решения - <https://bgeconomist.bg/>
3. Договор за функциониране на Европейския съюз
4. Д-р Асен Кр. Панев, 1947 г., Развитие и характер на здравеопазното дело у нас
5. Европейски парламент, 27.07.2018, Европейска здравна карта: за по-безопасно пътуване <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/priorities/zdravna-politika-na-es/20170705ST079036/evropeyska-zdravna-karta-za-po-bezopasno-ptuvane>

6. Европейски парламент, 15.07.2019, Как ЕС работи за подобряване на здравето на европейците <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/priorities/zdravna-politika-na-es/20190705ST056307/kak-es-raboti-za-podobriavane-na-zdraveto-na-evropeytsite>
7. Европейски парламент, 04.02.2020, Борбата с рака в ЕС: статистика и мерки - <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/society/20200131ST071517/borbata-s-raka-v-es-statistika-i-merki-infoghrafiki>
8. Йовка Димитрова, 6.08.2020 г., Евромилионите са тук. За какво ги харчи България и за какво другите страни от ЕС - <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30768253.html>
9. Министерство на здравеопазването, Трета годишна програма на Европейския съюз в областта на здравето 2014-2020 - <https://www.mh.government.bg/bg/evropeyski-programi/tekushhti-programi-i-proekti/programa-na-es-v-oblastta-na-zdraveto-2014-2020/obshta-informaciq/>
10. Христо Големанов, 1969 г., 25 години народно здравеопазване
11. Androniceanu, A. (2020). Major structural changes in the EU policies due to the problems and risks caused by COVID-19. *Administratie si Management Public* - https://ramp.ase.ro/_data/files/articole/2020/34-08.pdf
12. Brooks, Eleanor & Geyer, Robert (2020) The development of EU health policy and the Covid-19 pandemic: trends and implications, *Journal of European Integration*, 42:8, 1057-1076 - <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/07036337.2020.1853718>
13. Eurostat, 06.2022, Healthy life years statistics - https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Healthy_life_years_statistics#Healthy_life_years_at_birth
14. Eurostat, 09.2022, Cardiovascular diseases statistics - https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Cardiovascular_diseases_statistics#Deaths_from_cardiovascular_diseases
15. European Council, EU health policy - <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-health-policy/>
16. Eurostat, November 2022, Healthcare expenditure statistics - https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Healthcare_expenditure_statistics#Healthcare_expenditure
17. Eurostat, 2022, Mental health and related issues statistics - https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Mental_health_and_related_issues_statistics#Mental_healthcare
18. Guang Guo, 1993, Mortality Trends and Causes of Death: A Comparison between Eastern and Western Europe, 1960s-1980s
19. Macrotrends, Bulgaria life Expectancy 1950-2023 - <https://www.macrotrends.net/countries/BGR/bulgaria/life-expectancy#:~:text=The%20life%20expectancy%20for%20Bulgaria,a%200.17%25%20increase%20from%202019>
20. Mediapool, 25.05.2022, В България има лесен достъп до лекар, достатъчно болници, но лошо качество на здравеопазването - <https://www.mediapool.bg/v-bulgaria-ima-lesen-dostap-do-lekar-dostatachno-bolnitsi-no-losho-kachestvo-na-zdraveopazvaneto-news335940.html>
21. State of Health in the EU, България - здравен профил на страната 2021 - https://health.ec.europa.eu/system/files/2022-01/2021_chp_bulgaria_bulgarian.pdf
22. Susanne Wixforth and Lukas Hochscheidt, 26.05.2020, A solidaristic European strategy for public health - <https://www.socialeurope.eu/a-solidaristic-european-strategy-for-public-health>
23. Tea Trubic, 7.06.2019, EU should tackle health inequality with investments: MSD official - <https://www.euractiv.com/section/health-consumers/news/eu-should-tackle-health-inequality-with-investments-msd-official/>

24. The Economist, 24.05.2015, Patients bearing gifts - <https://www.economist.com/europe/2015/03/24/patients-bearing-gifts>
25. The Economist, 06.09.2022, Corruption in Europe's health services is surprisingly common - <https://www.economist.com/graphic-detail/2022/09/06/corruption-in-europes-health-services-is-surprisingly-common>
26. Together Bulgaria - <https://www.together.bg/4431/zdravni-2-100-000-evro-obrazovatelni-onkologichni-zabolyavaniya-v-balgariya-simptomi-statistika-i-prichini>

Успяват ли гържавите членки, с помощ от ЕС, да опазят културното наследство на Европа от застрашаващите го фактори?

Любов Любенова

1. Въведение

Думата „култура“ според тълковните речници е „съвкупност от духовни и материални ценности, създадени от човечеството през историческото му минало“. Използват се изразите и словосъчетанията „духовна култура“, „материална култура“, „гревна култура“, „висока култура“, „ниска култура“, „богата култура“, но може да се твърди, че културата не подлежи на конкретно определение.

Антрополозите популяризират термина в средата на ХХ век. Е. Г. Тайлър определя културата като „най-сложното цяло“, което включва „знание, вяра, закон, морал, обичай“. Влиятелните модели на културата на Рут Бенедикт наричат културата „обичай“, което означава „онези физически характеристики и индустриални техники, онези конвенции и ценности, които отличават една общност от всички останали, които принадлежат към различна традиция“. Маргарет Мийг по-късно дефинира културата като „систематичното тяло от научено поведение, което се предава от родители на деца“. (Beldo, 2010) Съществуват различни интерпретации, но накратко може да се каже, че културата е интерактивна смесица от идеи и поведение, предавано от едно поколение на друго, в която индивидите изпитват много сходни формиращи условия и следователно принадлежат към една и съща култура.

Културата е една от фундаменталните ценности на европейската цивилизация и основна част от европейската идентичност. Никъде в основополагащите документи на Европейския съюз няма написано точно определение за това какво представлява тя. Оставена е на отворена интерпретация на гържавите членки, съобразно тяхната индивидуална и национална чувствителност. Тя е изключително важна за интеграцията в ЕС, поради характеристиката ѝ като опазваща идентичността връзка на миналото с настоящето и с бъдещето (Sassatelli, 2009).

Движеща сила за секторите на културата и творчеството е културното наследство. То е богато разнообразие от културно и творческо изразяване, наследство от предните поколения европейци за бъдещите поколения. Включва природни, застроени, археологически и архитектурни обекти, музеи, паметници, произведения на изкуството, исторически градове, литератур-

ни, музикални и аудио-визуални творби, както и знанията, практиките и традициите на европейските граждани. Културното наследство обогатява живота на гражданите и образова погроставащите поколения. То е важен елемент за икономическия растеж, заетостта и социалното сближаване с потенциал за обновяване на градските и селските райони и за насърчаване на устойчивия туризъм.

В преамбула на Договора за Европейски съюз (ДЕС) се споменава върхновението, почерпено от „културното, религиозното и хуманистичното наследство на Европа“. Уточнява се също така, че една от целите на ЕС е да „зачита богатството на своето културно и езиково многообразие и да следи за опазването и развитието на европейското културно наследство“ (член 3 от ДЕС). Освен това, в член 6 от Договора за функционирането на ЕС (ДФЕС) се посочва, че Съюзът разполага с компетенции в областта на културата „да предприема действия за подкрепа, координиране или допълване на действията на държавата“. Европейският съюз се стреми да запази общото културно наследство на Европа, да подкрепя европейското изкуство и творческите индустрии. Свързани с културата елементи могат да се открият в много политики на ЕС, включително в областта на образованието, научните изследвания, социалната политика, регионалното развитие и външните отношения. ЕС насърчава политическото сътрудничество в областта на културата между националните правителства и с международни организации (Европейска комисия).

2. Теоретична рамка

В днешно време културата в Европа не е това, което някога се е считало за екзистенциален приоритет, източник на европейско самочувствие и опора на ценностите. На днешен ред в Комисията в последно време са поставени Европейската зелена сделка, войната в Украйна, цифровизацията на Европа и т.н. Въпреки това следва да се подчертае, че Европейският съюз създава политики, програми и инициативи, с които цели да подпомогне развитието на културата и опазване на културното наследство в държавите членки.

В това изследване ще проверим следната хипотеза: **ЕС и държавите членки успяват заедно да опазят културата и културното наследство на Европа от застрашаващите ги външни фактори.**

Изследването започва с необходимостта от опазването на културата и факторите, които я застрашават, като посочва и какво прави ЕС, за да се справи с конкретните проблеми. След това преминава през примерни културни паметници, които да разяснят значението на понятието „културно наследство“. Изследването завършва със заключение, което потвърждава хипотезата.

Някои фактори, застрашаващи европейската култура според общественото мнение и какво прави ЕС, за да се справи с тях

Според проучване на Евробарометър от 2017 г. 53% от респондентите считат, че държавите членки са близки по отношение на общите ценности, докато 40% смятат, че не са близки. Културата може да помогне за преодо-

ляване на това разделение, тъй като тя заема челно място в списъка на факторите, които най-лесно могат да създадат усещане за общност. Евростат, обаче, сочи, че повече от една трета от европейците не участват в никакви културни дейности. Следователно е налице явна възможност да се повиши културното участие и да се обединят европейците около това, което ни събира, вместо около онова, което ни разделя (Европейската комисия в съобщение, „Нова европейска програма за култура“).

Външни фактори, които засягат културата, са мигрантските вълни, смесицата от различните религиозни ценности, американизацията, а в последните години - Ковид-19 и климатичните промени.

Това, което приема мнозинството от хората за „културна заплаха“, се корени в начина, по който те възприемат предизвикателствата, свързани с вярванията, нагласите и културната идентичност. Теорията за социалната идентичност (Tajfel, 1982) твърди, че индивидите извличат психологически ползи и самочувствие от членството си в група. Пристигането на имигранти, особено от културно различни общества, води до променящо се общество с множество езици, начин на живот и ценности. Следователно може да се възприема като заплаха за вътрешната група (Lucassen and Lubbers, 2012). Поради нарастващите мигрантски вълни гражданите на ЕС се боят, че тяхната европейска идентичност по някакъв начин ще бъде примесена с много други различни идентичности. Страхът от промяна и различие води до значително вълнение на спокойните „европейски води“. Заради това нараства и евроскептицизмът в някои държави членки и кандидатки за членство. Също така образованието може да действа като буфер срещу възприемането за културна заплаха. По-високообразованите жители се справят по-добре с културно разнообразното общество, защото имат по-космополитни възгледи, приветстват глобализацията и имат по-голяма толерантност към етническите малцинства (Clayton, 2020).

Относно религията - тя прониква в културата, но не може да се определят всички културни артефакти, обичаи, институции и ценности като религиозни. Въпреки че цялата човешка култура може да има своите корени в религията, не всички нейни елементи са пряко свързани с религиозни вярвания, практики и организации. Това разграничение е особено важно при изучаването на Европа, където официалната религиозна практика намалява и много аспекти на културата, особено попкултурата, далеч не са религиозни. Това обаче не означава, че тя не е повлияна от традиционната религия.

Според много учени религията е основен културен фактор, извайващ подхода към европейската интеграция от години насам. Той е в корените на европейската цивилизация, развил я да бъде такава, каквато е днес. От друга страна, има теоретици, които отхвърлят религията като част от интеграцията (Nelson and Guth, 2015). Мненията по въпроса са спорни. Макар да има прилив на мигранти в Европа и поради разширяването на ЕС да има много различни националности, изповядващи различни религии, интеграционните политики са така формирани, че дипломатично да приобщиават всички в едно истинско единство. Въпреки това, все още повечето от гражданите се противопоставят на различните от тяхната религия и ги гледат с „лошо око“. Тук се проявява още повече страхът на гражданите

на ЕС, че ще се „заличи“ европейското, тъй като за тях религията е основно звено.

Друго много важно влияние върху културата, което няма как да се пропусне, е американизацията. Това е процес на влияние на американската култура върху тази на други страни извън САЩ. От двадесетте години на миналия век, популярно средство за разпространение на американската мода, обичаи и начин на живот е американската филмова и телевизионна индустрия – Холивуд. Чрез нея се наслаждава „американският модел“. Американизацията става все по-разпространена след разпадането на Съветския съюз през 1991 г. (Thommesen, 2008). Процесът на американизация не се появява в Европа само защото европейците желаят да гледат американски филми или да живеят, следвайки американския начин на живот. Според учебниците по история в САЩ американското присъствие в Европа в ХХ век е с цел променяне на погледа на Европа към американските ценности и смесване на европейската с американската култура (Stephan, 2008). Много интересно, обаче, се оказва това, че контрастно на европейските страхове, че тяхната култура ще бъде заличена, американизацията им носи нови елементи, които помагат за по-добро разбиране на европейската култура. Тъй като американизацията е голям проблем на миналия век, тя се оказва външна сила, която чрез присъствието си има и въздействието да обединява европейските граждани в желанието ЕС да действа единно и да бъде важен играч на световната сцена (Hambrecht and Rockman, 2017).

Регица от навиците на европейците, техният живот, стил на обличане и начин на мислене се променят под въздействие на американската култура. Това променя и мирогледа към културните ценности. Вече те не представляват това, което някога са били, а именно образец на норми и част от една дълголетна идентичност. Европейската култура е примесена с чужда такава и вече не е чиста и автентична. И все пак, спомен за тази автентична европейска култура остават културните наследства на Европа, за чието опазване е необходимо да се полагат грижи.

Въпреки това, изникват непредвидени обстоятелства като пандемията от Ковид-19, които правят това опазване по-сложно. Туризмът, свързан с културното наследство, е една от най-старите форми на туризъм. Това е и една от най-популярните форми на туризъм. Докладът на Световната туристическа организация при ООН (UNWTO) за 2018 г. относно взаимодействията между туризма и културата (т.е. преди пандемията от Ковид-19) отбелязва, че през 90-те години на миналия век 37% от всички пътувания са съдържали културен елемент, а темпът на растеж на туристическите пътувания е прогнозиран на 15% на година. Междувременно, през ХХI век процентът на културните елементи в туристическите пътувания се оценява на около 40%. Културният туризъм в Европа е отговорен за между 28% и 39% от разходите за туризъм. По-високи резултати се получават, ако се възприеме широка (концептуална) дефиниция на културния туризъм, включваща всички движения на хора, които удовлетворяват човешката потребност от разнообразие, имайки за цел да повишат културното ниво на индивида и поражат нови знания, опит и срещи (Naramski, Szromek, Herman and Polok, 2022).

По време на пандемията туризмът има рязък спад и следователно госта от културните паметници не са посещавани, а някои дори са на прага на своето затваряне. Други форми на култура, чиито посещения са намалели по време на пандемията, са: концерти, театрални постановки, кина, публично четене на литература в литературни клубове и т.н. Тази пандемия гюведе и до по-активно използване на възможността, предоставяна от съвременните технологии, да се посещават обекти виртуално и чрез онлайн сайтове да се поддържат живи културните обекти (Стратегия Digital4 Culture). Вече културното наследство се развива бързо благодарение на цифровите технологии. Идеята сега е да се запази европейското културно наследство и да се пренесе в това цифрово десетилетие. Безпрецедентните възможности, предоставени от технологии, като Data, AI, 3D и XR, връщат живот на обектите на културното наследство. Виртуалните музеи предлагат на посетителите възможността да видят произведения на изкуството, да разгледат различни културни обекти. Трансформацията на сектора боду до по-лесен онлайн достъп до културни материали.

Генералната дирекция „Комуникационни мрежи, съдържание и технологии“ на Европейската комисия провежда редица действия за финансиране и координиране на политиката, за да допълни културната политика на държавите членки. Тези действия обхващат областите на цифровизацията, онлайн достъпа до културни материали и цифровото съхранение. Експертната група на Европейската комисия за общо европейско пространство от данни за културно наследство (CEDCNE) наблюдава напредъка към прилагането на препоръката на Комисията. CEDCNE разглежда и обсъжда политиките за цифрово културно наследство и инициативата за общо европейско пространство за данни, улеснява обмена на информация и добри практики в тясно сътрудничество с културни институции (Европейска комисия, 2017).

Последен по ред фактор в това изследване, но не на последно място, са климатичните промени, които оказват не по-малко влияние от всички други фактори, особено върху материалните културни наследства. Изменението на климата все повече се проявява като заплаха (пожари, топене на ледове, затопляне на планетата, изчезващи растителни и животински видове и т.н.). Мениджърите на културни ресурси, общностите и археолозите се сблъскват с тази реалност. Този проблем е твърде голям, за да може да се справи с него една организация. Следователно споделянето на най-добри практики и примери между общностите, занимаващи се с опазването на културното наследство, е от съществено значение.

Работи се по много проекти за опазването на културното наследство от климатичните промени. Пожарът е ясна и нарастваща заплаха за културното наследство както в сух климат, така и в Антарктика. Един проект, посветен на този проблем, е FIRESENSE, тригодишно европейско сътрудничество (2009 - 2012 г.), фокусирано върху Средиземноморието. FIRESENSE създава набор от сензори, предназначени да предскажат условия на висок потенциал за пожар в райони с висока плътност на обекти на културно наследство (предимно класически). Проектът тества системата в Гърция, Турция, Тунис и Италия.

Финансираният от ЕС проект „Климат за култура“ (2009-2014 г.) моделира симулации на възможните ефекти от въздействието на климата върху обектите на културното наследство в Европа. Този проект създава софтуерни инструменти, както и учебни програми за различни обучения и практически цели (Климат за култура, 2017). Например, онлайн инструмент, разработен от проекта, работи като генератор за оценка на уязвимостта и източник на адаптивни мерки.

Пример за гържаба членка, която успява да се справи с климатичните промени и влиянието им върху културното наследство на страната, е Франция (Explore France, 2023). Тя е дом на изключително природно и културно наследство: замъци, религиозни сгради, паркове и градини, укрепени градове и т.н. Биологичното разнообразие на Франция също е голямо предимство: 4500 местни растителни вида са каталогизирани, 943 от тях са застрашени. Има общо 531 вида животни. Опазването на това ценно наследство е решаващ въпрос във френската туристическа политика в контекста на устойчивото развитие на туризма. Поредица от правила и органи образуват солиден механизъм за запазване, подкрепен от силна регулаторна защита. Поради промяната в климата има наличие на пожари. Френските обществени служби се мобилизират с убеденост и ефективност, особено в южните региони, със законодателство, позволяващо ограничен достъп до гористи райони през лятото, превантивно разчистване и търпеливо повторно залесяване на опустошени райони. Ангажирани са значителни ресурси, включително създаването на специална група от горски пожарникари, въздушен флот, стационарни постове за наблюдение, хеликоптерно наблюдение и мобилни патрули. Подпомагат се от някои организации като Parcs et Jardins (паркове и градини) и Grands Sites de France (Външна връзка) (основни природни обекти на Франция), занимаващи се с емблематични обекти на френското наследство. Тези организации насърчават и подкрепят мениджърите на обекти в прилагането на екологични политики за поддръжка. Има и много други програми, фондации, проекти и организации, които се занимават активно и помагат за опазването на културното наследство от всички тези упоменати по-горе фактори и други.

Все пак е добре да се споменат някои обекти на културно наследство, за да се придобие представа защо те трябва да се опазят от заплахите.

Някои изключително ценни културни наследства в Европа

Както бе упоменато в началото на изследването, културните наследства биват природни, археологически и архитектурни обекти, музеи, паметници, произведения на изкуството, исторически градове, литературни, музикални и аудио-визуални творби, както и знанията, практиките и традициите на европейските граждани.

Добре е да се споменат някои от най-старите форми на културно наследство.

Пример за такова е най-старият музей в Европа – Капитолийският музей в Рим. Той представлява комплекс от музеи за изкуства и археология, разположени около площада, проектиран от Микеланджело на Капитолийския

хълм в Рим. Това са най-старите публични музеи в света. Тяхната история може да бъде проследена до 1471 г., при папа Сикст IV (Google Arts & Culture).

В Италия се крият най-старите и може би най-много от културните наследства на Европа, датиращи още от съществуването на Римската империя. Вместо държавни средства, Италия става все по-иновативна в начина, по който събира пари за опазването на културата си. Някои от най-популярните туристически обекти в Рим, включително Колизеумът и фонтана ди Треви, вече са се възползвали от многомилיוнни дарения за реставрационни дейности. Правителството се възползва от потенциала на филантропията (филантроп е човек, посвещаващ свои пари, а също време, усилия и репутация за благотворителни цели), като от 2021 г. се създава ганъчно облекчение „Art Bonus“ за покровители на италианската култура. „Това е първият път, когато Италия има толкова силна ганъчна инициатива“, казва Франческини, обяснявайки, че схемата е предназначена за дарители, които искат да дадат от 10 евро до 10 милиона евро. Въпреки че казва, че „вратите са отворени“ за филантропи от всякакъв мащаб, той заявява, че парите не могат да се считат за спонсорство и че промоционалното брандиране е изключено; богатите собственици на фирми няма да видят техните логота да се появяват в историческите обекти или музеи на Италия (The Guardian).

Други културни наследства, които трябва да се споменат, са: Акрополът в Гърция; Магарският конник в България; Островът Сюртсей в Исландия; Венеция и нейната лагуна; трупите в Алберобело - Италия; Брюген в Берген - Норвегия; историческият център в Краков - Полша, и много други, които могат да се намерят в сайта на ЮНЕСКО (Организация на Обединените нации за образование, наука и култура).

Какво са, обаче, литературните, музикалните и аудио-визуалните културни наследства?

Музикално културно наследство са конкретни примери от средновековни норвежки балади и келтска музика до унгарското танцово движение и полонеза. Обектите на музикалното наследство на Лайпциг, например, са поредица от гевел локации в града, представящи различни епизоди от неговата музикална история, включително църкви и образователни институции, ансамбли и отделни композитори. Те демонстрират гамата от музикални дейности, които се провеждат в Лайпциг от тринадесети век насам. Този културен обект възплъщава динамичната приемственост на специфична европейска традиция в музиката и гражданската ангажираност (Hoeven and Brandellero, 2015).

Факт за древната европейска литература е, че по-голямата част от нея е загинала. Някои от произведенията са забравени преди дори да се е появила възможността да бъдат записани. Пожари, войни и опустошението на времето са ограбили потомството на повечето от останалите. Оцелелите писания на гръцки и на латински са такива, които според учените отбелязват върховете, достигнати от творческото въображение и интелекта на древния свят.

Тъй като отделните държави от ЕС отговарят за своите собствени политики в сектора на културата, ролята на Европейската комисия е да помага за справяне с общите предизвикателства. Сред тях са въздействието на цифровите технологии, променящите се модели на управление на културата и необходимостта от подкрепа за иновациите в секторите на културата и творчеството.

Комисията осъществява своите действия въз основа на стратегическите документи относно сътрудничеството в областта на културата, както и със своите приоритети, определени за съответния мандат. За да гарантира признаването на социалната и икономическата роля на културата при изготвяне на политиките и действията на ЕС, Комисията работи по редица основни теми. Тя следи за отразяването на сложния характер на секторите на културата и творчеството в съответното законодателство на ЕС. Освен това Комисията помага на държавите от ЕС да смекчат неблагоприятните последици от кризи и предизвикателства, при които координирана реакция на равнището на Съюза може да се окаже полезна (Европейската комисия).

Съществува програмата „Творческа Европа“, чрез която ЕС подкрепя европейското изкуство, творческите индустрии и киното с цел създаване на работни места и растеж в Европа, а също така с цел намиране на нови възможности, пазари и публика по света. Европейският съюз също така си партнира цялостно с филмови фестивали, културни изложения, концерти, конференции, награди за творчески постижения в цяла Европа. Спонсорира фондове и инициативи, които да спомогат за опазването на културното наследство (Европейската комисия).

След Европейската програма за култура от 2007 г. Комисията приема новата европейска програма за култура през 2018 г., за да вземе предвид развитието на сектора на културата. С новата програма и придружаващия работен документ на службите на Комисията се осигурява рамката за сътрудничество в областта на културата на равнището на ЕС. Акцентът е върху положителния принос на културата за обществото, икономиката и международните отношения в Европа. В програмата се определят подобрени методи на работа с държавите членки, организациите на гражданското общество и международните партньори. Държавите членки определят основните теми и работни методи за сътрудничество в областта на културата чрез работни планове за култура, които се приемат от Съвета на Европейския съюз. Новата програма се състои от три стратегически области с конкретни цели, съответстващи на социалното, икономическото и външното измерение (Европейската комисия). От направения кратък преглед става ясно, че ЕС подпомага опазването на културното наследство на Европа, предоставя на държавите членки средства за справяне с проблемите и инициативи, програми и проекти, за да осигури устойчиво развитие в сферата на културата и опазване на културното наследство.

3. Заключение

Богатото културно наследство на Европа, динамичните сектори на културата и творчеството на Стария континент укрепват европейската

идентичност и създават чувство за принадлежност. Културата насърчава активното гражданско участие, общите ценности, приобщаването и межкултурния диалог в Европа и по целия свят. Тя обединява хората и подхранва чувството на индивида, че е част от дадена общност. Културата и творческите индустрии могат да подобряват живота на хората, да създават работни места и растеж и да влияят благотворно на други икономически сектори.

Държавите членки, заедно с помощта, оказана им от ЕС, успяват да преодолеят трудностите в опазването на националните си културни наследства. Всяка държава се грижи за своите културни паметници и обекти. Европейската комисия организира програми и инициативи в подкрепа на развитието на културата и опазване на културното наследство, в които страните вземат активно участие.

Съществуват и редица трудности, свързани с влиянието на редица фактори, част от които се разглеждат в текста, но те засилват амбицията на държавите членки и институциите на ЕС за поддържането и опазването на културните ценности.

„Единни в многообразието“ не случайно е мотото на Европейския съюз. Всяко запазено национално културно наследство е европейско наследство и всички заедно се борят да го опазят от външните фактори. Културата е висша ценност за Европа, тъй като в нея се крият европейската идентичност, вековете история и европейският дух.

Използвана литература

1. Beldo, L. (2010). Concept of culture. SAGE Publications, Inc., <https://dx.doi.org/10.4135/9781412979283>
2. Clayton, J. (2020). International Encyclopedia of Human Geography (Second Edition), available at: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/multiculturalism>
3. Cordis EU research results, Initial Training Networks for Digital Cultural Heritage: Projecting our Past to the Future., New ways of preserving Europe's cultural heritage, available at <https://cordis.europa.eu/article/id/218988-new-ways-of-preserving-europes-cultural-heritage>
4. Council of Europe, Democracy and Human Dignity, Culture and Cultural heritage, Cultural heritage, Cultural heritage at the Council of Europe, available at <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/cultural-heritage>
5. De Vries, G., (2022) Europe must reimagine its cultural policies/ Social Europe, available at <https://www.socialeurope.eu/europe-must-reimagine-its-cultural-policies>
6. Eur-Lex, (2018) COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS A New European Agenda for Culture, available at <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?qid=1527241001038&uri=COM:2018:267:FIN>
7. European Commission, Culture and Creativity, About the creative Europe program, available at <https://culture.ec.europa.eu/creative-europe/about-the-creative-europe-programme>
8. European Commission, Culture and Creativity, Policies, EU competences in the field of culture, available at <https://culture.ec.europa.eu/policies/eu-competences-in-the-field-of-culture>

9. European Commission, Policies, Digital cultural heritage, available at <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cultural-heritage>
10. Eurostat, Frequency of participation in cultural or sport activities in the last 12 months by sex, age, educational attainment level and activity type, 2021, available at [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_SCP03\\$DV_550/default/table?lang=en&category=cult.cult_pcs.cult_pcs_iloc](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_SCP03$DV_550/default/table?lang=en&category=cult.cult_pcs.cult_pcs_iloc)
11. Explore France tm, (2023) Things to do, The preservation of natural and cultural heritage throughout France, available at <https://uk.france.fr/en/news/article/preservation-natural-and-cultural-heritage-throughout-france>
12. Google Arts & Culture, The oldest museums around the world, available at https://artsandculture.google.com/story/the-oldest-museums-around-the-world/RgURWUHwa_fKSA?hl=en
13. Hambrecht, G. and Rockman, M., (2017), Cambridge University Press, Journals, American Antiquity, Volume 82 Issue 4, International Approaches to Climate Change and Cultural Heritage, available at cambridge.org/core/journals/american-antiquity/article/international-approaches-to-climate-change-and-cultural-heritage/0F0B8408889E4A12817FB922397C6ED8
14. Hoeven, A. and Brandellero, A., (2015) Poetics, Places of popular music heritage: The local framing of a global cultural form in Dutch museums and archives, available at <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0304422X15000388>
15. Lucassen, G. and Lubbers, M., (2012) Comparative Political Studies, Who Fears What? Explaining Far-Right-Wing Preference in Europe by Distinguishing Perceived Cultural and Economic Ethnic Threats/ Sage Journals, available at <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0010414011427851>
16. Naramski, M., Szromek, A., Herman, K. and Polok, G., (2022) Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity, Assessment of the Activities of European Cultural Heritage Tourism Sites during the COVID-19 Pandemic, available at <https://www.mdpi.com/2199-8531/8/1/55>
17. Nelson, B. and Guth, J., (2015) Religion and the Struggle for European Union: Confessional Culture and the limits of integration.
18. Sassatelli, M., (2009) Becoming Europeans. Cultural identity and cultural policies
19. Stephan, A. (2008). The Americanization of Europe: Culture, Diplomacy, and Anti-Americanism after 1945 (1st ed.)/ Berghahn Books, available at <http://www.jstor.org/stable/j.ctt9qd6w6>
20. The Guardian, Support the Guardian, Saving Italy's cultural heritage by modern means, available at <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/19/saving-italys-cultural-heritage-by-modern-means>
21. Thommesen, K., (2008) From Excitement to Burnout in 80 Years The Americanization of Europe (1919-1999)
22. UNESCO, World Heritage Convention, The List, World Heritage List, available at https://whc.unesco.org/en/list/?search=&search_by_country=&type=&media=&region=&order=region

СБОРНИК ОТ ДОКЛАДИ

**Обединена Европа –
мисия възможна**

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
и Фондация „Ханс Зайдел“

София, 2023 г.

ISBN: 978-954-8702-61-4

MINERVA

РЕКЛАМНО-ИЗДАТЕЛСКА КЪЩА
02 / 971 00 09

9 789548 702614